

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2022

Marie Nováková

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Historický ústav

**Prezentace jihlavské architektury z let 1900–2000
(dosavadní způsoby, nové možnosti, návrhy)**

Bakalářská práce

Autorka: Marie Nováková

Studijní program: B7105 – Historické vědy

Studijní obor: Prezentace a ochrana kulturního dědictví

Forma studia: prezenční

Vedoucí práce: PhDr. Vlastimil Havlík, Ph.D.

Hradec Králové, 2022

Zadání bakalářské práce

Autor: Marie Nováková

Studium: F18BP0170

Studijní program: B7105 Historické vědy

Studijní obor: Prezentace a ochrana kulturního dědictví

Název bakalářské práce: **Prezentace jihlavské architektury z let 1900-2000 (dosavadní způsoby, nové možnosti, návrhy)**

Název bakalářské práce AJ: Presentation of the architecture in the city of Jihlava in the time period 1900-2000 (current methods, new possibilities, future plans)

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce má za cíl zprostředkovat možné způsoby prezentace jihlavské architektury 20. století. Práce se zaměří v teoretické rovině na shrnutí výsledků dosavadního bádání o jihlavské architektuře i na využití potenciálu architektury jako součásti prezentace historie města. Těžiště práce spočine v předložení návrhů prezentace architektonických objektů veřejnosti. Využita přitom bude teorie muzejní i galerijní pedagogiky se zaměřením na metodiku prezentace architektury. Výstupem praktické části práce budou návrhy propagačních materiálů, edukačních programů, vzdělávacích akcí, naučných stezek, pracovních a metodických listů pro různé cílové skupiny. Návrhy budou koncipovány a vypracovány pro spolupráci s paměťovými a kulturními institucemi města Jihlava.

Prameny:

Státní okresní archiv Jihlava, fond Stavební archiv

Státní okresní archiv Jihlava, sbírka map a plánů

Stavební úřad Magistrátu města Jihlavy – stavební archiv

Další zdroje:

Muzeum Vysočiny Jihlava – sborníky, expozice, výstavy, výroční zprávy

Oblastní galerie Vysočiny Jihlava – výroční zprávy, výstavy

Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v Telči

Národní technické muzeum – expozice architektura, stavitelství, design

Literatura:

BARTUŠEK, Antonín, *Umělecké památky Jihlavy*, Havlíčkův Brod 1960.

BENEŠOVSKÁ, Klára – KRATOCHVÍL, Petr (ed.), *Velké dějiny země Koruny české: Architektura*, Praha 2009.

BERAN, Lukáš – VALCHÁŘOVÁ, Vladislava (edd.), *Industriální topografie: Kraj Vysočina*, Praha 2014.

- BRADA, Pavel, *110. výročí založení Sokola Jihlava 1892–2002*, Jihlava 2002.
- HOFFMANN, František, *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy: Od počátků do r. 1848*, Jihlava 1999.
- JAROŠ, Zdeněk – STRÁNSKÝ, Ondřej, *Drobné nemovité památky a jiné architektonické zajímavosti města Jihlavy*, Jihlava 2018.
- JAROŠ, Zdeněk – VEVERKA, Přemysl, *Historie a současnost podnikání na Jihlavsku*, Žehušice 2001.
- JAROŠ, Zdeněk, *Jihlavské nemovité památky*, Jihlava 2002.
- KAREL, Jiří – VONDRÁK, Jiří, *Jihlavská nemocnice: Stavební vývoj ve 20.století*, in: Vlastivědný sborník Vysočiny X, Jihlava 1996, s. 265–274.
- KLÍMA, Petr (ed.), *Kotvy Máje: české obchodní domy 1965–1975*, Praha 2011.
- KRUM, Gustav – HOFFMANN, František, *Sedm století Jihlavy v obrazech: cyklus čtyřiceti kreseb Gustava Kruma s průvodními texty Františka Hoffmanna* Jihlava, Jihlava 2015.
- KUDĚLKA, Zdeněk, *Bohuslav Fuchs*, Praha 1966.
- LAUBOVÁ, Jana – DVOŘÁK, Petr, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015.
- LAHODA, Vojtěch – NEŠLEHOVÁ, Mahulena (edd.), *Dějiny českého výtvarného umění 1890–1938 (IV/1, IV/2)*, Praha 1998.
- PETRASOVÁ, Taťána – ŠVÁCHA, Rostislav (edd.), *Dějiny umění v českých zemích 800–2000*, Praha 2017.
- PETRŮJOVÁ, Jana – KOUMAR, Jakub, *Patriot: Jihlava ve fotografiích Johanna Haupta*, Jihlava 2018.
- PETRŮJOVÁ, Jana – ŠKRDLOVÁ, Jana, *Toulky Jihlavou*, Jihlava 2016.
- PISKOVÁ, Renata (ed.), *Jihlava: Kultura, historie, lidé*, Praha 2009.
- POLÁŠKOVÁ, Eva, *Jihlava: Městská památková rezervace*, Brno 1970.
- SEDLÁK, Jan (ed.), *Slavné vily kraje Vysočina*, Praha 2008.
- SEMOTANOVÁ, Eva a kol., *Historický atlas měst České republiky, svazek č. 8 Jihlava*, Praha 2000.
- ŠOBÁŇOVÁ, Petra, *Muzejní edukace*, Olomouc 2012.
- ŠVÁCHA, Rostislav – PLATOVSKÁ, Marie (edd.), *Dějiny českého výtvarného umění 1939–1958 (V)*, Praha 2005.
- ŠVÁCHA, Rostislav – PLATOVSKÁ, Marie (edd.), *Dějiny českého výtvarného umění 1958–2000 (VI/1, VI/2)*, Praha 2007.
- VILÍMEK, Ladislav, *I domy umírají vstoje, (díly: I. – V.)*, Jihlava 2014–2019.
- VLČEK, Pavel (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.
- ZATLOUKAL, Pavel, *Počátky moderní architektury na Moravě a ve Slezsku: (katalog výstavy) květen – červenec 1981*, Olom

Zadávací
pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Vlastimil Havlík, Ph.D.

Oponent: Mgr. František Záruba, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 24.2.2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením a odborným dohledem vedoucího práce PhDr. Vlastimila Havlíka, Ph.D. Uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

v Hradci Králové dne

.....

Marie Nováková

Poděkování

Touto formou bych chtěla poděkovat především vedoucímu mé bakalářské práce panu doktoru Vlastimilu Havlíkovi za odborné rady a směřování při zpracování bakalářské práce. Dále své poděkování věnuji Mgr. Janě Laubové za její vhled do tématu a také pracovníkům jihlavských kulturních a paměťových institucí, od kterých jsem čerpala veškeré zkušenosti z provozu a jejich poznatky mě podnítily ke zpracování této práce.

Anotace

NOVÁKOVÁ, Marie, *Prezentace jihlavské architektury z let 1900–2000 (dosavadní způsoby, nové možnosti, návrhy)*, Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2022, s. 155, Bakalářská práce.

Bakalářská práce má za cíl zprostředkovat možné způsoby prezentace jihlavské architektury 20. století. Práce se zaměří v teoretické rovině na shrnutí výsledků dosavadního bádání o jihlavské architektuře i na využití potenciálu architektury jako součásti prezentace historie města. Těžiště práce spočine v předložení návrhů prezentace architektonických objektů veřejnosti. Využita přitom bude teorie muzejní i galerijní pedagogiky se zaměřením na metodiku prezentace architektury. Výstupem praktické části práce budou návrhy propagačních materiálů, edukačních programů, vzdělávacích akcí, naučných stezek, pracovních a metodických listů pro různé cílové skupiny. Návrhy budou koncipovány a vypracovány pro spolupráci s paměťovými a kulturními institucemi města Jihlava.

Klíčová slova: Jihlava, architektura, edukace, historie, prezentace kulturního dědictví, veřejnost

Annotation

NOVÁKOVÁ, Marie, *Presentation of the architecture in the city of Jihlava in the time period 1900–2000 (current methods, new possibilities, future plans)*, Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2022, 155 p., Bachelor thesis.

The main purpose of this bachelor thesis is to mediate variety of possible presentation architecture in the city Jihlava in the 20th century. In first part the thesis will be focused on summarizing results of previous research about Jihlava's architecture and the potential use of architecture as a part of the presentation city history. The bachelor thesis is focused on submitting proposals for presentation of architectural objects to the public. The theory of museum and gallery education will be used as well, focusing on the methodology of architecture presentation. The consequence practical part of the thesis will be proposals of promotional materials, educational programs, educational events, methodological sheets for various target groups. The proposals will be designed and developed for cooperation with memory and cultural institutions in the city of Jihlava.

Keywords: Jihlava, architecture, education, history, presentation of cultural heritage, public

Obsah

Úvod	1
1 Zhodnocení dosavadního bádání – rozbor pramenů a literatury	3
1.1. Rozbor pramenů	3
1.2. Rozbor literatury	4
1.3. Problematika památkové ochrany a asanace v jihlavské památkové rezervaci	12
2 Jihlava a její architektonická historie	15
3 Architektonické styly 20. století v českém a jihlavském prostředí	40
3.1. Historizující architektura 19. století	40
3.2. Secesní a kubistická architektura počátku 20. století	44
3.3. Architektonické proměny v první polovině 20. století	49
3.4. Architektonické proměny v druhé polovině 20. století	57
3.5. Prolínání architektonických stylů na Vysočinu a do jihlavského prostředí	70
4 Architektura v Jihlavě v letech 1900-2000	74
4.1. Vývoj jihlavské architektury do počátku 19. století	76
4.2. Vývoj jihlavské architektury v 19. století	77
4.3. Vývoj jihlavské architektury na počátku 20. století	82
4.4. Vývoj jihlavské architektury v období první republiky (1918–1938)	87
4.5. Jihlavská architektura v období druhé republiky a protektorátu	94
4.6. Architektonický vývoj v Jihlavě ve druhé polovině 40. a v 50. letech 20. století	95
4.7. Architektonický vývoj Jihlavy v 60. až 80. letech 20. století	101
4.8. Architektonický vývoj Jihlavy od sametové revoluce do počátku 21. století	110
4.9. Industriální architektura v Jihlavě v 19. a 20. století	114
5 Dosavadní prezentace jihlavské architektury 20. století	131
5.1. Kulturní a paměťové instituce ve městě Jihlava a jejich potenciál pro edukaci	131
5.2. Prezentace jihlavské architektury 20. století v kulturních a paměťových institucích	137
5.3. Prezentace jihlavské architektury prostřednictvím tiskovin a online prezentací	143
6 Prezentace architektury v muzejní a galerijní pedagogice	145

6.1. Možnosti propojení prostředků muzejní a galerijní edukace v prezentaci architektury	145
6.2. Využití digitálních technologií v muzejní, galerijní a další edukaci při prezentaci architektury	149
Závěr	152
Seznam použitých pramenů	156
Seznam pramenů elektronické povahy	156
Seznam použité literatury	163
Seznam příloh	166

Úvod

Jihlava se za celou dobu své existence může prezentovat mnoha významnými architektonickými i uměleckými díly, která neodmyslitelně patří k rázu tohoto města a bez nichž si již dnešní Jihlavu ani nedokážeme představit. Město bylo formováno mnoha politicko-společenskými proměnami a zároveň v jeho historii zůstala unikátní stopa o charakteru jeho regionální historie. Celé město se pyšní mnoha významnými stavbami. Zachovány zůstaly skupiny objektů spjatých s hornickou minulostí, části fortifikace, gotické, renesanční i barokní stavby, objekty industriální, ulice a předměstí s architektonickými skvosty 19. a 20. století či mnohokrát diskutovaný obchodní dům na Masarykově náměstí. Kompletní charakteristiku architektonických předností Jihlavy, a to prozatím pouze historického jádra můžeme citovat z výnosu Ministerstva kultury České socialistické republiky o prohlášení města městskou památkovou rezervací z 29. března 1982: *„Účelem prohlášení historického jádra města Jihlavy za památkovou rezervaci je zabezpečit tomuto celku zvýšenou ochranu jako významnému souboru památek architektury z období rané i pozdní gotiky a renesance i jako urbanistickému útvaru bývalého horního města s významným středověkým půdorysem a vynikajícím prostorem náměstí, které dokládají vyspělou úroveň našeho urbanismu. Historické jádro města Jihlavy zahrnuje ve své bohaté prostorové skladbě soubory monumentální architektury, městských domů i opevnění a svým významem i polohou je i nadále určeno k funkci společenského, kulturního a obchodního centra celého města a sídelní regionální aglomerace.“*¹ Nedílnou součástí historie města i období, jemuž se věnuje tato bakalářská práce, je četné zastoupení židovské a německé komunity v první polovině 20. století, které zasahovaly do dění jak společenského, tak hospodářského. Němečtí obyvatelé Jihlavy pak utvářeli značnou část historie i především v rámci nově vznikající jihlavské architektury první poloviny 20. století. Druhá polovina 20. století byla pak ovlivněna socialistickým budováním, pro tehdejší dobu velmi důležitou panelovou zástavbou

¹ https://www.kr-vysocina.cz/vismo5/dokumenty2.asp?id_org=450008&id=1009733&p1=1126 [citováno k 10. 2. 2022].

z důvodu nedostatku bytových jednotek, či ne vždy dostatečnou památkovou ochranou jednotlivých historických staveb v centru města. V závěru sledovaného období došlo k útlumu výstavby v určitém jednotném stylu a výstavba je typická různorodými neukotvenými směry, a to především „podnikatelským barokem,“ neosobní a neregulovanou výstavbou architektonických objektů. Existují však i kvalitně a funkčně vystavěné objekty z konce 20. a počátku 21. století, v nichž se projevuje určitý kreativní a přívětivý přechod ke kvalitnímu architektonickému zpracování. Záměrem bakalářské práce je poskytnout informace o vybraných objektech veřejnosti a poté interaktivní a pokud možno zajímavou formou s využitím dosavadních poznatků ze studia prezentace a ochrany kulturního dědictví přenést různým cílovým a zájmovým skupinám edukační prožitek spjatý s jihlavskou architekturou 20. století.

1 Zhodnocení dosavadního bádání – rozbor pramenů a literatury

1.1. Rozbor pramenů

Pro regionálně zasazené téma předložené bakalářské práce jsou zásadní prameny a literatura relativně omezeného množství. Obecně má téma jihlavské architektury 20. století velký potenciál. Existuje zde mnoho tzv. neprobádaných vod, do budoucna je zde zřejmý prostor pro zlepšení samotné prezentace tohoto architektonického období a pro rozsáhlejší vědecké zpracování daného tématu. Poměrně kvalitní pramenná základna však k tématu existuje a lze z ní čerpat pro další bádání a tím pádem i pro tuto bakalářskou práci.

Využitelnou pramennou základnou pro téma jsou především archiválie ze Státního okresního archivu v Jihlavě,² zejména z fondu Stavební archiv,³ v němž jsou shromážděny potřebné plány a spisy architektonicky významnějších staveb, které jsou seřazeny podle čísla popisného daného objektu. Opomenuta nemůže být ani Sběrka map a plánů taktéž spravována Státním okresním archivem v Jihlavě.⁴ Různé další proměny a výstavbu nových objektů řeší ve své kompetenci Stavební úřad Magistrátu města Jihlavy a jeho oddělení památkové péče.⁵ S ohledem na současnost a památkovou ochranu je využitelná i databáze Národního památkového ústavu, jež eviduje údaje k památkové ochraně a dalším souvislostem, kterých se dotýká památková péče. Obsahuje popisné údaje společně s historickými i soudobými fotografiemi objektu a umístění v katastrální mapě.⁶ Druhotné zdroje jak pro samotnou prezentaci architektury, tak pro získání dalších informací a pramenů k výzkumu jihlavské architektury 20. století může poskytnout Muzeum Vysočiny v Jihlavě, které se ve svých expozicích také zaměřuje na vývoj města a pro první a druhou polovinu 20. století má zpracovanou kvalitní stálou expozici s velkoplošnou videoprojekcí dějin spjatých s tímto obdobím. Další institucí, jež může poskytnout

² Více o jihlavském archivu, jeho historii a významných archiváliích srov. kol. pracovníků archivu, *Státní okresní archiv v Jihlavě*, Jihlava 1999.

³ Státní okresní archiv v Jihlavě (dále SOKA Jihlava), fond Stavební archiv, nečíslováno, řazeno dle čísel popisných.

⁴ SOKA Jihlava, fond Sběrka map a plánů, inventární čísla rozděleny na několik částí podle počtu či zaměření map a plánů.

⁵ Stavební úřad Jihlava, fond stavební archiv, signováno ÚPA se zařazením čísla příslušného plánu.

⁶ <https://www.pamatkovykatalog.cz/> [citováno k 14. 2. 2022].

druhotné zdroje, je Oblastní galerie Vysočiny v Jihlavě, která k tomuto tématu pořádala výstavy a doprovodné programy a v jejíž knihovně můžeme studovat i publikace se vztahem k tématu. Inspirací pro některou formu prezentace mohou být i aktivity dalších institucí a projektů. Například architektonické manuály v Brně, Plzni, Jičíně, Zlíně, Hradci Králové a Litomyšli, s jejich založením je spojena široká vlna popularizace městských objektů v rámci komentovaných prohlídek či edukačních aktivit, dále také projekt CAMP (Centrum architektury a městského plánování) v Praze,⁷ který usiluje o zlepšení veřejné diskuze o rozvoji Prahy či z Vysočiny inspirativní projekt galerie 8smička - Sirény,⁸ který v rámci těchto měsíčních programů představuje veřejný prostor a jeho umění ve městě Humpolec.⁹ Kvalitní expozice věnovaná architektuře, stavitelství a designu Národního technického muzea pak představuje přední architektonické počiny v českých zemích od druhé poloviny 19. století i s jednotlivými replikami důležitých staveb a jejich typickými architektonickými prvky.¹⁰

Za první komplexní studii o jihlavské architektuře spjatou s 19. a 20. stoletím se dle názoru Mgr. Jany Laubové dá považovat Stavebně historický průzkum jihlavské zástavby 19. a začátku 20. století inženýrky Baštové ze Státního ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Praze z roku 1982. Obsahuje popisy domů a návrhy jednotlivých objektů do památkové ochrany.¹¹

1.2. Rozbor literatury

Zásadní podněty pro studium jihlavské moderní architektury 20. století svým bádáním přinesla Mgr. Jana Laubová, která zpracovala v roce 2009 diplomovou práci s názvem *Architektura Jihlavy 1900–2009*, a to pod vedením historika architektury profesora Rostislava Šváchy.¹² Sestavením seznamu staveb, které v Jihlavě přesáhly

⁷ <https://praha.camp/> [citováno k 28. 7. 2022].

⁸ <https://8smicka.com/sireny-01/> [citováno k 28. 7. 2022].

⁹ <https://8smicka.com/?s=sir%C3%A9ny> [citováno k 28. 7. 2022].

¹⁰ <https://www.ntm.cz/expozice/architektura-stavitelstvi-design> [citováno k 14. 2. 2022].

¹¹ Marie BAŠTOVÁ, *Jihlava – Stavebně historický průzkum zástavby 19. a zač. 20. století oblastí severozápadně hist. jádra města*, Praha 1982.

¹² Jana LAUBOVÁ, *Architektura Jihlavy 1900-2009*, Magisterská diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2009.

dobový průměr či jinak vybočovaly z tehdejší architektonické linie, vytvořila zároveň i soupis možných dílčích témat dalšího výzkumu.¹³ V seznamu uvádí celou adresu, autora návrhu, původní účel a dobu realizace stavby. Podobný sumář jihlavských staveb z 20. století předtím nikdo odborně nezpracoval. Autorka se v práci zabývá také historickým kontextem stavebního vývoje města. Své bádání Jana Laubová také zúročila kratšími příspěvky v publikaci *Slavné vily kraje Vysočina*, v níž zpracovala historii sedmi specifických staveb, které v Jihlavě stojí dodnes. Jde tak o jednu z prvních prezentací moderní architektury z jihlavského prostředí vydanou v knižní podobě.¹⁴ Jelikož bylo do této doby zpracování staveb z 20. století upozaděno a jsou známy a byly popsány pouze příklady významnějších staveb ze starších období architektury, je velkým přínosem autorů práce, že se věnovali i vilovým stavbám 19. a 20. století, a to na celém území kraje Vysočina.

Velmi praktickou studijní oporou ve studiu historické zástavby, a to nejen Jihlavy, je *Historický atlas měst* od kolektivu autorů vedený profesorkou Evou Semotanovou, který vznikl na Historickém ústavu akademie věd České republiky.¹⁵ Obsahuje jak zásadní informace o vývoji a historii Jihlavy jako města, tak historické mapy a fotografie. Přínosné texty o jihlavské architektuře v tomto i dalších obdobích jihlavské historie přinesla v roce 2009 rozsáhlá publikace *Jihlava* z nakladatelství Lidové Noviny. Kniha vyšla v edici *Dějiny českých, moravských a slezských měst*. V publikaci, která vznikla pod vedením současné ředitelky Státního okresního archivu v Jihlavě PhDr. Renaty Piskové, je důležitá stať profesora Jiřího Kroupy, jež mapuje vývoj jihlavského výtvarného umění i architektury ovlivněné různými styly od konce 18. století do poloviny 20. století.¹⁶ Druhou polovinu 20. století poté zpracoval další ze členů kolektivu autorů této knihy, a to Jiří Jelínek. Jelínek se věnuje nejenom dějinám, ale i hospodářskému, kulturnímu a společenskému rozvoji města v daném

¹³ Jana LAUBOVÁ, *Architektura Jihlavy 1900-2009*, Magisterská diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2009, s. 6.

¹⁴ Jan SEDLÁK (ed.), *Slavné vily kraje Vysočina*, Praha 2008.

¹⁵ Eva SEMOTANOVÁ a kol., *Historický atlas měst České republiky, svazek č. 8 Jihlava*, Praha 2000.

¹⁶ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: *Jihlava: Kultura, historie, lidé*, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 591–626.

období a dále nastiňuje i jeho stavební vývoj.¹⁷ Průkopnický pohled na jihlavskou architekturu v letech 1945–2009 obsahuje stať profesora Petra Vorlíka, která mapuje zásadní stavby až do postavení obchodního centra City Park v roce 2008.¹⁸ Výstavba objektu City Parku vyvolala ve společnosti debatu o smyslu jeho výstavby i výsledné podobě. Nahradil původně chátrající domy a bývalou továrnu na boty poblíž centra města, avšak kritizován byl jeho předimenzovaný projekt a necitlivá intervence stavby do prostoru. I přes tuto kritiku projekt získal ocenění stavba roku 2009.

Nicméně jihlavské architektuře 20. století nebylo věnováno dost pozornosti, a to jak z uměleckého, tak historického hlediska. Napravila to až autorská dvojice ve složení Mgr. Jana Laubová a Mgr. Petr Dvořák. Jejich publikace *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, která vyšla ke stejnojmenné výstavě v jihlavském Domě Gustava Mahlera v roce 2015, mapuje jihlavskou architekturu od roku 1900 až do roku 2015 nejenom prostřednictvím textu, ale i obsáhlé fotografické přílohy.¹⁹

Ostatní stavby, objekty a dnes již památky, které jsou součástí především jihlavského centra, byly stavěny ve starším období městské historie. Zde je období rané gotiky, renesance, baroka, klasicismu a dalších směrů do přelomu 20. století náležitě chráněno památkovou péčí, vypracováním publikací či propagováním a částečnou prezentací pro veřejnost. Z hlediska cestovního ruchu jsou tyto starší stavby povětšinou tématy dílčího výzkumu i nadále a těší se zájmu veřejnosti. Většina těchto objektů, budov a skvostů je součástí městské památkové rezervace z roku 1982.²⁰ Město má tak vysokou kulturní hodnotu na celorepublikové památkářské úrovni. Pečuje především o památky, které ve městě stojí již z období rané i pozdní gotiky, renesance a baroka (cca od 13. století do 17. století s některými časovými odchylkami).²¹ Ze současného pohledu není vždy pojem městské památkové

¹⁷ Jiří JELÍNEK, *Jihlava socialistická (1945–1989) – Stavební, hospodářský, kulturní a společenský rozvoj města* in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 655.

¹⁸ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 673–690.

¹⁹ Jana LAUBOVÁ – Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015.

²⁰ Zdeněk JAROŠ, *Jihlavské nemovité památky*, Jihlava 2002, s. 8.

²¹ Pozn. Již vládní usnesení č. 99 konané dne 11. července 1950 ve věci péče o kulturní a historické památky, schválilo plošnou péči o vybraná historická města. Jedním z nich bylo i město Jihlava. Toto usnesení se stalo základem pro vyhlášení městských památkových rezervací. Citováno z: https://www.jihlava.cz/assets/File.ashx?id_org=5967&id_dokumenty=516288 [citováno k 31. 3. 2022].

rezervace veřejností dostatečně chápán. Cennost a definice tohoto označení jí není tolik zřejmá, proto může být důsledkem i probíhající nezájem ze strany veřejnosti se v této rovině věnovat ochraně a prezentaci architektury z 20. století. Náležitě se stavbám staršího období před příchodem moderní architektury 20. století ve svých bádáních věnovaly jak paměťové instituce, tak regionální i ostatní historici. Zde se veřejnost může opřít o mnohé studie a zvyšuje se tím pádem i zájem o znalost a ochranu těchto objektů, což by vysvětlilo nízkou probádanost jihlavské architektury 20. století. K jihlavským historikům věnujícím se staršímu období patří Zdeněk Jaroš, František Hoffmann, Karel Křesadlo, Ladislav Vilímek, Renata Pisková, Zdeněk Geist a mnozí další. Specifickými publikacemi pro propagaci turismu a míst Jihlavy v dobovém kontextu jsou práce Evy Šamánkové,²² Evy Poláškové²³ či práce Jany Petružové a Jany Škrdlové.²⁴ Jde zejména o turistické brožury či katalogy, jež představují samotné město a nejznámější turistické cíle. Mezi autorkami můžeme shledat paralelu snahy o představení města a památek s využitím historických textů, fotografií a dalších zajímavostí. Každá byla vydána v jiném dobovém kontextu, a proto v nich lze hledat podobnosti, různé snahy a východiska.

Publikace Evy Šamánkové a dalších autorů se soustředí na historii Jihlavy od jejích počátků přes výstavbu jednotlivých gotických, renesančních a některých barokních staveb. Neopomínají ani prvotní snahu o stanovení ochrany městské památkové rezervace, která prozatím v dobovém kontextu, kdy kniha vznikla nebyla naplněna. Šamánková představuje také kulturní a paměťové instituce, jejich historii či případné kontakty na důležitá místa. Publikace tak plní funkci tištěného průvodce městem z období 50. let 20. století. Vynechány nejsou také přírodní podmínky na Jihlavsku. Průvodce je doplněn dobovými fotografiemi, mapami či referenčními kontakty a seznamem shrnující služby poskytované návštěvníkům. Publikace je zaměřená na běžné cíle turistů jako v současnosti a bohužel nepředstavuje nic z architektury 20. století. V podobném duchu se nese i publikace Evy Poláškové,²⁵

²² Eva ŠAMÁNKOVÁ – Vladimír VOLDÁN – Jaroslav VESELÝ, *Jihlava: městská rezervace Státní památkové správy*, Praha 1955.

²³ Eva POLÁŠKOVÁ, *Jihlava: městská památková rezervace*, Brno 1970.

²⁴ Jana PETRŮJOVÁ – Jana ŠKRDLOVÁ, *Toulky Jihlavou*, Jihlava 2016.

²⁵ Eva POLÁŠKOVÁ, *Jihlava: městská památková rezervace*, Brno 1970.

kteřá se více soustřeďí na umělecké a architektonické památky a snaží se představit důvody pro jejich zachování. Pracovnice Magistrátu města Jihlava Mgr. Jana Petrůjová, jež působí v Jihlavě do současnosti, pak představuje Jihlavu novodobým tištěným průvodcem společně s kolegyní Mgr. Janou Škrdlovou.²⁶ Jedná se o aktualizované, graficky přívětivé zpracování, kde jsou přiblíženy kromě historických památek i novodobé turistické cíle, které vznikly v Jihlavě po roce 1989 či byly po zvelebení zpřístupněny jako například jihlavské podzemí. Stále se ale autorky nevěnují novodobějším objektům architektury 20. století. Některé z objektů jsou zároveň kulturními památkami. Opomenutý je i výrazný turistický, edukační i kulturní potenciál budov z 20. století.

Jednou ze zásadních zásluh na popularizaci nejen typických staveb starší jihlavské historie, ale i těch, které byly postaveny ve městě ve 20. století, má také historik a bývalý archivář Ladislav Vilímek. Od roku 2016 vydává s podporou statutárního města Jihlavy sérii knih o domech, přístavbách a dalších typologicky různě rozdělených objektech a představuje jejich historii. Série nazvaná *I domy umírají vstojě* má do současnosti již šest dílů²⁷ a autor v průzkumu jihlavských ulic, domů i příběhů nadále pokračuje. Jihlavská veřejnost činnost pana Vilímka podporuje a knihy i jeho výzkum se staly velmi oblíbené. Ladislav Vilímek čerpá především z pramenů Státního okresního archivu v Jihlavě i dosavadní české odborné literatury. Nevyhýbá se ale také německy psaným dokumentům, které v minulosti vzešly z četné německé části jihlavského obyvatelstva.

Ze soudobých publikací k propagaci jihlavské historie i architektury, která spíše čtivou a populárně naučnou formou seznamuje čtenáře s jihlavskými místy, můžeme zmínit Malého průvodce po staré Jihlavě pro mírně pokročilé od Stanislava Jelínka, který vyšel také za podpory statutárního města Jihlavy v roce 2019. Publikace není odborného charakteru. Autor zde sumarizuje popisy dobových událostí dle výkladu soudobé historie Jihlavy, které doplňuje o orálně předávané příběhy jihlavských obyvatel a pamětníků z Jihlavska.²⁸ Kniha tedy nevykazuje prvky

²⁶ Jana PETRŮJOVÁ – Jana ŠKRDLOVÁ, *Toulky Jihlavou*, Jihlava 2016.

²⁷ Ladislav VILÍMEK, *I domy umírají vstojě, (díly: I. – VI.)*, Jihlava 2014–2021.

²⁸ Stanislav JELÍNEK, *Malý průvodce po staré Jihlavě*, Jihlava 2019, s. 7.

odborného rázu, neobsahuje poznámkový aparát a přímo neodkazuje na prameny či relevantní literaturu. Čtivou formou však přibližuje dobovou atmosféru, historické mezníky a děje i pomocí historických fotografií nejznámějších míst Jihlavy, o kterých v textech pojednává. Autor tak propojuje všeobecně známé faktické informace z historie Jihlavy s fotografiemi a poutavými příspěvky, které dříve publikoval v Jihlavském deníku a v této publikaci je poprvé všechny seřadil dohromady v ucelené formě.

Další důležité součásti jihlavské zástavby především z 19. a 20. století, a to industriálnímu dědictví Vysočiny i samotné Jihlavy, se věnuje v projektu Industriální topografie kolektiv z Českého vysokého učení technického v Praze, který působí při Výzkumném centru průmyslového dědictví Fakulty architektury. V rámci projektu Industriální topografie odborníci zmapovali průmyslové dědictví většiny krajů v České republice. Nevynechali ani kraj Vysočina. Existuje tištěná verze výzkumu ve formě publikace, kde se autoři věnují průmyslovému dědictví daného kraje. Poznatky z tištěné podoby jsou převedeny také do webové databáze, kde se uživatelé mohou seznámit s průmyslovým dědictvím po celé České republice.²⁹ Elektronická verze je obohacena o informace ke konverzím průmyslových objektů v České republice i zahraničí. Tištěná verze publikace je abecedně řazena s popisem industriálních objektů podle jednotlivých okresů a měst daného kraje. V rámci průzkumu jihlavského průmyslového dědictví jsou zmíněny zásadní objekty, ale i ty, které místní obyvatelé pravděpodobně neregistrují. Tato skutečnost má mnoho důvodů, ale jedním z nich je i to, že je industriální dědictví konce 19. a počátku 20. století na úseku prezentace veřejnosti v městě Jihlava zatím poměrně upozaděno. Jak s ohledem na jeho menší atraktivitu z pohledu veřejnosti, tak i z hlediska zatím nedostatečné památkové ochrany v oblasti industriálního dědictví. Památkové péči je větší pozornost věnovaná právě u starších středověkých a novověkých objektů a industriální objekty či městská zástavba počínající koncem 19. století pod památkovou ochranu ve větší míře zařazeny. Existují však výjimky a postupné kroky k ochraně architektury v první polovině 20. století.

²⁹ <http://www.industrialnitopografie.cz/index2.php> [citováno k 6. 1. 2022].

Ještě důležitějším obdobím pro ochranu architektury je druhá polovina 20. století s budovami postavenými v duchu socialistické architektury, technologické moderny, postmodernistických brutalistních a novofunkcionalistických tendencí. K důslednému zviditelnění této oblasti se v odborné sféře rozšiřuje diskuse a podněty pro a proti zavedení jejich kvalitní ochrany před nezastavitelnou záhubou času. Z příkladu můžeme uvést důslednou aktivitu zmíněného profesora Rostislava Šváchy, který iniciuje návrhy na kulturní památky a zpracovává studie pro období architektury druhé poloviny 20. století. Jihlavským nejdiskutovanějším tématem a objektem je z tohoto období pravděpodobně obchodní dům Prior z přelomu 70. a 80. let 20. století na Masarykově náměstí. Jeho kontroverzi, úpravám pro zasazení do kontextu města či jeho odstranění se věnují mnohé kvalifikační vysokoškolské práce³⁰ či specializované publikace. Publikace s názvem *Kotvy Máje* vydaná Vysokou školou umělecko-průmyslovou³¹ se zaměřuje na architekturu obchodních domů, vybudovaných v 60. a 70. letech druhé poloviny 20. století. Autoři se také zaměřují na to, jak přistupovat k památkám architektury v tomto období a představují jejich historii. Diskutovaný jihlavský Prior v publikaci ve svém příspěvku rozebírá Darina Zavadilová, odkazuje na méně známý soutěžní návrh architektky Růženy Žertové, který nakonec nebyl realizovaný a ustoupil finálnímu návrhu Zdeňka Sklepka. V důsledku jeho návrhu byla na náměstí zbourána zástavba měšťanských domů tzv. Kreclu na jednom z největších historických náměstí v České republice. Na fenomén výstavby sídlišť v druhé polovině 20. století se poté zaměřuje i projekt *Paneláci*, v rámci něhož byl zpracován katalog cyklu výstav *Příběh paneláku*,³² jež se zabývá

³⁰ Magda TRNKOVÁ, *Proměna jihlavského náměstí od 60. do 80. let 20. století s možností využití ve výuce dějepisu*, Magisterská diplomová práce, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno 2018; Blanka CAHOVÁ, *Revitalizace obchodního domu Prior na krajskou a vysokoškolskou knihovnu v centru města Jihlavy*, Diplomová práce, Fakulta stavební, České vysoké učení technické v Praze, Praha 2013; Barbora FRÁNKOVÁ, *Návrh koncepce obnovy Masarykova náměstí v Jihlavě, návrh změny zastavění souboru domů Krecl – Špalíček*, Diplomová práce, Fakulta architektury, České vysoké učení technické v Praze, Praha 2013.

³¹ Petr KLÍMA (ed.), *Kotvy Máje: české obchodní domy 1965-1975*, Praha 2011.

³² Lucie SKŘIVÁNKOVÁ – Rostislav ŠVÁCHA – Eva NOVOTNÁ – Karolína JIRKALOVÁ (edd.), *Paneláci. 1, Padesát sídlišť v českých zemích: kritický katalog k cyklu výstav Příběh paneláku*, Praha 2016.

představením padesáti sídlišť v České republice. Další projekt Paneláci 2³³ se zabývá výstavbou sídlišť na území České republiky, kde představuje jejich uměleckohistorickou linku a pohledy dalších humanitních oborů jako historiografie architektury a urbanismu, antropologie, památková péče a historická demografie.³⁴

Publikační činnost soustředící se přímo na oblasti změn v architektuře chráněného centra města Jihlavy není vynechána ani Národním památkovým ústavem (NPÚ) s jeho územním odborným pracovištěm (ÚOP) v Telči.³⁵ Samotné pracoviště NPÚ ÚOP v Telči se nezabývá pouze zřizováním památkové péče, archeologickými výzkumy a dalšími činnostmi nezbytnými pro zajištění památkové péče na jím spravovaném území. Ve své činnosti se zaměřuje i na publikační aktivity.

V publikační činnosti, která se váže k jeho aktuálně řešeným výzkumům, vydává telčské pracoviště také sborník Památky Vysočiny, kde referuje především o aktualitách, regionálních výzkumech a jejich výsledcích. Těžištěm sborníku je především výzkum jednotlivých pracovníků telčského pracoviště. Tato sborníková série mapuje především události z oblasti památkové péče a přidružených oborů. V každé publikaci jsou zastoupena rozmanitá témata, a to jak z teoretické roviny práce, tak terénního výzkumu.³⁶ Jihlavským památkám se tento každoročně vydávaný sborník věnuje velmi často, jelikož statut městské památkové rezervace vyžaduje konkrétní zásahy a péči jak ze strany památkářů či historiků, tak i restaurátorů. Tématem řešeným v této bakalářské práci, a to architekturou 20. století v Jihlavě, se ve sborníku z roku 2013 zabývá František Vícha, a to konkrétně problematikou asanace³⁷ v Jihlavě a nedůslednou památkovou péčí do udělení statutu městské

³³ Lucie SKŘIVÁNKOVÁ – Rostislav ŠVÁCHA – Martina KOUKALOVÁ – Eva NOVOTNÁ (edd.) *Paneláci. 2, Historie sídlišť v českých zemích 1945–1989: kritický katalog k výstavě Bydliště – panelové sídliště: plány, realizace, bydlení 1945-1989*, Praha 2017.

³⁴ <http://panelaci.cz/stranka/panelaci-2> [citováno k 2. 9. 2022].

³⁵ Pozn. v textu dále jako NPÚ ÚOP v Telči.

³⁶ <https://www.npu.cz/cs/pro-media/5994-vydavame-publikaci-pamatky-vysociny> [citováno k 4. 1. 2022].

³⁷ Pozn. Asanace – přestavba, radikální zásah do určité části města.

památkové rezervace.³⁸ Přichází s představením nedůsledných prvků a zásahů v oblasti památkové péče.

1.3. Problematika památkové ochrany a asanace v jihlavské památkové rezervaci

Pro nastínění problematiky v rámci dosavadního bádání v pramenech a literatuře považuji za důležité zmínit i prvotní exkurz do uvažování o památkové péči historických objektů v jihlavském prostředí. Uvádím tuto úvahu i v kontextu toho, že památková ochrana v Jihlavě se vztahuje zatím pouze na historicky starší objekty a novější architektura je v této oblasti zatím ne vždy dostatečně chráněna. František Vícha z NPÚ ÚOP³⁹ v Telči ve své stati rekapituluje zásahy a změny v historickém jádru města, které přišly s porevolučními rekonstrukcemi, a ne vždy citlivými zásahy do památkově chráněných objektů. Celá studie upozorňuje na historii stavebních a jim předcházejících rozhodovacích činů, které nerespektovaly celkovou důslednou asanaci v jihlavské památkové péči. Upozorňuje i na soudobou činnost vedení města Jihlavy, které rozhoduje o obdobných zásazích. Zmíněny jsou poválečné asanační plány od 60. let 20. století, které nebyly v tomto prvotním období, kdy se projevovaly první prvky památkové péče dostatečně kvalitně vypracovány a zároveň v nich nebyla respektovaná péče o starší stávající domy. Autor je v závěru studie v celku konzervativního názoru, a to, že prvořadým bohatstvím města jsou právě dobře zachované a bez zbytečných modernistických prvků upravované budovy. Což mu z mého pohledu nevyčítám, ale částečně tento výrok považuji za velmi jednostranný, jelikož do tzv. bohatství města zahrnuji i právě architektonické projekty s modernistickými prvky, které se dochovaly v průběhu vývoje zástavby i z 20. století. Existuje mnoho příkladů konverzí či rekonstrukcí historických objektů, které ve výsledku respektují samotnou budovu a její stáří i změnu jejího původního účelu přidáním modernistických prvků, které jsou dle Františka Víchy zbytečně přidávány k úpravám historických budov. Zásadou by měl být respekt k historii objektu a cit v rámci památkové péče.

³⁸ František VÍCHA, *Jihlava, asanace v městské památkové rezervaci*, in: Památky Vysočiny: sborník NPÚ ÚOP v Telči sv. 5, (2013 [vyd. 2014]), s. 173.

³⁹ Pozn. Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Telči.

Dále se také František Vícha zaměřuje na vývoj prvotních zásahů a snahy o ochranu daných objektů. Starost o starší objekty a domy se s přibývajícím plány a rozšiřováním zájmu o kontext města zlepšovala a poté se postupně držela i kvalitní metodiky a stavebně-historických průzkumů. Samotné stavebnictví se v 60. a 70. letech 20. století zaměřovalo především na stavbu nových bytů pro rodiny bez bydliště, a objektem zájmu tak pravděpodobně z politických důvodů a orientace na co nejvíce nové bytové zástavby nebyly opravy starších bytových domů, které postupem času chátraly.⁴⁰ V 60. letech také jihlavskou společností rezonoval spor o zachování či likvidaci měšťanských budov tzv. Kreclu na dnešním Masarykově náměstí.⁴¹ Na jejich místě byl vybudován obchodní dům Prior. Stavba jihlavského Prioru a jeho problematika by vydala na samotnou kapitolu. Podrobněji se mu budu věnovat v kapitole o architektonickém vývoji Jihlavy v 60. až 80. letech 20. století. Mnoho dalších domů, které měly před druhou světovou válkou židovské majitele, se staly majetkem jihlavských Němců. To se po odsunutí Němců na základě tzv. Benešových dekretů a jejich důsledků změnilo a domy se dostaly do vlastnictví jiných majitelů, kteří o ně nepečovali.⁴² Některé z nich musely být dokonce kvůli jejich katastrofálnímu stavu zbourány.⁴³ Bourání je ve společnosti stále považováno nejjednodušší možností. Na zbourání objektů je možno vynaložit méně finančních prostředků než na snahu o částečné zachování původního objektu. Stavby mají také povětšinou specifické vlastnosti, se kterými se vlastník bez odborného posudku neposune dál. Proto se povětšinou přistoupí k jednodušší verzi, a to k zbourání. Ne vždy se však k tomuto radikálnímu důsledku musí dospět. Popsanou problematiku přibližuje i podcastová série Bourání od Karolíny Vránkové, která je vysílána na Radiu Wave.⁴⁴ Zbourání objektů ovlivňuje mnoho faktorů, především jsou to zájmy investorů, které limituje nutnost vynaložit více finančních prostředků na záchranu

⁴⁰ František VÍCHA, *Jihlava, asanace v městské památkové rezervaci*, in: Památky Vysočiny: sborník NPÚ ÚOP v Telči sv. 5, (2013 [vyd. 2014]), s. 174.

⁴¹ Pozn. dříve také Náměstí Míru.

⁴² František VÍCHA, *Jihlava, asanace v městské památkové rezervaci*, in: Památky Vysočiny: sborník NPÚ ÚOP v Telči sv. 5, (2013 [vyd. 2014]), s. 177.

⁴³ František VÍCHA, *Jihlava, asanace v městské památkové rezervaci*, in: Památky Vysočiny: sborník NPÚ ÚOP v Telči sv. 5, (2013 [vyd. 2014]), s. 178.

⁴⁴ <https://wave.rozhlas.cz/bourani-5183538/o-poradu> [citováno k 3. 12. 2022].

budovy či nevyhovující stav objektu. Ostatně k předcházení těmto situacím jsou předkládány odborné posudky a možnosti případných propracovaných konverzí, rekonstrukcí a projektů pro nevyužité či zanedbalé budovy. Ze sérií příkladů můžeme uvést problematiku Nákladového nádraží Žižkov, ve kterém se dlouhodobě vedou spory s majitelem a snahou památkářů zachovat cenné prvky tohoto nádraží.⁴⁵ Východisek pro řešení těchto problémů může být několik a záleží na shodě majitele, investora či dalších zapojených subjektů v úsilí dát upravované stavbě respektovaný účel a obnovit ji s ohledem na historický vývoj a kontext vybraného objektu.

Na památkovou péči v Jihlavě nebylo dle Františka Víchy i v 70. letech kladen patřičný důraz. Ve městech se stavěla nová panelová zástavba a soubory, a to i mnohdy na úkor nově zbouraných historických částí měst.⁴⁶ Symbolické vítězství socialistického zřízení šlo ruku v ruce s pompézní výstavbou a v Jihlavě tak nebyl pro tehdejší politiky i architekty problém postavit monumentální stavbu obchodního domu Prior na úkor ztráty historické zástavby.

Příkladem jedné z povedených porevolučních rekonstrukcí je budova Horáckého divadla. Objekt divadla původně sídlil v Komenského ulici v budově původního kapucínského kostela, který byl po josefínských reformách odsvěcen, avšak jeho budova zůstala i tak velmi dobře zachovaná. Autentická budova městského divadla i s její historickou zástavbou byla v letech 1992–1995 velkolepě přestavěna. Skupina architektů ji přeměnila do nové moderní budovy Horáckého divadla v postmodernistickém rázu 90. let. Plány byly ale mnohem méně destruktivnější v dřívějším návrhu z roku 1989.⁴⁷ Přípomínkou starého divadla zůstala původní čelní stěna šedomodré barvy s nápisem městské divadlo v klasicistním stylu. Tato část původní čelní stěny staršího divadla není prohlášena kulturní památkou z důvodu řady demolic a radikálních úprav v interiéru.⁴⁸ Interiér tak touto modernější zástavbou

⁴⁵ Pozn. více například v publikaci Výzkumného centra průmyslového dědictví Fakulty architektury ČVUT, Benjamin FRAGNER – Tomáš SKŘIVAN (edd.), *Pražská nádraží ne/využitá, Průmyslové dědictví a urbanismus, Alternativní projekty pro Nákladové nádraží Žižkov*, Praha 2012.

⁴⁶ František VÍCHA, *Jihlava, asanace v městské památkové rezervaci*, in: Památky Vysočiny: sborník NPÚ ÚOP v Telči sv. 5, (2013 [vyd. 2014]), s. 179

⁴⁷ František VÍCHA, *Jihlava, asanace v městské památkové rezervaci*, in: Památky Vysočiny: sborník NPÚ ÚOP v Telči sv. 5, (2013 [vyd. 2014]), s. 179.

⁴⁸ <https://pamatkovykatolog.cz/divadlo-2173753> [citováno k 3. 12. 2022].

https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=730604 [citováno k 3. 12. 2022].

pozbyl značnou část své autenticity, ale zároveň architekti respektovali ponechání průčelí budovy, která symbolizuje divadelní historii v samotné Jihlavě.⁴⁹ Rekonstrukci a destruktivnímu zásahu také neunikla budova radnice, respektive dnešního Magistrátu města Jihlavy, který sídlí na náměstí vedle kostela sv. Ignáce z Loyoly s číslem popisným 66 a 67. Záměr na přestavbu objektů byl uskutečňován již v roce 1992, a to vypsaním architektonické soutěže. Další kroky zvolila provádějící společnost dle Františka Víchy nešťastně a nelogicky. Prvotní zásah se uskutečnil nepříznivě v pořadí projekt, demolice a průzkum a dům č. 66 s mansardovou střechou padl neuváženě demolici.⁵⁰ Tyto kroky vedly k vizi modernějšího a většího objektu radnice pro zvětšení působiště mnoha pracovníků magistrátu. Absurditou v tomto kontextu je, že se tento devastační krok konal a stal v jádru městské památkové rezervace Jihlava. Radniční areál takto přišel o čtyři domy historické zástavby bez jakékoli přesnější dokumentace okolního stavu před plánovaným bouráním.⁵¹ Pro kontext celé práce proto uvádím kromě výběru literatury a pramenů i tento vhled do problematiky památkové péče a jejího postavení ve společnosti se zaměřením na příklady řešení této problematiky v Jihlavě. Příkladů bychom mohli uvést více, avšak už jen tyto uvedené situace poukazují na neuvážené jednání a slouží jako ukázka složitosti celého procesu zachování kulturního dědictví pro další generace. Ochránění či alespoň vhodné rekonstruování těchto objektů se stává předpokladem pro východiska k tvorbě prezentace a edukace zaměřeného na architektonické i další dědictví.

2 Jihlava a její architektonická historie

Město na Českomoravské vrchovině započalo svou architektonickou historii v raném a vrcholném středověku. Charakter dochovaných prvků a jeho urbanistickou zástavbu podobu můžeme zkoumat i v současnosti. Pro mnohé obyvatele je typickým

⁴⁹ <https://pamatkovykatalog.cz/divadlo-2173753> [citováno k 4. 1. 2022].

⁵⁰ František VÍCHA, *Jihlava, asanace v městské památkové rezervaci*, in: Památky Vysočiny: sborník NPÚ ÚOP v Telči sv. 5, (2013 [vyd. 2014]), s. 182.

⁵¹ František VÍCHA, *Jihlava, asanace v městské památkové rezervaci*, in: Památky Vysočiny: sborník NPÚ ÚOP v Telči sv. 5, (2013 [vyd. 2014]), s. 183.

rázem cennosti historického jádra Jihlavy právě gotická a renesanční zástavba. V ní můžeme sledovat soubor ukázek hodnotných architektonických období v mohutné urbanistické formě, která se tu zachovala v podstatě od založení města.⁵² Vzhledem k osídlení oblasti Českomoravské vrchoviny a konkrétně místa, kde vznikala středověká Jihlava, začínají jihlavské psané dějiny v průběhu 13. století.⁵³ Hustota osídlení záležela na mnoha faktorech, a to na možnostech zemědělství, přísunu vody z řeky Jihlavy a dalšího nutného zabezpečení prvních obyvatel. Významný historik František Hoffmann soudí, že jádro takzvané Staré Jihlavy bylo soustředěné kolem kostela sv. Jana Křtitele, blízko levého břehu řeky Jihlavy a existovalo nejpozději od 12. století. Pod kněžištěm tohoto kostela byly v roce 1984 nalezeny základy apsidy starší sakrální stavby, která je datována do poslední čtvrtiny 12. století.⁵⁴ Jedná se tedy o nejstarší zachovalou zástavbu města z tohoto období. Písemný doklad je zachován listinou z roku 1233, která dosvědčuje prodej statků v okolí Staré Jihlavy řádem německých rytířů, kteří prodali tyto statky želivskému klášteru. Klášter v Želivi tak přebral správu kostela sv. Jana Křtitele a tímto krokem rozšířil svou majetkovou základnu.⁵⁵

Jednou z nejdůležitějších komodit Jihlavy se v polovině 13. století stalo dolování stříbra. Ve spojení s řemesly se touto činností město povýšilo mezi nejdůležitější města českého království ve středověku. Dolování umožnilo vznik hornických sídlišť a také dalších prvotních zástaveb soustředěných kolem stříbronosných nalezišť. Jihlava obdržela městské a hornické právo od českého krále Václava I. a moravského markraběte Přemysla roku 1249, a mohla se tak rozvíjet v možnostech těchto privilegií.⁵⁶ Z vytěžené rudy se nadále razily mince, tzv. brakteáty a drobné moravské denáry. Ve městě vznikla i mincovna a rozvinuly se cechy a řemesla. Velká koncentrace lidí v horní Jihlavě měla za důsledek od druhé poloviny 40. let 13. století rozšíření nového horního města i za hranice dosavadního

⁵² Eva POLÁŠKOVÁ, *Jihlava: městská památková rezervace*, Brno 1970, s. 3.

⁵³ Stanislav JELÍNEK, *Malý průvodce po staré Jihlavě*, Jihlava 2019, s. 193.; více také Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, *Počátky – Vývoj osídlení Jihlavska*, in: *Jihlava: Kultura, historie, lidé*, Renata PISOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 33–37.

⁵⁴ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986., s. 7.

⁵⁵ Jindřich Zdeněk CHAROUZ, *Premonstrátský klášter Želiv, Želiv 1992*, s. 6.

⁵⁶ Antonín BARTUŠEK, *Umělecké památky Jihlavy*, Havlíčkův Brod 1960, s. 16.

jádra.⁵⁷ Zástavba se rozvíjí kolem ústředního tržiště (dnešního Masarykova náměstí a budovy Prioru). Bohatství se projevilo také ve výstavbě velkorysých a rozměrných veřejných budov ve slohu rané a vrcholné gotiky. Město uzavíralo městské opevnění, které bylo vystavěné již v 70. letech 13. století a brány, ze kterých se dodnes dochovala pouze jediná, a to Brána Matky Boží. Bran bylo dohromady pět a sloužily k průchodu hradbami přímo do města. Jednalo se o Špitálskou bránu na severu, Brtnickou na jihu, zmíněnou Bránu Matky Boží na západě a menší brány, Českou na východě a Křížovou na severovýchodě.⁵⁸ Brána Matky Boží je v současnosti kulturní památkou,⁵⁹ její jádro do úrovně druhého patra věže pochází z druhé poloviny 14. století a dnes na bráně najdeme vyhlídku na město a turistické informační centrum.

Velkým zbohatnutím, přidělením městského a horního práva se Jihlava stala jedním z center dění na Českomoravské vrchovině. Bohužel následné problémy způsobené technickými a přírodními překážkami postupně ztěžovaly vývoj těžby a zpomalením těžby se tak zastavovalo i bohatnutí města. Již nestačila samotná těžba několik metrů pod zemí. Musela se přesunout do větších hloubek. To vedlo k nárazům na spodní vodu a k nebezpečí velkých důlních záplav.⁶⁰ Všechny tyto problémy směřují k vyčerpání bohatství stříbrných žil. Centrum těžby stříbra se v závěru 13. století přenáší do bohatší Kutné Hory, kde se těžba více ekonomicky rozvíjela. Ve 13. století byly také založeny tři hlavní chrámy města, a to kostel Nanebevzetí Panny Marie s minoritským klášterem, dominikánský konvent s kostelem sv. Kříže a farní kostel sv. Jakuba, které se staly dominantami tehdejšího gotického města.⁶¹

Chrám Nanebevzetí Panny Marie je trojlodní bazilika s krátkou příčnou lodí a dlouhým presbyteriem. Vznikl pod vlivem cisterciácké architektury kolem roku 1250. Dokončen byl poté ve 14. století v tvarosloví pozdně gotického slohu. S chrámem byl současně budován i minoritský klášter, patřící spolu s kostelem k nejstarším objektům města, který sousedí s jedinou dochovanou bránou z městského opevnění. Další dva zmíněné chrámy se stavěly paralelně s touto výstavbou. Městský kostel sv. Jakuba byl

⁵⁷ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986., s. 9.

⁵⁸ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986., s. 9.

⁵⁹ <https://pamatkovykatalog.cz/brana-matky-bozi-17941344> [citováno k 3. 9. 2022].

⁶⁰ František HOFFMANN, *Přemyslovské město / 13. století – Horní a městské právo*, in: *Jihlava: Kultura, historie, lidé*, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 99.

⁶¹ Eva POLÁŠKOVÁ, *Jihlava: městská památková rezervace*, Brno 1970, s. 4.

založen jako trojlodní hala s dvěma věžemi. S vlivem dominikánské hutě byl přestavěn ve slohu klasické gotiky a výstavba byla dokončena ke konci 14. století. V průběhu 16. století proběhly na sv. Jakubovi různé stavební úpravy a na počátku 18. století se k severnímu průčelí přistavěla barokní kaple Panny Marie, která dotvořila dnešní podobu kostela. Poslední ze zásadních kostelů a sakrální výstavby v centru Jihlavy byl dominikánský kostel sv. Kříže, jehož stavbu ovlivnila francouzská gotika. Jedná se o trojlodní kostel s presbyteriem o třech klenebních polích. Zaklenutí chrámu je slohově mladší a dokončeno bylo kolem roku 1380 s patrným vlivem parléřovské gotiky.⁶² Od počátku 60. let 13. století vyrůstaly kolem centrálního tržiště také první raně gotické kamenné domy bohatých měšťanů. Ve městě se utvářela také četná cechovní kultura, v nichž se soustředila různorodá řemesla. Nejstarší cech z roku 1349 náležel v tehdejší době hojně rozšířenému soukenictví. V průběhu středověku se Jihlavě nevyhnulo také mnoho požárů, které město dočasně omezily v jeho rozvoji a další stavební činnosti. Také ekonomické dlužné rozpory šlechty a měšťanů nenechávaly město v klidu a 19. února 1402 vyústily k přepadení Jihlavy vedené Zikmundem Křižanovským z Rokštejna pod záminkou uvěznění jeho neplatícího dlužníka Heřmana z Bukové. Dokladem této roztržky je i vznik fresky v kněžišti v chóru minoritského kostela Nanebevzetí Panny Marie. Přepadení bylo v prostoru minoritského kláštera odraženo, avšak k ozbrojeným střetům docházelo i v dalších letech.⁶³

Již v této době byl patrný vznik německého jazykového ostrova, který ovlivnil mnohé jevy i vývoj architektury v budoucím období, kdy byli němečtí obyvatelé často hybatelé změn ve městě. V období husitských tažení byla Jihlava na straně nepřátel (katolíků), což mohlo být způsobeno právě četnou německou komunitou. Na straně nepřátel husitské revoluce Jihlava stála i z toho důvodu, že mnozí šlechtičtí protivníci Jihlavy se přidali do husitského tábora. Na straně Zikmunda Lucemburského se Jihlavští objevili v roce 1420 na tažení proti husitům. Následovalo několik přímých obležení města a menších střetů se samotnými husitskými vojsky od roku 1423 do roku 1427. Poslední boje se uskutečňují v době závěrečné křížové výpravy v roce

⁶² Eva POLÁŠKOVÁ, *Jihlava: městská památková rezervace*, Brno 1970, s. 4.

⁶³ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986., s. 14.

1431. Poté přišlo tvoření tzv. landfrídků s postupným uklidňováním střetů. Vyvrcholením snahy o klid jsou závěrečná jednání vítězné husitské pravice s katolickou církví o přijetí tzv. basilejských kompaktát od května do července 1436. Po četných jednáních a snaze upravit vztahy mezi husity a římskou církví byla tato kompaktáta vyhlášena 5. července 1436 přímo v Jihlavě na dnešním Masarykově náměstí. Zikmund Lucemburský byl poté všeobecně přijat za českého krále výměnou za uznání majetkových zisků šlechticům.⁶⁴ K Jiřímu z Poděbrad měla Jihlava odmítavý postoj kvůli jeho zvolení jako nástupce českého krále v roce 1458. S tím Jihlava, jako převážně německé katolické centrum, výrazně nesouhlasila a nechtěla mu vzdát hold.⁶⁵ Tento odmítavý postoj se Jiří z Poděbrad snažil vyřešit v roce 1458, kdy město obléhala jeho vojska a během bojů došlo ke zničení některých objektů původní osady Staré i Nové Jihlavy.⁶⁶ Králem Jiřím bylo také zrušeno právní postavení Jihlavy ve společenství jihlavského vrchního práva s Kutnou Horou jako trest za toto postavení se proti němu. Jihlavské postavení bylo zrušeno v souvislosti s horním a vrchním právem, ve kterém měla Jihlava vůči dalším zapojeným městům rozhodovací právo v odvolací instanci vrchního horního tribunálu. Kutná Hora tak tímto zrušením mohla samostatně řešit veškeré spory v horních záležitostech bez připomínek z jihlavské strany.⁶⁷ Po smrti Jiřího z Poděbrad byl v Jihlavě silnou katolickou stranou korunován za českého krále uherský král Matyáš Korvín, avšak z iniciativy českého sněmu byl v Praze korunován Vladislav Jagellonský. Boje zastánců obou stran ustaly až olomouckým mírem roku 1478 a setkáním obou panovníků v Jihlavě roku 1486. Dlouholeté rozpory se ve městě a okolí projevíly rozvrácením řemesel, obchodu a zničením zemědělství.⁶⁸ Pozdní gotika zasáhla do jihlavské architektury dostavbou kostela sv. Jakuba a další zástavbou měšťanských domů. Velmi podrobnou a rozsáhlou sondu do pramenů a zpracování popisu jihlavského města v první polovině 15. století zpracoval již jednou zmíněný

⁶⁴ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986., s. 15.

⁶⁵ František HOFFMANN, *Lucemburská Jihlava / 14. století – Město a panovník – Jihlavští a Jiří z Poděbrad*, in: *Jihlava: Kultura, historie, lidé*, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 189–190.

⁶⁶ František HOFFMANN, *Lucemburská Jihlava / 14. století – Město a panovník – Jihlavští a Jiří z Poděbrad*, in: *Jihlava: Kultura, historie, lidé*, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 191.

⁶⁷ František HOFFMANN, *Lucemburská Jihlava / 14. století – Město a panovník – Do děje vstupuje Matyáš Korvín*, in: *Jihlava: Kultura, historie, lidé*, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 193.

⁶⁸ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 15.

erudovaný historik František Hoffmann. Hoffmann se v knize *Místopis města Jihlavy* v první polovině 15. století zabývá právě stavebními proměnami a historickým kontextem ve městě. Touto odbornou publikací položil základ k soustavnému bádání o historii Jihlavy v 15. století. Využil pro ni mnoho prostudovaných pramenů, odborné literatury a znalosti zpracoval do rekonstrukce plánu města, podle něhož byl vytvořen také plastický model středověké Jihlavy, jenž byl instalován do stálé expozice Muzea Vysočiny.⁶⁹ Tento průvodce nás tak prostřednictvím pečlivého a odborného zpracování přenesl do hloubky středověkého města a čtenáři se tak dostane mnoho faktů a informací o městě, tak společnosti. Odborné znalosti, které Hoffmann získal studiem pramenů k regionální historiografii Jihlavy jsou pak promítnuty v jeho díle *České město ve středověku*, které je považováno za jednu z klíčových monografií k počátkům studia českého středověkého období a vývoje středověkého města a jeho společnosti.⁷⁰

Stavební produkce postupuje v Jihlavě i v průběhu 15. a 16. století. Nejstarší části zachovaného opevnění Jihlavy pocházejí již z 16. století, kdy byly do systému vestavěny hranolové věže, vybavené děly a menšími baštami v parkánové zdi, které sloužily k ukotvení menších ručních zbraní. Obehnutí města hradebním opevněním má základy již v 70. letech 13. století. Dřívější opevnění nebylo zachováno, a tak o něm víme pouze z písemných pramenů či vyobrazení.⁷¹ Pozdně gotická je v rámci opevnění spodní část brány Matky Boží z poslední čtvrtiny 15. století. Následující 16. století není o moc klidnější. Znovu se vracejí požáry, zasahuje morová epidemie a sociální bouře.⁷² Jihlava také přestává být městem převážně katolickým a již počátkem 20. let 16. století se do ní promítá skrze kazatele Pavla Sperata německá luteránská reformace S Jihlavou je také spojen počátek vlády Habsburků v našich zemích. 29. ledna 1527 zde s manželkou Annou nocuje Ferdinand I. O dva dny později je král uvítán na hranicích s historickými Čechami. Českým stavům skládá do

⁶⁹ František HOFFMANN, *Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století*, Jihlava 2004, s. 7.

⁷⁰ František HOFFMANN, *České město ve středověku, Život a dědictví*, Praha 1992.

⁷¹ Eva POLÁŠKOVÁ, *Jihlava: městská památková rezervace*, Brno 1970, s. 6.

⁷² Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 17.; více také Jindřich Zdeněk CHAROUZ, *Mezi husitstvím a luteránstvím / 1436–1526 / – Živelné pohromy, Do děje vstupuje Matyáš Korvín*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 193.

rukou slib o dodržování zemských svobod. Roku 1565 je na tomto místě zřízen památník královské přísahy, který nám tuto událost připomíná.⁷³

V roce 1547 se Jihlava zapojila společně s českými stavy do habsburského odboje za šmalkaldské války. Po panovníkově vítězství byla Jihlava potrestána ztrátou statků, ale s přihlédnutím k okolnostem byl trest změněn na vyplacení peněžní pokuty. S vládou Maxmiliána II. je tato pokuta a další doplatky vyrovnány. Další vývoj, především ten ekonomický, zajistí zejména měšťanstvo, které má ve svých rukou mnohé podnikatelské plány. V Jihlavě se v 16. století více rozšiřuje sladovnictví s výrobou piva a výroba se postupně rozmístí do čtyř pivovarů ve městě, které fungují až do roku 1860. Skladovacími prostory pro vyrobené pivo byly tradičně podzemní sklepní části domů. Známé jihlavské podzemí sloužilo jak k uchování piva, tak k i dalším funkcím. V polovině 16. století došlo k vyčerpání obsahu stříbrných žil a tím se rozšířilo i další přednostní odvětví pro jihlavskou oblast a tím bylo soukenictví. To na dalších tři sta let změnilo hospodářské postavení Jihlavy od slavných dob těžby stříbra. V Jihlavě se v té době koncentrují jak soukeničtí mistři, tak i další řemeslníci, kteří se na výrobě sukna také podílejí. Důležitou součástí byli také domácí pracovníci, jež se soustředili na sprádání vlny. Sukno se stane důležitým vývozním artiklem pro střední a jihovýchodní Evropu. Předním a hlavním odběratelem je především rakouské vojsko. V porovnání s tehdejší krizovou situací a stagnací hospodářství v českých zemích ke konci 16. století, se tedy Jihlava tímto svým rozvojem v soukenictví od této celoplošné krize liší. Město se stalo centrem s největší výrobou sukna v habsburské monarchii.⁷⁴ V dalších letech se s vládou Rudolfa II. dostává do zájmu neočekávaně znovu těžba stříbra. Těžba se navrácí, jelikož je panovník z velké části zadlužen a snaží se tyto dluhy vyrovnat i pomocí jejího obnovení. Těžbu stříbra provází střety s horníky, ale také překvapivý úspěch z vydolování posledních zbytků stříbra v dolech, které byly rozmístěny v okolí Staré Jihlavy.⁷⁵ Rozvíjí se odvětví papírenské výroby v části Staré Hory z iniciativy papírníka Jana Ferye. Gotická podoba městské zástavby byla v závěru pozdní gotiky postupně nahrazována či

⁷³ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 18

⁷⁴ Stanislav JELÍNEK, *Malý průvodce po staré Jihlavě*, Jihlava 2019, s. 154.

⁷⁵ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 20.

doplňována renesančními prvky, které se projevily již na starší zástavbě a konkrétně ji esteticky doplnily.

Renesanční Jihlava začala být budována po požáru v roce 1523, který zničil značnou část středověké zástavby. Měšťanské renesanční domy jsou tak nedílnou součástí a chloubou historické Jihlavy. Najdeme v nich jak různé klenby, tak vysoké štíty a atiky s bohatou profilací či sgrafitové a jiné zdobení demonstrující bohatství tehdejších majitelů. Většina těchto domů byla v průběhu staletí upravována, viditelné změny jsou na fasádách z průběhu let přetvořeny barokně, klasicistně a v neoslozích 19. století.⁷⁶ Renesanční přestavba mění podobu radnice i zmíněných měšťanských domů. V renesanční zástavbě se objevují hřebíkové klenby, malované dřevěné záklopové stropy, fresky, ornamentální výzdoba, a i typická psaníčková sgrafita na venkovních fasádách. Velkou chloubou Jihlavy jsou pak z tohoto období zachované stavební prvky, které jsou historikem Karlem Křesadlem nazvané jako tzv. kryté dvory s arkádami a freskovou výzdobou. Ty jsou datovány do 80. let 16. století a dodnes jsou součástí objektů v dnešního Muzea Vysočiny a Oblastní galerie Vysočiny v Jihlavě. Výstavbu 16. století obohatil také kostelík sv. Trojice (později sv. Ducha) postavený v roce 1572 v dnešních Smetanových sadech. Roku 1559 byl kolem kostelíka zřízen nový hřbitov, který dnes slouží jako veřejný prostor Smetanových sadů a Horáckého zimního stadionu.⁷⁷ Kulturní úroveň je v novověkém období podmíněna vysokou úrovní školství a zastoupením kultury všeobecně. Mimořádným počinem z tohoto období je existence mistrovského zpěvu, přesným názvem Bratrstva mistrů pěvců, které založili jihlavští měšťané v r. 1571 pro pěstování světského zpěvu ve městě. Spory ohledně náboženské nevyrovnanosti v českých zemích po vypuknutí českého stavovského povstání ponechávaly Jihlavu více méně neutrální. To se změnilo v dubnu roku 1619, kdy dorazila stavovská vojska do města a město se připojilo k vůdčí osobnosti stavovského povstání Jindřichu Matyáši Thurnovi. Po stavovské porážce na Bílé Hoře roku 1620 se Jihlavě za toto postavení dostavil trest ze strany císaře ve formě uvěznění hlavních spolutvůrců na povstání.⁷⁸ Vedení města bylo převážně katolického přesvědčení a strahovští premonstráti se tak mohli vrátit na

⁷⁶ Eva POLÁŠKOVÁ, *Jihlava: městská památková rezervace*, Brno 1970, s. 5.

⁷⁷ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 20.

⁷⁸ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 21.

jakubskou faru. Vyhánění z města byli protestanté. K působícím řádům patřili: dominikánský a minoritský řád, již od postavení jejich vlastních svatostánků. V roce 1628 přibyli do města kapucíni, a především již v roce 1625 i jezuité, kteří zanechali v historii města značnou stopu. Jejich hlavním posláním bylo protireformační tažení, rekatolizace, misie a rozšiřování jezuitského řádu. Ve svém působení se proslavili především zahraničními misii.

Ve 30. letech 17. století přichází velké zadlužení města a následná další rána, a to zásah třicetileté války, kdy v roce 1645 švédské vojsko obsazuje město, brání se císařským vojskům a zasahuje do života města rabováním a poškozováním jednotlivých částí hradeb a městských objektů.⁷⁹ Po válce přichází přirozeně obnova poničeného hradebního systému, od 60. let 17. století začíná znovu prosperovat soukenictví ve spojitosti s obnoveným válčením s Osmanskou říší. V soukenickém odvětví je patrná snaha o vytvoření nového soukenického řádu, který měl zlepšit výrobní a sociální podmínky v cechu, kde se i při prosperitě začínají projevovat první problémy. Dovršoval se také systém předávání městského pozemkového majetku v okolí Jihlavy různým majitelům, kteří dále rozvíjeli daný poddanský systém. Dle Karla Křesadla nedocházelo v Jihlavě k mnoha stížnostem a sporům ze strany poddaných, jako tomu mohlo být jinde, kde se projevovaly poddanské bouře. Ve společenském a kulturním životě převažuje katolické smýšlení. Hlavními událostmi jsou barokní slavnosti organizované jezuity a jejich gymnáziem, založeném roku 1625. Vybudován je i jezuitský komplex v severovýchodním koutě náměstí. V roce 1689 tak doplní městský ráz výstavba jezuitské koleje s chrámem sv. Ignáce. Kostel vystavěl Ital Jacopo Brascha s barokní dispozicí podélného sálu, bočními kaplemi a plochým závěrem. Je charakteristický dvouvěžovým průčelím s pilastrovým řádem, sochami světců se zakončením ve tvaru tympanonu.⁸⁰ Jezuité tak již mohou svou duchovní cestu prosazovat i v jejich vlastním svatostánku. Roku 1690 byl na náměstí vystaven také morový sloup se sochařským řešením od Antonia Laghiho a architektonickým řešením od Agostina Brascha. Barokní tendence však toliko neovlivnily ráz středověkého města do regulovaného barokního uspořádání. Z umění

⁷⁹ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 22–23.

⁸⁰ Eva POLÁŠKOVÁ, *Jihlava: městská památková rezervace*, Brno 1970, s. 4.

můžeme ze středověkého a novověkého období zmínit opravdové skvosty gotických soch ve zmíněných kostelích, jako jsou pieta v barokní kapli u sv. Jakuba (ze 14. století), madona v chóru sv. Jakuba (kolem r. 1370) či dominikánská pieta u sv. Ignáce (z počátku 15. století).⁸¹ Z uměleckých památek nemůžeme také opominout nástěnné renesanční malby a památky uměleckého řemesla v interiérech, které byly tvořeny i v barokním období.⁸²

Z gotického města se kromě těchto duchovních stánků zachovalo také historické podzemí, které sloužilo k uskladnění piva či řemeslných výrobků. S podzemními objekty souvisí také uchování četných středověkých sklepů v měšťanských domech, které lemují jihlavské náměstí a jsou tak cenným dokladem středověké zástavby. Jezuitský komplex doplnily v letech 1699 až 1713 budovy koleje a semináře a komplex uzavřelo v roce 1727 nové jezuitské gymnázium. U kostela sv. Jakuba je v roce 1702 přistavěna osmiboká barokní kaple a také kaple Olivetské hory, která je o dvacet let mladší. Měšťanské domy jsou rozšířeny o barokní fasády a vyšší patra s bohatě zdobenými dřevěnými stropy. Opevnění zůstává také nadále součástí města.⁸³

Milníkem jezuitského působení v Jihlavě i v celých českých zemích je zrušení jezuitského řádu v roce 1773, jehož obnovení se řád dočkal až po napoleonských válkách. Ukončení činnosti neminulo také již ustupující dolování jihlavského stříbra, jehož středověká sláva byla pro malou výtěžnost ukončena a dovršena přemístěním horního úřadu v roce 1783 do Brna. Jezuitské gymnázium připadlo pod správu státu a kolej se seminářem sloužila vojenským účelům. Do tohoto období také zařazujeme výstavbu radnice s pozoruhodnou horní síní, která je klenutá cihlovými žebry.⁸⁴

Se změnami v tereziánském státě přichází i důraz na propracovanější vzdělávací systém a mimo dosavadně působící farní školu vznikají ve městě i další.

⁸¹ Eva POLÁŠKOVÁ, *Jihlava: městská památková rezervace*, Brno 1970, s. 6. pozn. Polášková zmiňuje také tzv. Přemyslovský kříž v boční kapli kostela sv. Ignáce z první čtvrtiny 14. století, sochu sv. Kateřiny z roku kolem 1400, renesanční tepanou křtitelnicí u sv. Jakuba z roku 1599 a také fresku Tří králů v domě č. 66 na dnešním Masarykově náměstí (v době vypracování knihy náměstí Míru).

⁸² Eva POLÁŠKOVÁ, *Jihlava: městská památková rezervace*, Brno 1970, s. 6.

⁸³ Karel KRÉSADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 24–25.

⁸⁴ Eva POLÁŠKOVÁ, *Jihlava: městská památková rezervace*, Brno 1970, s. 4.

Odvětví zmíněného soukenictví je pro Jihlavu velmi důležitým zdrojem její ekonomické prosperity. Od konce 18. století do 30. let 19. století je velkým producentem sukna v monarchii, a pro město je tak sukno důležitou vývozní komoditou a dominantou. S postupným rozvojem okolních textilních mocností směřuje jihlavské soukenictví k úpadku. Jihlava se nestihne vyrovnat technologickému postupu a přechodu na velkovýrobní tovární stroje jako to udělají v Brně či Liberci. V Jihlavě zůstávají soukeníci věrni manufakturnímu způsobu výroby a za velkovýrobními středisky zaostávají. Soukeníkům se nedařilo založit ani manufakturní podniky na konci 18. století, kterými chtěli zaostání vyrovnat. V roce 1781 byl také zrušen dominikánský klášter a byl předán vojenské správě. Ke zrušení kapucínského řádu dochází v roce 1786 a postupně se rozvíjí infrastruktura městské správy i dopravního odvětví.⁸⁵

Razantní architektonické změny v samotném centru na konci 18. století započne odstranění pranýře z Dolního náměstí v roce 1783. O tři roky později dostává definitivní podobu jihlavská radnice a do samotného centra jsou v roce 1797 do prohlubní kašen vloženy sochy antických bohů od pozdně barokního sochaře Jana Václava Prchala. Dolní kašna je doplněna sochou bohyně moří Amfitrité a horní pak boha moří Neptuna. Po zrušení hřbitova u kostela sv. Jakuba se na tomto místě začíná budovat tzv. Jakubské náměstí a komfort dnešního Masarykova náměstí je zefektivněn vydlážděním ulic na hlavních průjezdech. Dochází také ke zrušení jihlavské pevnosti, zavážení příkopů a hradební zdi jsou více začleňovány do obytné zástavby. Kvůli dopravě do města musí být zbořeny všechny čtyři brány kromě Brány Matky Boží, která se dochovala dodnes. Fasády domů doplňují od počátku 19. století i klasicizující prvky, ale doznívají i předchozí slohové tendence. Revoluční rok 1848 se držel v rozporech buržoazního liberalismu a začaly se projevovat i národnostní rozpory. Do počátku 19. století zde působila česká menšina o 10% obyvatelstva a nacionalistické tendence z české strany se podstatně nerozšiřovaly. S prosazováním národního uvědomění se začínají rozpory mezi německou a českou částí obyvatelstva šířit a projevují se až do druhé světové války. V oblasti hospodářství se projeví se značným zpožděním přechod z manufakturní soukenické výroby na rychlejší

⁸⁵ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 25–26.

strojovou a tovární až v 60. letech 19. století. Sláva dřívějšího soukenictví je v úpadku, a proto tradiční tvorbu převezmou nově vznikající tovární firmy, které již však výrobu soustředí na rychlejší provedení.⁸⁶ Z příkladů nově vznikajících továren můžeme zmínit výstavbu Josefa Moritze, který přebudoval původní mlýn ve čtvrti Helenín na soukenickou továrnu, kterou se však nepodařilo zprovoznit. Proto byl nucen ji prodat firmě Löw and Schmal, kterou proslavil především jeden ze zakladatelů Adolf a jeho syn Karel Löw. Firma zde v roce 1877 zahájila výrobu hladkých suken, s jejichž výrobou se Löw inspiroval na studijní cestě v Anglii. Jihlavské továrny tímto krokem dodávají značnou část sukna pro rakouskou armádu. Do Helenína se poté přestěhovalo i vedení firmy a došlo také k rozšíření výrobních objektů společně s výstavbou novogotických reprezentačních prostor. V 60. letech 19. století byl vystavěn také základ dnešního Helenína společně s dělnickými domky.⁸⁷

Tovární architekturu také rozšiřuje výstavba Tostovy továrny na tabák, která vznikla po chátrající soukenické továrně. Přesunula se sem tabáková výroba z louckého kláštera u Znojma. Tabáková výroba celkově vyřešila problém s nezaměstnaností, kdy manufakturní soukeníci přišli o práci. Produkce byla soustředěna na výrobu doutníků a postupem času také na balení cigaret.⁸⁸

Podnikání se projevuje i v dalších odvětvích, z příkladů můžeme uvést textilnictví, pletářství, dřevoprůmysl, koželužny, na které navazují velkovýrobní obuvi, jež se rozvíjí především před první světovou válkou. Z potravinářského odvětví se rozšiřují lihovary a pro Vysočinu typické broušení a výroba skla. V rámci rozšíření propojenosti a dostupnosti služeb zajišťovaných městem vznikla v roce 1871 plynárna a v roce 1908 městská elektrárna a s ní spojená elektrifikace města. Na elektrifikaci navázalo napojení na městskou tramvajovou dráhu, která vedla z náměstí až na hlavní vlakové nádraží. Další z drah, a to železniční, protнула Jihlavu v roce 1871 v rámci rozšíření Severozápadní dráhy. O šestnáct let později se město propojilo i s českomoravskou transverzální dráhou vedoucí přes Jindřichův Hradec do Veselí nad Lužnicí. Ve společnosti se postupně se vznikem jednotlivých továren formovala

⁸⁶ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 29.

⁸⁷ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 30.

⁸⁸ *Tamtéž*, s. 30.

dělnická třída a prohlubovalo se též její třídní uvědomění. Jihlavská společnost byla také ohrožena názorovým vymezením nacionalistických tendencí z české i německé strany. K nepokojům ze strany dělnické třídy dochází při jejím znevýhodňování v rámci pracovních činností a nízkým finančním ohodnocením. V průběhu 80. let 19. století se k této vrstvě společnosti dostávají i první socialistické myšlenky, které byly směřovány právě na dělnickou třídu a její postavení.⁸⁹

Společenský a kulturní život čistě české menšiny se prosazoval s velkými obtížemi i s ohledem na působení rozsáhlé německé části obyvatelstva. Ústřední postavou celého pozvednutí jihlavské části Čechů se stal doktor Leopold Fritz. Bachovský absolutismus však tyto snahy o pozvednutí utlumil a české národnostní uvědomění bylo pronásledováno a utlumováno. Vedoucí pozice na městské radnici mají v této době stále Němci a česká část Jihlavy se velmi těžce snažila prosadit si svou pozici v městském i společenském působení. Začínají se proto zakládat spolky, jež plní národnostně uvědomovací úlohu. Jeden z nejdůležitějších podnětů byla tzv. Beseda Jihlavská byla založená roku 1871, v ní se vedle zmíněného Leopolda Fritze formují také další osobnosti národnostně smýšlejících jedinců. Beseda chtěla být otevřená myšlenkám, se kterými se ztotožňovala a otevřela své sídlo na dnešním Náměstí Svobody v roce 1894. V Besedě nacházely své útočiště další významné spolky, jako divadelní spolek Klicpera od roku 1888⁹⁰ či jihlavský tělovýchovný Sokol, který vznikl v roce 1892. V stejném roce začínají vycházet také místní regionální noviny Jihlavské listy, jejichž vydávání se přes historicko-politické události nezastavilo až do současnosti.⁹¹

Problémy s německým vlivem eskalovaly i do českého školství, kdy německé vedení města zakazovalo otevírat české školy a celkově rozvíjet působení českých pedagogů, kteří se podíleli na vzdělávání tehdejších studentů. Několik škol se při příznivější situaci podařilo otevřít. Prosadily se obecné měšťanské školy, gymnázium v roce 1890, měšťanská škola (dnes střední průmyslová škola) v roce 1908 či nejstarší reálná škola v roce 1862 na dnešním Náměstí Svobody (dnešní Obchodní akademie).

⁸⁹ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 30.

⁹⁰ Antonín BARTUŠEK, *Umělecké památky Jihlavy*, Havlíčkův Brod 1960, s. 61.

⁹¹ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 31.

Neshody mezi Čechy a Němci se také projevíly zmenšováním německého jazykového ostrova a v průběhu počátku 20. století vygradovaly až do vyhrocených srážek mezi českým a německým obyvatelstvem při českých slavnostech či každodenním životě.

Z historických událostí druhé poloviny 19. století byla Jihlava v prusko-rakouské válce v roce 1866 několik měsíců obsazena a také nakažena cholerou. S počátkem tohoto období se ve městě znovu projevuje stavbařských duch a v sektoru veřejné sféry je roku 1850 otevřena nová nemocnice. V témže roce pobídne kulturní život také přestavba kapucínského kostela na Městské divadlo.⁹² Kulturní sféru v 60. a 70. letech 19. století obohacuje Gustav Mahler, který zde získává základy hudebního vzdělání.⁹³ Nezbytnou součástí města se také v roce 1869 stává hřbitov při Žižkově ulici s novogotickou kaplí z roku 1894. Hřbitov nahrazuje ten původní, který stál v místě dnešních Smetanových sadů a Horáckého zimního stadionu. Již v roce 1888 začala výstavba tehdejší donucovací pracovny u Brněnské ulice, z níž se vyvinula dnešní psychiatrická léčebna. Město se postupně rozšiřuje s probouráváním hradeb na Husově či Palackého ulici a vznikají tak nová předměstí historického centra, pro které jsou vypracovány i prvotní regulační plány, které však nejsou dle historika Karla Křesadla vždy dodržovány.⁹⁴

S počátkem 20. století se výstavba ještě více rozšiřuje než doposud. Například na hlavním náměstí byly místo tehdejších historických budov barokního paláce vystavěny dva nové objekty. Jednalo se o budovu pošty v roce 1912 a o vedlejší objekt městské spořitelny v roce 1913.⁹⁵ V počátcích 20. století je město víceméně velmi dobře zajištěné, avšak stále zde přetrvávají národnostní rozpory mezi Čechy a Němci, které trvají až do vzniku první republiky. Jsou zde patrné rozvinutější městské základy jak hospodářského, tak společenského života na vyšší úrovni. To se však v průběhu první světové války mění s nedostatkem jídla a zhoršením životních podmínek, jež eskalují četnými demonstracemi. Jejich konání se organizuje i ve spojitosti s Velkou říjnovou revolucí a všeobecnou dělnickou nespokojeností. Vyústěním konce první

⁹² <https://pamatkovykatalog.cz/divadlo-2173753> [citováno k 4. 1. 2022].

⁹³ Více např. Zdeněk, JAROŠ, *Mladý Gustav Mahler a Jihlava*, Jihlava 1994. nebo Ludmila KLUKANOVÁ, *Jihlava Gustavu Mahlerovi*, Jihlava 2010.

⁹⁴ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 33.; Jana LAUBOVÁ, Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 5.

⁹⁵ Antonín BARTUŠEK, *Umělecké památky Jihlavy*, Havlíčkův Brod 1960, s. 62.

světové války se město dočkalo převzetí pod českou samosprávou. Nebylo to však s celkovým kontextem a charakterem města jednoduché. Posílení češství se nestalo bezprostředně ihned po konci války, jelikož německá strana v Jihlavě nechtěla uznat nový samostatný stát a chtěla nadále realizovat připojení k tzv. německému Rakousku. Proto zde v následujících měsících fungovala dvoufázová správa města. K převzetí správy nad městem došlo oficiálně až 5. prosince 1918, kdy se prosadila česká autorita a spočinula v čele města. Česká část tedy postupně nabývala převahy nad německou částí a začínala se etablovat. Na poli politické sféry dochází mezi sociální demokracií ke štěpení na pravici a levici v průběhu roku 1919 a roku 1920 tato tendence vyústí k oddělení marxistické levice. Pokračují započaté protesty, na kterých lidé reagují na špatné životní a sociální podmínky a reagují i na okolní podněty. Vyhrocené situace z různorodých rozporů přicházely nadále z české i německé strany. V září 1920 je zvolen poslední jihlavský starosta německé národnosti O. Oberrenner, který posléze ukončil dlouholetý podíl německého obyvatelstva na správě města.⁹⁶ Vytvořila se také snaha o vytvoření nové marxistické strany, jež by zastupovala požadavky dělnictva a mohla ho i sdružovat. Konaly se taktéž protesty proti obsazení Lidového domu v Praze, které zahájilo oficiální rozkol sociální demokracie a s ní spojené různé protesty a stávky. Snahy vyvrcholily v roce 1921, kdy byla založena komunistická strana a v Jihlavě byl otevřen také první dělnický dům. V celostátních volbách v roce 1925 poprvé zvítězily české strany a do vedení měst tak postupně mohli usednout čeští kandidáti.⁹⁷ V Jihlavě se stal prvním českým starostou sociální demokrat a advokát Rudolf Veverka, který řídil město až do konce roku 1932.⁹⁸ Všichni budoucí starostové byli taktéž příslušníci sociální demokracie po celou dobu první republiky.⁹⁹

Poválečný vývoj hospodářství není již tak dynamický jako před válkou, a proto je průběh světové hospodářské krize ve 30. letech velmi těžkým obdobím i pro Jihlavu. Zastavuje se jak výroba v jednotlivých továrnách, tak přichází i omezení

⁹⁶ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 35–36.

⁹⁷ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 36.

⁹⁸ Bohumír BRADÁČ – Josef MAŠEK – Vladimír URBÁNEK, *Jihlava město a okolí*, Jihlava 1933, s. 5.

⁹⁹ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 36.

pracovní doby a snížení mezd pracovníkům. Rozšiřuje se počet nezaměstnaných a dalších protestů, podobných těm, jako po konci první světové války. Upevnění autority československého státu utlumilo ty nejostřejší projevy německého nacionalismu, Jihlava má však nadále 12 095 německých obyvatel z celkových 31 028.¹⁰⁰ Úlohou městské správy bylo především počestění města a zlepšení také jeho hospodářské situace. To se však se zmíněnou světovou hospodářskou krizí nedařilo. Prohlubovala se nespokojenost jihlavských obyvatel a rozšiřovalo se organizování různých protestů, které by podnítily zájem vlády o špatnou životní situaci. Se zmíněnými krizemi i zostřováním mezinárodní situace v důsledku růstu nacistického hnutí v Německu se v Jihlavě silně aktivizuje krajně pravicové šovinistické křídlo v německém politickém táboře. Na podzim roku 1933 byla sice zastavena činnost Heimatspartei a DNSAP, které ovlivňovaly jen část německé veřejnosti, avšak vznikla nová Sudetendeutsche Heimatfront. Ta byla ustanovená 18. října 1934 a stala se nástupkyní předchozích stran. Získala masovou podporu ve všech vrstvách německé společnosti, což bylo podpořeno i jihlavskou návštěvou Konráda Henleina v předvolební kampani v dubnu 1935.¹⁰¹

Získaná podpora se promítla do boje komunistické strany proti fašismu. Impulsem byl návrh spolupráce i s dalšími stranami a snaha vyvarovat se německé převaze a ohrožení státu. Přišla však Mnichovská dohoda z 29. září 1938, která ovlivnila celý stát a posunula ho k systému druhé republiky. Zakázána byla činnost komunistické strany, ohrožen a upozaděn hospodářský a společenský život a politické strany se sdružovaly ve Straně národní jednoty a Národní straně práce.¹⁰²

Výstavba města v období první republiky probíhala kontinuálně, hlavně na předměstích mimo historické centrum. Z veřejných staveb můžeme uvést stavbu Legiodomu v roce 1924, chirurgický pavilon nemocnice z roku 1928, pavilony psychiatrické léčebny ze 30. let nebo funkcionalistickou sokolovnu Bohuslava Fuchse z roku 1936 či mnohých dalších staveb. Jak již bylo zmíněno rozvinulo se vznikem gymnázia v roce 1919 i tehdejší školství. Vzdělávací systém doplnila obchodní

¹⁰⁰ Antonín Bartušek, *Umělecké památky Jihlavy*, Havlíčkův Brod 1960, s. 63.

¹⁰¹ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 37.

¹⁰² Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 38.

akademie a učitelský ústav v roce 1937.¹⁰³ Český kulturní život podnítl vznik městské knihovny a bohaté rozšíření spolkového života.

Národnostní vývoj se proměnil se vznikem první republiky a převzetím samosprávy českými radními v roce 1925. Ještě při prvním československém sčítání lidu v roce 1921 měli Němci velkou většinu jihlavského obyvatelstva. Při druhém sčítání v roce 1930 se národnostní poměr obrátil a poté koncem první republiky byli Němci asi 40 % menšinou. Nacistické okupaci, která byla provedena 15. března 1939, předcházela řada provokativních zpráv přímo z Říše, které referovaly o utlačování sudetských i dalších Němců. Ty měly vyvolat dojem utlačování Němců jak v republice, tak i v Jihlavě a staly se tak záminkou k obsazení republiky. Veškeré snahy o nastolení klidu však vyvrcholily zmíněnou okupací 15. března 1939 a německé obyvatelstvo se zapojilo i do perzekučních opatření proti českému obyvatelstvu. Přerušeno nastalo v českém školství a městské i protektorátní úřady byly převzaty Němci, takže samospráva se znovu vrátila do jejich rukou. Výroba jihlavských továren se proměnila na válečnou v rámci řízeného průmyslu. Odpor vedený proti nacismu byl veden především ilegálními organizacemi KSČ a dalšími výbory odboje. Dochází také k zatýkání obyvatelstva a osob ve vysokých pozicích města, kteří nesouhlasí s převzetím německou mocí. V Jihlavě působila také odbojová organizace Obrana národa, a to od roku 1939 do roku 1940, kdy byla narušena zatýkáním a v dalším roce 1941 úplně rozbita. Ilegální organizace Petiční výbor věrní zůstaneme si mezi Jihlavany našel také své příznivce. Ten vydržel a odolával až do dubna roku 1944. Vrcholem nacistického teroru bylo období Heydrichiády v červnu 1942, kdy byli zatčeni a popraveni členové odboje a i lidé, kteří stáli v cestě germanizačnímu úsilí.¹⁰⁴ Odpor českého lidu se nadále zvyšoval i v továrnách a v utajení vzniklo více levicových iniciativ a organizací. S koncem války také převažoval strach z německé strany a měnilo se její rozpoložení v protektorátu. Vzrůstající tendenci měla také aktivita partyzánských oddílů, kdy v noci 10. dubna 1945 byla narušena železniční trať a most u Helenína partyzánskou skupinou M. V. Barjačného z oddílu Jermak. Most se tímto činem zřítily společně s německým

¹⁰³ Antonín Bartušek, *Umělecké památky Jihlavy*, Havlíčkův Brod 1960, s. 63.

¹⁰⁴ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 40–41.

vojenským transportem mířícím po kolejišti na frontu. Strategický úsek železnice byl vyřazen z provozu na 12 dní.¹⁰⁵

Konec války zasáhl Jihlavu podněcujícím květnovým povstáním i předchozími událostmi. Vyjednávání vedl proti znovuzískání města německou stranou zdejší revoluční národní výbor, a to taktikou vyjednávání a postupným obsazováním jednotlivých objektů. Projevil se německý odpor, vyhlášeno bylo stanné právo a město bylo vojensky obsazeno. 8. května předal revoluční národní výbor nacistům ultimátum i s ohledem na blížící se Rudou armádu. Německé jednotky v tu chvíli vzdorují, ale postupně ustupují. 9. května se v ranních hodinách blížily k Jihlavě první sovětské tanky. Na okraji města Jihlavy u městského hřbitova se odehrály první boje a poté je město osvobozeno i dalšími jednotkami ve směru od Brna. Poválečná situace je poté vedena Národní frontou pod KSČ a postupně je delegována poválečná obnova. Odsunem německého obyvatelstva se vyřešil pro Jihlavu velmi tíživý problém česko-německého rozporu. Majetek Němců a kolaborantů je konfiskován dle tzv. Benešových dekretů. V Jihlavě se jedná asi o 300 konfiskovaných průmyslových a zemědělských podniků, které přešly do národní správy a zemědělská půda byla přidělena městu pro další výstavbu a nakládání s ní malým zemědělcům. Základem strojírenského průmyslu se stal ve druhé polovině 40. let 20. století závod s názvem PAL, který vznikl na podzim roku 1946. Ve stejném roce v květnu se stala KSČ nejsilnější stranou v Jihlavě s více než 42 % hlasy. Touto skutečností se zostřují boje o prohlubování revoluce a přesvědčování o správnosti politiky KSČ. Únorový převrat v roce 1948 v Jihlavě měl velmi početnou podporu. Různé závody a instituce se shromažďovaly v Dělnickém domě a podporovaly i generální stávky. Rozbíhá se i znárodnování a budovatelské přesvědčení.¹⁰⁶

V roce 1951 jsou v rámci sdružování k Jihlavě připojeny části Bedřichov s Bukovnem, Staré Hory, Helenín s Handlovými Dvory a Pančavou. Další části z okolí se v průběhu druhé poloviny 20. století nadále přidružují a rozšiřují tak velikost města. V roce 1954 ještě přibývá Sasov a v roce 1968 Pávov. Od roku 1976 se do města interagují další části, a to Antonínův Důl, Červený Kříž, Heroltice,

¹⁰⁵ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 41.

¹⁰⁶ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 42–43.

Hruškové Dvory, Henčov, Hybrálec, Pístov s Popicemi a Vysokou, Rančířov, Smrčná a Zborná. V roce 1980 přibývá ještě Horní Kosov s Hosovem a Malý Beranov s Kosovem. K 1. lednu 1989 došlo k poslednímu rozšíření města, při němž k němu byly připojeny Rantířov, Měšín, Cerekvička, Loučky, Vílanec, Čížov, Rosice. V létě 1990 se naopak řada částí Jihlavy osamostatnila.

Postupně se po druhé světové válce připojené obce nadále rozšiřují a obohacuje je nová zástavba. Většina se formuje do předměstí s charakterem klidného prostředí. Západní předměstí, které je formováno již u centra města, má charakter nájemních domů a veřejných staveb. Zahrnuje také četné pásy rodinných domů a vilek. Z panelové zástavby se v druhé polovině 60. letech v této části Jihlavy projeví Sídliště Jih, které přineslo do města 1 000 bytů a nahradilo původní dožilou zástavbu. Dále na jeho západní straně navazuje na Sídliště Jih časově starší sídliště u městského hřbitova. Nepříliš rozmanitou zástavbu v této části města umocňuje jejich výškové členění a přínos 600 bytů do městského bytového prostoru. V blízkosti tohoto předměstí vzniklo na bývalém vojenském cvičišti v letech 1954–1959 první z jihlavských sídlišť, nazvané podle nedalekého Domu zdraví.¹⁰⁷ Dům zdraví je vybudován jako součást občanské vybavenosti těchto nově vznikajících sídelních celků. Jeho architektem je architekt Oldřich Liska, který tuto veřejnou stavbu zdravotnického systému budoval v letech 1948–1955.¹⁰⁸ Sídliště u tohoto Domu zdraví je typické svým klasicistním vzhledem. Prvky klasicismu se promítaly v tvorbě socialistického realismu, který byl v období 50. let 20. století ještě částečně dodržován. Následoval příchod jednotné zástavby v podobě panelových objektů v 60. a 70. letech. Sídliště je mimo jiné také řazeno do ulicového systému, jenž dává čtvrti určitý řád. Od tohoto místa pokračuje souvislá zástavba přes objekt nemocnice postavené v druhé polovině 20. století a dokončené na konci stejného století. Severní předměstí, historicky nazývané Špitálské se pyšní secesními objekty a budovami proměnných stylů či doby vzniku. V severozápadním cípu tohoto předměstí vzniká ikonické sídliště Na Dolině, jež je stavěno především družstevní svépomocí v tradičním panelovém vzhledu. V jeho východní části pak stojí starší průmyslová a

¹⁰⁷ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 44.

¹⁰⁸ Jana LAUBOVÁ – Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 75.

drobná bytová zástavba, která je v údolí řeky zastíněna mohutnější blokovou výstavbou poblíž hlavního nádraží. Ve východní části Špitálského předměstí bylo na přelomu 50. a 60. let postaveno druhé moderní sídliště, na němž se poprvé v Jihlavě začala uplatňovat panelová výstavba. Bylo tak vystavěno cca 600 bytů. Sídlíště je odděleno pásem rodinných domů, od předsunutého sídliště Královský vršek, jež čítá asi 500 bytů. Královský vršek se tyčí nad údolím řeky a jednotlivé panelové objekty kopírují vrstevnice vršku, na němž jsou umístěny. Na západě i severu se sídliště stýká s rodinnými domky. Celý prostor pak dnes ohraničuje železniční trať a na západě dálniční přivaděč. Za železniční tratí je umístěna výrazně se lišící část Bedřichova s rozsáhlou průmyslovou zástavbou. Dálniční přivaděč odděluje také čtvrť Starých Hor, jejíž část zabírá rozsáhlý průmyslový areál Motorpal, dříve národní podnik Motorpal, který doplňuje industriální zástavbu s novějším závodem Modety stojícím na protějším úbočí.

Jižní předměstí se formovalo jak průmyslovou, tak obytnou zástavbou s označením Na Slunci. Zde vzniklo na počátku 70. let na 900 bytů a v 80. letech se výstavba nadále rozšiřovala. Návrší Na Valech přechází v objekty silničního hospodářství a zejména k rozsáhlému objektu psychiatrické léčebny, jež sahá až k Brněnské ulici. Rozlehlou plochu od léčebny na sever pak zaujímá sídliště Březinky, nazvané podle nedalekých Březinových sadů. Sídlíště Březinky bylo stavěno od 70. let až do poloviny 80. let 20. století, kdy rozdělené do dvou celků poskytlo více než 3 000 bytů a jednalo se tak doposud o největší sídelní zástavbu ve městě.¹⁰⁹ Na severovýchodě pak prostor uzavírá zástavba rodinných domků, která postupně vyrůstala na návrší zvaném Kalvárie a svazích nad řekou od roku 1910 až do 80. let 20. století. Zástavbu u zmíněných Březinových sadů doplňuje lesopark Heulos zřízený v roce 1824 nad údolím řeky Jihlavy. Park odděluje sídliště od rušného centra města a je spojovací částí mezi centrem historické Jihlavy a sídlištěm Březinky. Součástí lesoparku je také amfiteátr a nedaleká zoologická zahrada, která funguje do současnosti a rozvíjí tak různé formy cestovního ruchu ve městě.

¹⁰⁹ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 46–47.

Průmysl po roce 1945 prošel zestátněním, změnou názvů jednotlivých podniků či jiným zaměřením rozsahu výroby. Do roku 1945 převažoval průmysl textilní, dřevařský a kožedělný, zatímco v průběhu druhé poloviny 20. století se stalo rozhodujícím a nosným odvětvím strojírenství. Strůjcem úspěchu tohoto odvětví byl největší jihlavský podnik národní podnik Motorpal, jež byl založen v roce 1946 na místě někdejší soukenické továrny v části Staré Hory.¹¹⁰ Po překonání prvotních obtíží se stal výrobcem vstříkovacích čerpadel a trysek pro vznětové motory. Sloučením různých pracovišť na Vysočině se stal výrazným zaměstnavatelem obyvatel Jihlavska. Jeho pobočný provoz se přetvořil v samostatný podnik Jihlavan v roce 1952. Zaměřoval se na výrobu hydrauliky pro letectví, k němuž přibyla výroba hydraulického zařízení pro zemědělské stroje i všeobecné použití.¹¹¹

Závod Tesla vystřídal v roce 1958 fungující tabákovou továrnu a začal v Jihlavě prosazovat elektrotechnické zaměření. Původně začínal s výrobou svítkových kondenzátorů a později přešel na další elektrotechnické součástky. Podnik zaměstnával především ženy a stal se významným zaměstnavatelem jihlavského okrsku a nahradil taktéž úspěšnou tabákovou továrnu.¹¹²

Textilní průmysl nadále rozvíjel národní podnik Modeta. Tento název byl v roce 1948 ustanoven jako zaštit'ující pro osmnáct menších pletářských firem. Podnik navazoval na významné jihlavské průmyslové odvětví i s vysazením výroby ve válečných letech.¹¹³ Stěžejní pro něj byla výroba svrchního pleteného ošacení jako: svetrů, vest, halenek ale také plavek. V Jihlavě byl provoz roztr'íštěn do několika míst i do části Starých Hor, kde byl pro podnik budován nový závod pod železniční tratí Jihlava-Veselí nad Lužnicí.¹¹⁴ Dodnes funguje provoz u Zoologické zahrady Jihlavy v části u lesoparku Heulos, kde v současnosti sídlí firma Modeta Style s. r. o. se specializací na výrobu plavek a sportovního oblečení. V budoucnu je

¹¹⁰ Antonín BARTUŠEK, *Umělecké památky Jihlavy*, Havlíčkův Brod 1960, s. 63.

¹¹¹ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 48.

¹¹² Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 48.

¹¹³ Jiří JELÍNEK, *Jihlava socialistická (1945–1989) – Stavební, hospodářský, kulturní a společenský rozvoj města* in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 660.

¹¹⁴ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 46.

plánovaná konverze tohoto průmyslového areálu pro kulturní, sportovní a spolkové aktivity.¹¹⁵

Průmysl se všeobecně v Jihlavě držel v okrajových částech a navazoval i na předchozí průmyslovou výrobu v dané lokalitě. Součástí Malého Beranova byl národní podnik Partex,¹¹⁶ jež navazoval na tradici vlněných látek, historicky spojenou se soukenickou manufakturou z r. 1774, která byla v 19. století součástí provozoven významného podnikatele Karla Löwa.¹¹⁷ Do průmyslu druhé poloviny 20. století zasahoval i dřevozpracující průmysl, ojedinělá výroba pianin, sklářství v Antonínově dole či tiskařství v rámci Východočeských tiskáren. Významnou roli hrají také podniky potravinářského průmyslu, a to mlékárenského či pekařského odvětví. Tradičně se udrželo pivovarnictví pod značkou Ježek. Uspořádání zemědělství se více začalo řešit také s politickými přeměnami ve státě v po roce 1948 a s připojením okolních jihlavských obcí k městu, které vlastnily rozsáhlé zemědělské pozemky. Postupně se veškerá půda soukromých zemědělců a menších družstev z okolních obcí začlenila do katastru města a poté do forem jednotných zemědělských družstev. Částečně se v jednotlivých podnicích rozvinul i agrochemický průmysl a dále i zpracování dřeva, které vycházelo z rozšířeného lesnictví, pro něž byly velmi dobré podmínky v podobě hojného lesního porostu.

Z rozsáhlé bytové výstavby se v průběhu druhé poloviny 20. století okrajově začala řešit i modernizace objektů v historickém centru i ve starších složkách zástavby na předměstí, což ne vždy mělo zdárné výsledky. Jedna ze zásadních rekonstrukcí historického jádra byla zahájena v roce 1965 asanací rozsáhlého historického podzemí a sklepních prostorů ze středověku. Pozoruhodnou se pak v 80. letech stává výstavba podzemních kolektorů, jež sloužily pro případný úkryt před katastrofou a soustředily se zde všechny inženýrské sítě. Jen malá část podzemních prostor pod severovýchodní částí náměstí zůstala zachována v původní podobě. Dnes jsou součástí návštěvnicky oblíbeného jihlavského podzemí a také trasy nazvané kolektory, kde se propojují

¹¹⁵<https://www.jihlava.cz/jihlavsti%2Darchitekti%2Dnavrhnu%2Ddocasne%2Dvyuziti%2Dmodety/d-533973> [citováno k 8. 4. 2022].

¹¹⁶ <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V004898> [citováno k 8. 4. 2022].

¹¹⁷ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 50.

historické a nověji upravené části podzemního labyrintu.¹¹⁸ Jednotlivé historické budovy v centru města jsou postupně od konce 70. let rekonstruovány a s vyhlášením centra památkovou rezervací se rekonstrukce navyšují. Z dnešního pohledu nemusí být tyto zásahy z pohledu památkové péče vždy účelné a správně provedené, což dokládá například studie Františka Vichy¹¹⁹.

Nově se také se v roce 1948 dostává do města první trolejbus a objevuje se zde fenomén trolejbusové dopravy.¹²⁰ Namísto tradičně fungující tramvajové dopravy, spojí ta trolejbusová a autobusová doprava celé město skrz na skrz, a to především díky své rozsáhlé dopravní síti. Meziměstská autobusová doprava je soustředěna na autobusovém nádraží, jež funguje od roku 1967 a jeho autorem je František Hadač, který ho začal projektovat v roce 1960.¹²¹ Součástí jsou dodnes dochovaná krytá nástupiště a odbavovací hala. Ohledně dopravní dostupnosti se v 80. letech elektrifikovala trať směrem do Havlíčkova Brodu i druhým směrem do Veselí nad Lužnicí. O mostní architekturu se město rozšířilo v roce 1953 znojemským mostem, v roce 1956 brněnským mostem a také mostem u Jánů, který byl nahrazen novějším v roce 1981.¹²² Koncem 60. let se vybudovala obvodová komunikace kolem hradeb a odlehčila tak dopravě v centru města, jež mohla způsobit četná poškození historicky významného centra. Město bylo vybaveno po roce 1945 také modernizovanou plynárnou. Rozvíjela se i obchodní činnost a zakládání jednotlivých kamenných prodejen přímo v centru Jihlavy. Kontroverzním zásahem do vývoje obchodní vybavenosti města se stává výstavba obchodního domu Prior, jehož stavba byla zahájena v roce 1978 a dokončena v roce 1983 podle návrhu Zdeňka Sklepka.

Sklepkův návrh a jeho realizace spojená se zbořením původních měšťanských domů bohužel nerespektoval tolik prostředí dnešního Masarykova náměstí jako například návrh od architektky Růženy Žertové.¹²³

¹¹⁸ Jana PETRŮJOVÁ – Jana ŠKRDLOVÁ, *Toulky Jihlavou*, Jihlava 2016, s. 57.

¹¹⁹ František VÍCHA, *Jihlava, asanace v městské památkové rezervaci*, in: Památky Vysočiny: sborník NPÚ ÚOP v Telči sv. 5, (2013 [vyd. 2014]), s. 173.

¹²⁰ Karel TROJAN, *1948-2018: 70 let trolejbusů v Jihlavě*, Jihlava 2018.

¹²¹ Jana LAUBOVÁ, Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 83.

¹²² Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 55–57.

¹²³ Darina ZAVADILOVÁ, *Obchodní dům Prior Jihlava*, in: Kotvy Máje: české obchodní domy 1965–1975, Petr Klíma (ed.), Praha 2011, s. 112–119.

V rámci nového socialistického zřízení se v reakci na kladení důrazu na sociální zajištění a potřeby obyvatel rozšiřuje množství mateřských škol, družin a jídelen u stávajících základních škol. Střední vzdělávání je zastoupeno gymnáziem, odbornými školami a to: ekonomickou, zdravotnickou, strojní a elektrotechnickou, zemědělskou technickou, textilní a také dalšími odbornými učilišti. V sídle bývalé soudní budovy, dnešní Vysoké školy polytechnické, dříve sídlilo oddělení Vysoké školy zemědělské v Brně, které zde připravovalo studenty agronomické a provozně ekonomické fakulty. Dále zde také existovalo studijní středisko Univerzity Karlovy a seznamovalo zde zahraniční studenty se základy českého jazyka a životem v tehdejší době.

Zdravotnictví v 50. letech bylo v Jihlavě podníceno rozšířením nemocniční péče a také zbudováním Domu zdraví v roce 1955. Charakterizován je dle Karla Křesadla jako: „...*poliklinika se soustředěnými pracovišti obvodních i odborných lékařů, centrální kartotékou, stanicí pohotovostní služby a hygienickou stanicí.*“¹²⁴ Ve své době byl Dům zdraví dle vyjádření Křesadla jednou z předních institucí svého druhu v republice a také dokladem vyspělosti socialistického zdravotnictví. V blízkosti nově vzniklých a stále budovaných sídlišť se v 60. letech do zástavby začleňují také fenomény obchodních středisek, i s dalším společensky nutným vybavením. Do těchto sídelních areálů byla přidávána i menší zdravotnická střediska pro bližší dostupnost zdravotnické péče. Zdravotnictví přestal kvůli tehdejším požadavkům vyhovovat areál starší nemocnice. Jihlava se dočkala nové nemocnice v sousedství právě nově vzniklého Domu zdraví. Prvním realizovaným celkem byl infekční pavilon v roce 1967 a další etapa, dokončená v roce 1983, přinesla interní a diagnostická pracoviště pro nechirurgické obory. V následujících letech byla zahájena stavba dalších oddělení a objektů.

Do společenského života se promítá i působení hokejového klubu Dukla Jihlava, pro nějž byla v roce 1955 postavena ledová plocha, v dalších letech byl dostavěn základ objektu a v roce 1967 zastřešen. V 80. letech se dotváří celý jeho areál do úplného sportovního komplexu s tréninkovým i regeneračním vybavením.

¹²⁴ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 60.

Vznikla také druhá ledová plocha, která je využívána jako tréninková i jako kluziště pro veřejné bruslení.

Kulturní život rozvíjí stálá divadelní scéna Horáckého divadla. Divadlo vzniklo v roce 1940 v Třebíči a po roce 1945 přesídlilo do Jihlavy, kde se usídlilo v objektu městského divadla.¹²⁵ Od počátku 50. let hrálo i operní představení a konsolidovalo se jako činoherní soubor. Filmové umění také nezůstalo opominuto. Na několika místech ve městě sídlilo v druhé polovině 20. století mnoho kinosálů, které zprostředkovávaly filmová díla tehdejší doby. Jednalo se o kino Dukla, Panorama a Vysočina. Atraktivní bylo také letní kino v amfiteátru uvnitř lesoparku Heulos. Amfiteátr byl součástí Parku kultury a oddechu, vystavěném společně s amfiteátre v roce 1949.¹²⁶ Významným objektem pro architekturu druhé poloviny 20. století v Jihlavě je impozantní stavba bývalého Domu kultury ROH. Dům plnil funkci jednotného kulturního klubu jihlavských závodů, které se podílely na jeho kulturním programu a produkční činnosti. Hojně zařazovány byly do jeho programu především různá vystoupení, festivaly a soutěže.¹²⁷

Sbírkotvornou a další činnosti paměťové instituce zajišťuje dlouhodobě Muzeum Vysočiny, které sídlí se svými expozicemi na dnešním Masarykově náměstí v domech č. 57 a 58 již od roku 1953 a jeho počátky jsou spojeny se založením jihlavského muzejního spolku v roce 1892.¹²⁸ Společně s muzeem ve městě působí také Oblastní galerie Vysočiny, jež zahájila samostatnou činnost v roce 1953 a v roce 1964 se přestěhovala do historického dvojdomu v Komenského ulici. Její sbírky zahrnují umělecká díla především 19. a 20. století, ale také díla současného umění i se zaměřením na regionální výtvarnou produkci. Z vyhledávaných míst je atraktivní také zoologická zahrada v Březinových sadech, jež vzniká v roce 1982 z menšího zoo koutku, který funguje od roku 1957.

¹²⁵ Jiří JELÍNEK, *Jihlava socialistická (1945–1989) – Stavební, hospodářský, kulturní a společenský rozvoj města* in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 661.

¹²⁶ <https://storymaps.arcgis.com/stories/24c1a50154b348a0b099e14eddef9e06> [citováno k 5. 12. 2022].

¹²⁷ Karel KŘESADLO, *Jihlava*, Praha 1986, s. 62–63.

¹²⁸ <https://mvji.cz/jihlava/historie-jihlavskeho-muzea/> [citováno k 15. 4. 2022].

3 Architektonické styly 20. století v českém a jihlavském prostředí

3.1. Historizující architektura 19. století

Druhé polovině 19. století a počátku 20. století dominovaly v oblasti architektury tzv. historizující styly, které se v obrazení k inspiracím z dřívějších slohů a stavitelé tak využívali tvarosloví architektury předcházejících období. Historizující architekturou ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století rozumíme všeobecný návrat k historickým slohům od románského až po barokní.¹²⁹ K antické tradici se vrací společnost prostřednictvím renesance a dále objevuje středověk jako ideál křesťanské kultury a prostředek národní obnovy.

V českých zemích se historismus vyskytl s postupným vývojem již před rokem 1840. Jeho samotné počátky však stále vzbuzují pochybnosti vzhledem k úzkým vazbám ke klasicismu. Přelom 70. a 80. let 19. století je mezníkem mezi tzv. přísným historismem a (vrcholným) pozdním historismem.¹³⁰ Přísný historismus vycházel především z vědeckého poznání historických staveb a poznatky z něj byly aplikovány na novostavby či dostavby historických objektů, které byly vůči nim většinou dosti necitlivé.¹³¹ Zájem o historické slohy byl vyvolán romantismem a jeho směřováním ke středověku a jeho gotickému slohu. Impulzem pro rozvoj historismu v architektuře byla i snaha o dostavbu nedokončených středověkých katedrál, jako například ve Francii a Německu – v Kolíně nad Rýnem začala novogotická restaurace a dostavba samotné katedrály podle středověkých plánů v letech 1842 až 1882. Architektonická restaurace středověkých staveb (katedrál, kostelů, světských staveb a dalších a především hradů) vedla k odstranění mladší dostaveb a úprav, kdy byla stavba očištěna od dodatečných zásahů, a proto se tento postup nazývá puristický přístup, zkráceně purismus. Nejednalo se však o restauraci památek, jako například v současném moderním pojetí, ale o velmi drastické rekonstrukce s nevratnými důsledky.¹³² Z důležitých stavebních činností neoslohového období můžeme zmínit

¹²⁹ Miloslav POJSL – Vladimír LONDIN, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 1998, s. 30–32.

¹³⁰ Taťána PETRASOVÁ, *Stylový pluralismus: raný historismus (1844–1870)*, in: *Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 556.

¹³¹ Ondřej ŠEFCŮ, *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*, Praha 2013, s. 153.

¹³² Miloslav POJSL – Vladimír LONDIN, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 1998, s. 161.

historizující dostavbu katedrály sv. Víta na Pražském hradě, jež probíhala od 60. let 19. století a je výsledkem snažení stavitele Josefa Krannera a spolku pro dostavbu katedrály.¹³³ Dostavbu realizoval český architekt a restaurátor Josef Mocker, který byl kritizován pro odklánění se od původního charakteru jím restaurovaných staveb. Kromě Mockerovy dostavby katedrály sv. Víta v letech 1872–1899 (v roce 1899 převzal po Mockerově smrti vedení přestavby Kamil Hilbert a dostavba pokračovala až do roku 1929) probíhala také restaurace řady gotických kostelů a dalších objektů, především hradu Karlštejna. Na restaurování Karlštejna se podílel architekt Josef Mocker společně s vídeňským architektem Friedrichem von Schmidtem v roce 1866. Pro nedostatek financí se však práce začaly realizovat až v roce 1887, a to podle projektu z let 1882–1883.¹³⁴ Do přestaveb v novogotickém slohu je zařazena také přestavba katedrály sv. Václava v Olomouci a katedrály sv. Petra a Pavla v Brně. Puristicky byly také přestavěny hrady Bouzov a moravský Šternberk.¹³⁵ Vedle historizujících dostaveb a rekonstrukcí vznikla i řada nových objektů v novogotickém slohu. Z nich nesmíme opominout výstavby ovlivněné anglickou tradicí tzv. hradní gotiky. Ta se projevila u harrachovského Hrádku u Nechanic z let 1839 až 1841 a schwarzenberského zámku Hluboká stavěného v období 1841–1855. Přestavba zámku Lednice ve vlastnictví Liechtensteinů započala v roce 1843 výstavbou nejstaršího železného dochovaného skleníku u nás a poté neogotickou rekonstrukcí samotného lednického zámku.¹³⁶ V hojně míře se začal užívat i neorenesanční styl. Tento styl se v našem prostředí využíval především pro monumentální výstavby.¹³⁷ Součástí dalšího profesního rozvoje byly i studijní cesty architektů do Itálie. Ty architekti realizovali, aby tam načerpali inspiraci k tvoření staveb v duchu neorenesance. Těchto cest se účastnil i autor neorenesančního Národního divadla

¹³³ Taťána PETRASOVÁ, *Stylový pluralismus: raný historismus (1844–1870)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 563.

¹³⁴ Taťána PETRASOVÁ, *Vrcholný a pozdní historismus: polarita neorenesance a neogotiky (1860–1905)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 591.

¹³⁵ Miloslav POJSL – Vladimír LONDIN, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 1998, s. 161.

¹³⁶ Taťána PETRASOVÁ, *Stylový pluralismus: raný historismus (1844–1870)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 569–573.

¹³⁷ Ondřej ŠEFCŮ, *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*, Praha 2013, s. 153.

Josef Zítka, který naplnil touhu národa po vlastním prostoru pro divadelní tvorbu. Manýristické dodatky do budovy divadla přidal Josef Schulz a pozměnil tak lehce původní neorenesanční Zítkovo směřování. Tato přestavba se promítla i do společného projektu Schulze a Zítka v případě Domu umělců (dnešní Rudolfinum) z let 1876–1884. Josef Schulz navrhl i ústřední slavnostní sál – panteon Národního muzea (1883–1891). Z výrazných neorenesančních staveb v dalších městech můžeme zmínit kupříkladu libereckou radnici od Franze Neumanna a také prvotní snahy architektů o vypracování regulačních plánů a zařazení parkové úpravy do center měst.¹³⁸ Projevovaly se i různé varianty národní renesance, kdy se využívala větší sgrafitová výzdoba a další výtvarné techniky. Vrcholný historismus prolínala i linie neogotiky, v jejímž duchu byla vystavěna Zemská porodnice v Praze (1867–1875) Josefem Hlávkem. Budova porodnice je tvořena šesticí paralelně uspořádaných křídel, jež se připojují k základnímu čtyřkřídlému dvojtraktu, který je ve vstupním průčelí zvýrazněn centrální kaplí. Využity jsou vypálené cihly, které jsou charakteristickým prvkem této stavby. Významnou moravskou přestavbou je neogotická úprava hradu Pernštejna Augustem Prokopem, kde se soustředil především na motivy zastřešení a podobu ochozů podle historické podoby hradu, ale i podle vlastní invence.¹³⁹

Následná výstavba činžovních domů a veřejných budov v našich městech byla inspirována renesancí, která svým historickým duchem odpovídala městskému a světskému prostředí.

Napodobování neuniklo ani baroko a rokoko. Neobaroko přineslo vysvobození ze systému historických stylů. Zpočátku se jevilo jako další modul historismu, který by nahradil neorenesanci, ale u většiny realizací se stále často využívala neorenesance. Poprvé se neobaroko využilo na Městském divadle v Karlových Varech (1884–1886), z návrhu autorské dvojice Fellner a Hellmer.

¹³⁸ Taťána PETRASOVÁ, *Vrcholný a pozdní historismus: polarita neorenesance a neogotiky (1860–1905)*, in: *Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 583–586.

¹³⁹ Taťána PETRASOVÁ, *Vrcholný a pozdní historismus: polarita neorenesance a neogotiky (1860–1905)*, in: *Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 590–595.

Od počátku devadesátých let 19. století se v architektonických dílech začaly objevovat prvky, které učinily z neobaroka předchůdce secese, jejíž prvky se projeví i ve výstavbě různých objektů i užitého umění. Hlavními společnými i spornými body mezi neobarokem a secesí se stal vztah plochy a detailu, který byl vykládán někdy jako součást konstrukce, jindy jako dekorace fasády a poměr symetrie a asymetrie. Do českých zemí přicházely prvotní secesní myšlenky z Vídně s vlivem Wagnerových žáků (těmi byli například Jan Kotěra, Josef Hoffmann, Karl Benirschke) ve spojitosti s užíváním aktualizovaného nacionalismu na jejich stavbách.¹⁴⁰ Z příkladů Kotěrových staveb v secesním duchu lze zmínit Okresní dům v Hradci Králové (1903–1904) či Národní dům v Prostějově (1905–1907). Od dalších autorů pak nesmíme opomenout Obecní dům v Praze (1903–1911) od Osvalda Polívky a Antonína Balšánka či stavby vzniklé na základě zakázek jednotlivců a korporací německé klientely – z mnoha příkladů vila Primavesi v Olomouci (1905–1906) od Franze v. Krausse a Josefa Tölka. Bez ohledu na debatu o nenárodní povaze secese vznikla v Hradci Králové stavba Obchodní akademie (1896–1897) od Huberta Gessnera a Otakara Béma.¹⁴¹

Historizující architektura se přelévá i do počátku 20. století, a není tak překvapivé, že se s ní můžeme setkat i ve 20. letech 20. století. Příkladem je i výstavba v jihlavském prostředí, kde se neoslohy objevovaly povětšinou v běžné civilní zástavbě i v průběhu počátku nového století. V historismu se prolínaly i úvahy o správnosti jednotného neo-stylu, který architekti vnímali pro velkou míru argumentů odkazující k historii, jako krizi a těžko naleznutelného východiska své profese. Architektura se tak v tomto období setkala s kritikou ohledně jejího netvůrčího napodobování již vzniklých tendencí a bezduchého přejímání historických vzorů. Dle Miloslava Pojsla je tento odsudek překonaný a období historismu má důležité místo v širším kontextu vývoje evropské architektury a umění. Vnímány jsou také jeho

¹⁴⁰ Taťána PETRASOVÁ, *Neobaroko, secese (1884–1918)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 600.

¹⁴¹ Taťána PETRASOVÁ, *Neobaroko, secese (1884–1918)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 602.

pozitivní a přínosné tendence, například kvalitní umělecké řemeslo, tradiční rukodělné postupy, ale také rozšířenější a plošnější využívání prvních prefabrikátů.¹⁴²

3.2. Secesní a kubistická architektura počátku 20. století

Nový směr, jenž se projevil v mnoha vrstvách kultury, byl v nich vnímán odlišně. Slovo secese, secesní je definováno latinsky *secessio* – tj. ústup, odchod, roztržka.¹⁴³ Význam odtržení může být u secese chápán také jako snaha jejích tvůrců o nezávislost na tvaroslovném dědictví minulých století.¹⁴⁴ V němčině je secese definována jako *Jugendstil* – styl mladosti, mládí a ve francouzštině pak *L'Art nouveau* – nové umění. Novost umění a odtržení se od dosavadního akademismu historizujících forem se šířila především z Paříže a Vídně, jež byly v tomto období největšími evropskými kulturními centry. Nový styl chtěl popřít stávající historismus a zbavit se jeho závislosti na minulosti. Secese je zařazována jako poslední jednotný sloh zasahující do více forem projevů. Secesní architektura je typická bohatou ornamentální výzdobou a její projevy se v českém prostředí objevují od konce 90. let 19. století až do první světové války. Po válce její projevy samozřejmě také najdeme, ale jedná se již o dozvuky a slabší projevy. Secesní styl je charakteristický, jak již bylo zmíněno, bohatou dekorativností s užitím stylizovaných květů, větví, kmenů, lidských postav a ženských tváří se střídou barevností.¹⁴⁵ Středobodem výstavby v secesi však není zvláštní stavební projev a soustředění se na formální architektonický aparát. Ten se snažil být potlačen a originalita byla soustředěna na dekoraci fasád a interiérů. Umělecké řemeslo se soustředí především na secesní dekorativnost od zábradlí, domovních dveří, schodištních zábradlí po vypínače světla nebo dveřní kukátka. Ornamentika je nesmírně rozmanitá a bohatá nejrůznějšími rostlinnými, figurálními a geometrickými prvky. Nejtypičtějšími ornamentálními prvky jsou zmíněné táhlé stvoly rostlin a dřevin, květy, protáhlé lidské postavy jemně zahalené nebo v aktu. Specifickými jsou tzv. kouřové křivky, které v jemné

¹⁴² Miloslav POJSL – Vladimír LONDIN, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 1998, s. 161.

¹⁴³ Miloslav POJSL – Vladimír LONDIN, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 1998, s. 161.

¹⁴⁴ Ondřej ŠEFCŮ, *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*, Praha 2013, s. 157.

¹⁴⁵ Ondřej ŠEFCŮ, *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*, Praha 2013, s. 157.

plastičnosti štku, kovu nebo jiného materiálu připomínají skutečný kouř cigarety, který se v pohybu vzduchu krouží, zužuje a znovu rozšiřuje. Je využívána také široká škála materiálů a jejich zpracování. Časté jsou pestrobarevné obklady, mozaiky, leptané sklo ve dveřních výplních, opracování kovů od stylu kovářského, kovotepeckého, kovoliteckého až po jemné cizelérské práce. Dle Miloslava Pojsla je secese řazena jako poslední sloh, v němž se uplatnilo v široké míře umělecké řemeslo.¹⁴⁶

Z významných secesních staveb na našem území lze mimo jiné zmínit centrální část secesní budovy Hlavního nádraží v Praze od architekta Josefa Fanty. Stavba od stavitele Vincenze Gregora spadá do let 1901–1909. Hala nástupních peronů pražského nádraží s monumentální železnou konstrukcí byla dostavěna v roce 1914. Inspirací této stavbě bylo významné pařížské nádraží Paris-Montparnasse. Objevují se zde i historizující prvky z předcházejícího období, ale také plastická výzdoba fasády od sochařů Stanislava Suchardy a Hanuše Folkmana. Od Čenka Vosmíka jsou na jižní hodinové věži dva geniové objímající zeměkouli. Na výzdobě haly se podíleli sochaři František Krauman, Bedřich Šimonovský, malíř Jaroslav Fröhlich a také další umělci.¹⁴⁷ Z tvorby významného architekta Jana Kotěry lze jmenovat již čistě secesní dům projektovaný na Václavském náměstí. Jedná se o Peterkův obchodní a obytný dům z let 1899–1900. Svou slohovou čistotou v rámci české secese řadíme tento dům k raným průkopnickým realizacím a je typický svou odlišnou koncepcí secesního dekoru.¹⁴⁸ Kotěra se zde rozchází s dosavadním vývojem architektury ovlivněné historizujícími tendencemi. Ve srovnání se soudobými stavbami a třeba i historizující architekturou, která se i nadále projevovala v menších městech, pak chápeme na příkladu tohoto Kotěrova domu jeho modernost a odvážné novátorství. Fasáda domu je zbavena veškeré tektonické výzdoby a průčelí dominuje prosklená stěna tří nestejně vysokých a širokých oblouků, které zaujímají přízemí a první patro a je věnováno obchodnímu účelu. Holé plochy pak nesou úsporný jemný rozvilinový ornament. Reliéfní ornamentika je dílem sochařů Josefa Pekárka a

¹⁴⁶ Miloslav POJSL – Vladimír LONDIN, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 1998, s. 171.

¹⁴⁷ Miloslav POJSL – Vladimír LONDIN, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 1998, s. 171.

¹⁴⁸ Taťána PETRASOVÁ, *Neobaroko, secese (1884–1918)*, in: *Velké dějiny země Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 602.

Stanislava Suchardy.¹⁴⁹ Opravdové prosazení secese znamenalo její využití okresními městy, jež se chtěla pyšnit kulturním rozvojem s využitím prvků právě nově vzniklé secese. Její projevy jsou zřejmé ve zmíněném Hradci Králové, Prostějově a postupně i v dalších městech. Secese má vedle modernistické linie opřené o Kotěrovu tvorbu také proud neobarokní s žáky Ohmannovými a linií anticipující art deco, v níž jsou hlavními osobnostmi tři architekti považovaní za konzervativní křídlo: Josef Fanta, Osvald Polívka a Antonín Balšánek. Do popředí se dostávalo i hnutí folklorismu a roubené architektury. Zásadní pro rozvoj těchto myšlenek lidové architektury byla Jubilejní zemská výstava v Praze v roce 1891, kde postavil Antonín Wiehl a Jan Koula „Českou chalupu“ vytvořenou z motivů roubené architektury severovýchodních Čech. Odtud také vznikla myšlenka uspořádat Národopisnou výstavu v roce 1895.¹⁵⁰

Od Národopisné výstavy se odvíjela také tvorba Dušana Jurkoviče, který pro výstavu připravil dům čičmanské záduhy. Tento počín mu získal i první významnou zakázku pro Klub českých turistů na radhošťských Pustevnách, kde budoval soubor architektonicky zajímavých budov. Nejprve vznikla ubytovna Maměnka (1896) poté jídelna Libušín, kuželna, letní tělocvična a vyřezávané orientační tabule (1897–1899). V nedokončeném lázeňském komplexu v Luhačovicích pak roubenou lidovou architekturu posunul na další úroveň, kdy přinesl do architektury výraznou barevnost a využil hrázděného zdiva způsobem, který organizoval plochu fasád a učinil folklorismus souměřitelný s geometrickou secesí. Výrazným prvkem bylo sestavování hmoty staveb – užito bylo malebné nakupení střech a umístění pásu oken těsně pod nimi. V dalším vývoji domácí lidové architektury měl největší význam pokus o spojení české venkovské chalupy s prostorovým uspořádání anglické cottage (kde byla centrem patrová obytná hala s charakteristickým rozložením společných prostorů v přízemí a motivem schodiště a galerie spojující vstupy do ložnic a pracoven).¹⁵¹

¹⁴⁹ Miloslav POJSL – Vladimír LONDIN, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 1998, s. 172.

¹⁵⁰ Taťána PETRASOVÁ, *Neobaroko, secese (1884–1918)*, in: *Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 604–605.

¹⁵¹ Taťána PETRASOVÁ, *Neobaroko, secese (1884–1918)*, in: *Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 604–605.

Ve snaze o prosazení jiného než wagnerovského směru geometrické secese, se projevil znovu zájem o *biedermeier*. V tomto směřování se mísila snaha demokratického přístupu k umění se snahou distancovat se od artistního přístupu secese, která svým výlučným zájmem o dekor a materiál začala architektky i teoretiky popuzovat. Podobnost secese s *biedermeierem* shledávali především kritici, nikoliv tvůrci. Design rakouské geometrické secese je spojovaný s návratem *biedermeieru* prostřednictvím *Wiener Werkstätte* založených v roce 1903 brtnickým rodákem Josefem Hoffmannem. Jejich výrobky představovaly cenově luxusní zboží, nikoliv to pro běžnější užití. Josef Hoffmann nebyl jen designérem, ale také architektem. Postavil například pro rodinu Primavesi letní sídlo v Koutech nad Desnou (1913–1915), kde se projeví zdánlivě nespojitelné prvky. Jednalo se o jednopatrový roubený dům na vysoké kamenné podnoži. Užit byl vysoký řád s osmi dórskými sloupy, typ klasicistního schodiště, prvky lidové architektury Jeseníků, došková střecha a podobně.¹⁵² Součástí byl i rozlehlý areál se stájemi, garážemi vodárnou, lázněmi či tenisovými kurty. Dům bohužel v roce 1922 vyhořel a Hoffmannova realizace tím tak zanikla. Objekt byl nahrazen novou stavbou. V architektonických směrech se v tomto období nadále projevoval i klasicismus a jeho protějšek *biedermeier*.

Proud architektury v prvním desetiletí 20. století se odvíjí z východisek wagnerovské moderny. V Kotěrově tvorbě nastává zlom, kdy se přiklání k přísnějším a tektoničtějším formám, které vycházejí z díla Hendrika Petrusa Berlageho. Tyto projevy se objevují na Kotěrových stavbách od roku 1906 s využitím cihelného materiálu s výraznými betonovými prvky a železnými konstrukcemi v pásu oken. Cihlová architektura se v Kotěrově tvorbě projevila na budově městského muzea v Hradci Králové (1909–1913). Cihlová architektura se projevuje i v tvorbě jeho žáka Otakara Novotného ve Štencově domě, který byl postaven společně s nakladatelstvím pro nakladatele Jana Štence. Novotný v objektu dbal mimo jiné na tektoniku v člancích, které byly poskládány výhradně z cihlových tvárnic. Zároveň vynikl i citem pro proporce. Důležité je v objektu propojení jednotlivých prostorů

¹⁵² Taťána PETRASOVÁ, *Neobaroko, secese (1884–1918)*, in: *Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 609.

s exteriérem, který navazuje na vnitřních prvky. Příkladem je prosklený ochoz v pracovně grafiků, užití francouzských oken v obytné části či balkon, který je uchycen vyzděnými konzolami. Ve stejném období se další Kotěrovův žák, Josef Gočár, prosadil motivem světelného propojení exteriéru s interiérem, což využil při řešení Wenkeova obchodního domu (1909–1911) v Jaroměři. Vliv technického pokroku reprezentovala i snaha o rovnoprávnost techniky a estetické normy. Příkladem je Hlávkův most (1909–1912) od Pavla Janáka a Františka Mencla, kde se mísí technika a estetika klasického repertoáru využitím železné i betonové konstrukce pro umístění prvotřídních sochařských děl a různých uměleckořemeslných prvků.¹⁵³

Skupina výtvarných umělců prosazující kubismus vznikla v roce 1911 jako další umělecké sdružení na počátku 20. století. Trvala jen krátce. Stoupenci tohoto hnutí byli malíři Emil Filla, Josef Čapek, sochař Otto Gutfreund, architekti Pavel Janák, Josef Gočár, Vlastislav Hofman, Josef Chochol a historici umění Zdeněk Wirth a Vincenc Kramář. Část umělců pojímala kubismus jako světový názor, jehož základy položila Picassova tvorba. Zbývající část skupiny tento názor neuznávala a ze skupiny odešla. Pavel Janák přispěl tezí Hranol a pyramida k osvětlení cílů tohoto nového hnutí a stal se tak jeho nekorunovanou vůdčí osobností. Z architektonických projevů vytvořil za tuto kubistickou skupinu sál do vzhledu krystalu pro první výstavu Skupiny výtvarných umělců v roce 1912 v Obecním domě. Příznačným pro tvorbu dalšího člena kubistické skupiny Josefa Chochola je jeho užití kubistických prvků na činžovním domě v Neklanově ulici (1913–1914). Svým nárožním pilířem dle Taťány Petrasové připomíná pozdně gotický síňový prostor a je jedním z pozoruhodných objektů tohoto směru.¹⁵⁴ Ve své pozdější tvorbě se Chochol soustředil na konstruktivistické formy. Jeho současníci tvořili mnoho dalších staveb, které jsou pro kubistický směr typické – Dům U Černé Matky Boží v Praze (1912) podle návrhu Josefa Gočára, Gočárovův lázeňský dům v Bohdanči (1912–1913), Chocholovy domy pod Vyšehradem, Hofmanova úprava d'áblického hřbitova či Králíčkův sloup veřejného osvětlení v Praze (1912). V kubismu se také projevovalo více myšlenek, a

¹⁵³ Taťána PETRASOVÁ, *Neobaroko, secese (1884–1918)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 614–617.

¹⁵⁴ Taťána PETRASOVÁ, *Neobaroko, secese (1884–1918)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 618–620.

to například teze o potřebě proměny kubistického tvarování, v němž se mělo projevit užití výsečí, křivek a barev. Rozpolcené směřování kubismu se projevilo v Janákově přestavbě Fárova domu v Pelhřimově (1913) a Gočárově klasicizující přestavbě penzionu pro Jana Veselého v Bohdanči (1915–1916) a v některých dalších realizacích.¹⁵⁵

3.3. Architektonické proměny v první polovině 20. století

Konec 19. století přispěl v architektuře k zesílení tendencí, které směřovaly k jednoznačnějšímu racionálnějšímu přístupu a k preferenci funkčnosti vůči dekorativnosti. Využívání forem klasických slohů bylo upozaděno.¹⁵⁶ Rok 1900 není příhodné stanovit v historii jakéhokoliv zaměření jako mezník razantní změny. Na začátku 20. století doznívají v architektuře předchozí styly po celém českém území. V tomto období se promítá pozdní historismus, „rozbíhá se“ secese se záměrem obrodit strnulý akademismus v architektuře a s novým smýšlením přichází kubismus, rondokubismus a funkcionalismus.¹⁵⁷ Na našem území se v této době rozšiřovaly projekty a také stavby v oblastech s větší částí německého obyvatelstva od německých architektů, kteří svou stavitelskou činností leckdy zvýšili architektonickou hodnotu města. Příkladem může být i Jihlava. Se vznikem republiky bylo důležité v Praze proměnit Pražský hrad v důstojné sídlo prezidenta, vybudovat sídla nových ministerstev a dalších institucí pro reprezentativní chod státu. Obdobně se začalo stavět v Brně a poté i v dalších regionálních centrech jako v Hradci Králové, Zlíně či Jihlavě. Ve městech se projeví snahy o koncepci zahradního města, kdy jsou domy stavěny v přívětivém prostředí a se záměrem přívětivého bydlení pro nižší sociální skupiny. Promítly se i další nové stavební impulsy, které přecházely i do menších regionálních měst v podobě úplně nové výstavby, především mimo historické části měst. V Brně například vzniká budova hlavního nádraží, Zemské výstaviště a ve 30.

¹⁵⁵ Taťána PETRASOVÁ, *Neobaroko, secese (1884–1918)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 622.

¹⁵⁶ Ondřej ŠEFCŮ, *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*, Praha 2013, s. 177.

¹⁵⁷ Miloslav POJSL – Vladimír LONDIN, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 1998, s. 174.

letech i novátorské funkcionalistické objekty. V reakci na vznik prvních modernistických tendencí se projevuje snaha o vytvoření moderní architektury, která by odpovídala potřebám doby – zbavení se historického eklekticismu a vytvoření účelné a formálně čisté architektury. Časté byly také návraty ke klasicismu a k historizujícím slohům. Z příkladů můžeme uvést neorenesanční nádražní budovu v Plzni – Jižním předměstí (1918–1920) od Roberta Buriana.¹⁵⁸

Zakladatelem české moderny byl již jednou zmíněný Jan Kotěra, žák vídeňského profesora Otto Wagnera, který v Praze začínal secesní tvorbou. Kotěrovův vývoj je v tomto období přenesen již do funkcionalistických tendencí, kdy funkce má být určující a závazná pro formu stavby. Funkcionalismus se stává inspirativní tendencí pro mnohé následující epochy. Kotěrovy požadavky a realizace přísného konstruktivismu bez dekorace vyvolaly v Čechách kolem roku 1910 reakci ve formě kubismu. K významným tvůrcům kubismu patřil i Kotěrovův žák Josef Gočár. Kubismus v architektuře je, jak bylo zmíněno, čistě český fenomén. Název směru je odvozen od krychle (latinsky cubus), jejíž díly připomínající krystaly výrazně ovlivnily působivost architektury, a přitom nebyly dekorací v tradičním pojetí. Kubistické ideje se podařilo převést také do tvarosloví nábytku, keramiky a dalších oborů užitého umění. Jeho mladší verzí byl rondokubismus, jehož tvarosloví je komponováno pomocí křivek. Prerušeni stavební činnosti během první světové války spolu s poválečným přílivem venkovského obyvatelstva do měst podnítilo rostoucí bytovou výstavbu, která se musela opřít o nové urbanistické plány. Urbanistické plány se zaměřovaly na dopravní, ekonomickotechnickou a architektonickou zástavbu v městském prostředí.¹⁵⁹

V meziválečné architektonické tvorbě Československé republiky si získal svou tvorbou významné místo architekt Josip Plečnik, který byl také Wagnerův žák. Jeho tvorba při úpravách Pražského hradu, pro kterou ho vyzval sám Masaryk v roce

¹⁵⁸ Petr KRATOCHVÍL, *Budování státu a meziválečná moderní architektura (1918–1938)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 625–629.

¹⁵⁹ Petr KRATOCHVÍL, *Budování státu a meziválečná moderní architektura (1918–1938)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 626–627.

1920, prokazuje propracovanou kultivovanost a smysl pro vztah historického ducha s moderním. Pražský hrad se opět stal sídlem hlavy státu. Plečnikův styl se odvíjel od zakotvenosti v antické tradici, kterou však nekopíroval v duchu historismu, ale tvůrčím způsobem aplikoval v moderní tvorbě s respektem k historickým hodnotám.¹⁶⁰ Stejného účinku dosáhl ve výstavbě kostela Nejsvětějšího Srdce Páně v Praze na Vinohradech (1928–1932). Zde se propojil téměř konstruktivistický interiér zvonice s představou raně křesťanských bazilik s antikizujícími formami a významovými odkazy.¹⁶¹ Nového uznání se Plečnikovi dostalo až po pádu komunismu.

Plečnikovu tvorbu obdivoval také Pavel Janák, který se ze svých kubistických tendencí obrátil proti rodícímu se konstruktivismu. Použil místo šikmo zkosených krystalických tvarů, které se objevovaly na realizacích kubistických objektů, prvky zaoblené do kruhů a půloblouků. Ty poté doplnil plošnou barevností tohoto oblého dekoru. Styl zpětně označovaný rondokubismem či obloučkovým kubismem nebo také národním slohem se vzorově řídil stavbou Legiobanky v Praze (1922–1923) od Josefa Gočára. Rondokubismus se projevoval živější barevností a projevem různých vlasteneckých idejí i s tradicionalizujícími či novoklasicizujícími prvky.¹⁶² Architekti již nechtěli opakovat historické styly ve jménu reprezentativnosti a uměleckého výrazu a zde, v rondokubismu hledali nové dekorativní vzory. Odkazy k národním či lidovým dekorům lze hledat jen u některých staveb, kupříkladu u Janákova krematoria v Pardubicích (1922–1923).¹⁶³ Po první světové válce zaujalo mnoho českých architektů smýšlení a tvorba francouzského architekta Le Courbusiera. S rozšířením jeho tezí se u nás rychle začal uplatňovat požadavek čistého konstruktivismu. Architekti odmítají znovuožívání historických slohů, ale také vnějškovou dekorativnost na průčelí. Pro toto období se také zažije využívání názvu purismus,

¹⁶⁰ Miloslav POJSL – Vladimír LONDIN, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 1998, s. 174.

¹⁶¹ Petr KRATOCHVÍL, *Budování státu a meziválečná moderní architektura (1918–1938)*, in: *Velké dějiny země Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 631.

¹⁶² Ondřej ŠEFCŮ, *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*, Praha 2013, s. 182.

¹⁶³ Petr KRATOCHVÍL, *Budování státu a meziválečná moderní architektura (1918–1938)*, in: *Velké dějiny země Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 632.

jehož estetika se projevovala již ve 20. letech na stavbách různého zaměření. Typická pro něj byla maximální stylizace a tvarová čistota s jednoduchým vybavením a obyčejným námětem. Domy byly zkrášlovány pouze promyšleným usazením a proporcemi oken, balkonů či lodžii.¹⁶⁴ Architektura se proměňuje i vlivem dalších tendencí, které do českého prostředí přicházely ze zahraničí. Přicházejí vlivy se skupinou De Stijl, ruskými konstruktivisty, pracemi zmíněného Le Corbusiera a výmarským Bauhausem. Tyto aspekty vlivů vedly i k realizaci několika přednášek v letech 1924 a 1925 v Praze a Brně, kde vystoupil Holanďan Jacobus Johannes Pieter Oud, ředitel výmarské školy Bauhaus Walter Gropius, Adolf Loos i Le Corbusier. V Praze i dalších městech vznikla řada staveb, veřejných budov (kostel sv. Václava ve Vršovicích od Josefa Gočára) i rodinných domů a vil (vilová osada v Praze na Babě), které byly ovlivněny těmito modernistickými tendencemi.¹⁶⁵ V novém směřování architektury vládla rozpolcenost a promítla se i v konstruktivismu, který se později vyvinul ve funkcionalismus. Od počátku 30. let se do definování funkcionalismu promítla teze amerického průkopníka moderní architektury Louise Sullivana – forma sleduje funkci.¹⁶⁶ Účelné formy se inspirovaly také v okouzlení moderní civilizací strojové povahy. První čistě funkcionalistickou stavbou v Brně se stala Zemanova kavárna z roku 1925 od Bohuslava Fuchse. Ve funkcionalistické tvorbě se využívalo propojování vnitřních prostorů seskupených kolem hlavní místnosti. Došlo i k propojení se zahradou velkými okny. Rovné střechy a obytné terasy se staly atributy moderního individuálního bydlení.¹⁶⁷

Generačně starší architekti se k funkcionalismu postupně propracovávali s dalšími realizacemi, avšak jejich vývoj k němu nebyl tolik přímočarý. Například u Gočára a Janáka se v jejich rondokubistickém období projevil tvůrčí rozpor. Gočár se přiklonil ke stylu ovlivněnému dobovou cihlovou architekturou Holandska, která se

¹⁶⁴ Ondřej ŠEFCŮ, *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*, Praha 2013, s. 182.

¹⁶⁵ Miloslav POJSL – Vladimír LONDIN, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 1998, s. 174.

¹⁶⁶ Petr KRATOCHVÍL, *Budování státu a meziválečná moderní architektura (1918–1938)*, in: *Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 635.

¹⁶⁷ Petr KRATOCHVÍL, *Budování státu a meziválečná moderní architektura (1918–1938)*, in: *Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 636.

projevila v jeho královehradeckých realizacích a Janák se k tomuto přiklonil v jeho vilách v Praze na Ořechovce. Uplatnění režného zdiva s variacemi cihelných vazeb a kombinaci s omítanými plochami jako by na stavbách navazovalo na předválečnou kotěrovskou modernu. Příkladem může být také Dům umění v Ostravě od Františka Fialy a Vladimíra Wallenfelse (1924–1926).¹⁶⁸ Ve funkcionalistických stavbách se projevila i prosklená průčelí s opaxitovými pásy, jako tomu bylo u domu Baťa na Václavském náměstí, který se stal předobrazem řady charakteristických firemních staveb v republice i zahraničí. Ve funkcionalismu převládala také tendence stavby solitérních objektů stojících ve volném prostoru mimo uliční čáry v rámci pojetí nového urbanismu.¹⁶⁹ Centrem funkcionalistických staveb se postupně stávalo Brno. V roce 1928 na Výstavě soudobé kultury v Československu bylo na brněnském Zemském výstavišti představeno několik významných funkcionalistických staveb. Zásadní osobností funkcionalismu byl právě Bohuslav Fuchs, jenž ve svém vývoji přešel přes krátkou fázi rondokubismu a periodu staveb s omítaným a režným zdivem až k čistému funkcionalismu. Vystavěl brněnský hotel Avion (1926–1927), zmíněnou Zemanovu kavárnu a mnohé další brněnské stavby. Vynikal kompoziční invencí, ale i vynalézavostí vnitřních dispozic jako je tomu u hotelu Avion. V Brně se také projevila tvorba Arnošta Wiesnera, který společně s Fuchsem vytvořil budovu Moravské banky (1928–1930) na dnešním náměstí Svobody. Z dalších brněnských staveb je nutné zmínit stavbu Josefa Kranze, a to kavárnu Era či jeho brněnské vily.¹⁷⁰

Proslulou vilu Tugendhat z přelomu dvacátých a třicátých let postavil německý architekt Mies van der Rohe. V domácím prostředí svými rysy předčila dosavadní architektonický vývoj a jeho tendence. Van der Rohe pro vilu navrhl i vlastní funkcionalistický nábytek. V Praze-Střešovicích svou odlišnou koncepcí vyčnívala Müllerova vila (1928–1930) od Adolfa Loose, jejíž návrh tvořil především ve Vídni. Loos ve vile rozvinul koncepci Raumplanu, kde rušil tradiční členění

¹⁶⁸ Petr KRATOCHVÍL, *Budování státu a meziválečná moderní architektura (1918–1938)*, in: Velké dějiny země Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 637–638.

¹⁶⁹ Petr KRATOCHVÍL, *Budování státu a meziválečná moderní architektura (1918–1938)*, in: Velké dějiny země Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 641.

¹⁷⁰ <https://www.bam.brno.cz/architekt/18-josef-kranz> [citováno k 8. 11. 2022].

vnitřních prostor. Popíral striktní dělení stavby na jednotlivá podlaží a distribuci místností – výškově je různě dimenzoval a schodišti je propojoval v rámci celkového objemu, schodišťové propojení a dimenzování místností se navenek nijak neprojevilo. Jednalo se o pravidelný hranol bez ornamentu s kontrastním interiérovým vybavením.¹⁷¹

Zásadním provedením byl i Janákův územní plán kolonie v Praze na Babě z roku 1928. Její objekty kopírovaly vrstevnice svahu, na kterém byla vystavěny a navzájem si v rámci šachovnicového rozpoložení nebránily ve výhledu. Projekty jednotlivých rodinných domů byly navrhovány českými avantgardními architekty a také holandským architektem Martem Stamem. Konstrukce objektů byly převážně z betonového nosného skeletu s lehkou zděnou výplní, vnitřní dispozice se soustředila na velkou obytnou místnost s menšími ložnicemi a kuchyní a důrazem na jižní orientaci s dostatkem světla. Podobné realizace podnítily rozšíření funkcionalismu do dalších vrstev, kde se uplatnily také velmi hodnotné stavební počiny ve směru různých funkcionalistických tendencí. Z mnoha vil je příhodné zmínit luxusní vily z počátku 30. let na pražském Barrandově podle plánu Maxe Urbana. Ten navrhl i filmové ateliéry (1931–1934) s restaurací a plaveckým bazénem od Václava Kolátora.¹⁷²

Do funkcionalismu však řada tvůrců nechtěla promítat jen luxus, ale i důstojné životní podmínky pro všechny pracující osoby, když v dobovém kontextu první poloviny 30. let došlo ke zhoršení bytové situace chudších vrstev. Touto problematikou se ve svých návrzích zabíral i Karel Teige či Jiří Kroha, ale i Pavel Janák ve svém teoretickém spisu *Sto let obytného domu nájemního v Praze*. Sociální výstavba a podpora řešení bytového problému se ve 30. letech projevila výstavbou v Praze i v Brně, kde se sociální projekty tvořily již ve 20. letech. Stát se soustředil také na sociální výstavbu v oblasti školství, městských lázní – např. od Bohuslava Fuchse v Brně Zábřdovicích (1929–1931) či zdravotních zařízení. Z veřejných budov

¹⁷¹ Petr KRATOCHVÍL, *Budování státu a meziválečná moderní architektura (1918–1938)*, in: *Velké dějiny země Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 644–646.

¹⁷² Petr KRATOCHVÍL, *Budování státu a meziválečná moderní architektura (1918–1938)*, in: *Velké dějiny země Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 650.

se i menší města rozrostla o množství poštovních úřadů, železničních nádraží či spořitelen a dalších účelových budov. Spořitelny často spojovaly vlastní úřední prostory s prostory bytovými či s prostory zvláštního určení. Příkladem je budova bývalé Městské spořitelny v Náchodě od Pavla Janáka, v jejímž zadním traktu se nacházely lázně s plaveckým bazénem.¹⁷³ Vývoj funkcionalismu z rovin zabarvených spory o jeho vědecké či umělecké založení se ve 30. letech proměnil. Do centra zájmu postavil sociální poslání moderní architektury. Vývoj se přesouvá od forem striktně praktických k výtvarnému obohacování staveb. Dobudovány jsou kromě veřejných a soukromých staveb také systémy vojenských bunkrů a pevností u hranic státu. Konec první republiky je ve vývoji práce architektů a jejich tvorby charakteristický formálním řešením a zároveň štěpením společného směřování. Dostává se také většího respektu k psychickým i reprezentativním funkcím stavby a různým odklonům od ideálu krásného tvaru.¹⁷⁴ Projevují se i charakteristická užití ohýbaných skleněných tabulí v průčelích na obchodních či obytných domech. Vymezený proud ve směru funkcionalismu vycházející z odkazu klasicismu se projevilo osovou symetrií, členěním průčelí pilíři, jako tomu je u objektu bývalé pražské Živnostenské banky z roku 1939 od Františka Roitha či na Fragnerově pražském paláci Merkur (1934). Univerzálního jazyka funkcionalismu využili i zlíňští architekti František Lydie Gahura a Vladimír Karfík, kdy zkombinovali betonový skelet s výplněmi z červeného zdiva doplněnými okny. Funkcionalismus již též okrajově řešil vztah k památkám a jejím případným dostavbám.¹⁷⁵

Narušení výstavby a dalšího architektonického vývoje přichází s koncem první republiky, a to Mnichovskou dohodou a druhou světovou válkou. Ustává stavební činnost a stavby se jen stěží dokončují. Rozvíjí se však architektonická teorie a snaha o prosazení idejí moderní architektury. Poválečné období před rokem 1948 však nedovolí rozvinout přerušené názory z druhé poloviny 30. let o prosazení proměn

¹⁷³ <https://pamatkovykatalog.cz/banka-12540283> [citováno k 8. 11. 2022].

¹⁷⁴ Petr KRATOCHVÍL, *Budování státu a meziválečná moderní architektura (1918–1938)*, in: *Velké dějiny země Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 654–655.

¹⁷⁵ Petr KRATOCHVÍL, *Budování státu a meziválečná moderní architektura (1918–1938)*, in: *Velké dějiny země Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 656–658.

v moderní architektuře zaměřené na celospolečenskou bytovou rovnoprávnost. Zároveň již od roku 1945 převládal v levicových kruzích názor o centrálním plánování výstavby a také o nadřazení zájmu celku nad zájmy individuálními. Projekty z tohoto poválečného období přesto navazovaly na předválečnou linii. Josef Havlíček a František Bartoš vybudovali v Hradci Králové sídliště Labská kotlina (1947–1950), ve Zlíně například Miroslav Drofa a Vladimír Karfík (1947–1949) projektovali věžové a čtyřpodlažní domy, které zachovávají typický výraz režného zdiva. Byť se tyto zlínské domy odklánějí od Baťovy zásady práce v kolektivu, je bydlení v těchto rodinných domech jsou považovány za důležité zlínské realizace.¹⁷⁶ Josef Havlíček ve spolupráci s Františkem Kerhartem a Josefem Hrubým realizoval roku 1948 také neobvyklý projekt mlékárny a sušárny mléka ve Strakonících a Zábřehu. V architektuře přelomu 40. a 50. let se prosazují také tzv. kolektivní domy z vizí levicových sociálních konceptů. V architektuře a plánování se v tomto období inklinovalo také k monumentalitě a usilovalo se o vhodné zasazení do krajiny. Uměřená podoba v tomto směru se projevila při obnově Němci vypálených Lidic (od Václava Hliského, Zbyňka Jirsáka, Františka Marka, Richarda F. Podzemného a Antonína Tenzera) v letech 1945–1961. Původní místo vesnice bylo ponecháno nezastavěné a proměnilo se v citlivě upravenou krajinu se stopou zaniklých budov. Nové rodinné domy vyrostly v poloze navazující na místo vzpomínkových slavností.¹⁷⁷ Upravena byla v Praze také ve válce poničená Staroměstská radnice. Se všeobecně známou politicko-sociální situací v roce 1948 však přichází zásah i do architektonického dění. Jsou rušeny architektonické spolky a znárodněny stavební podniky a všechny jsou soustředěny do státního podniku Stavoprojekt, kam dobrovolně či pod nátlakem vstoupila většina architektů. V tomto období se v architektuře začal projevovat ideologický tlak a vliv Sovětského svazu. Levicově smýšlející část představitelů meziválečné avantgardy byla nadšena. Jejich sen o naplnění ideálů moderní architektury se však rozplynul při uplatnění sovětského vzoru a diktování využívání socialistického realismu při projektování nové architektury.

¹⁷⁶ Petr KRATOCHVÍL, *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 661.; <https://zam.zlin.eu/objekt/66-vezove-domy> [citováno k 8. 11. 2022].

¹⁷⁷ Petr KRATOCHVÍL, *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 663.

několik domů kultury, jež se objevily jako nový typologický druh objektů v českém prostředí.¹⁸¹ Typickou zástavbu v rámci socialistického realismu nalezneme především v Ostravě, v části Poruba, jejíž nové obytné bloky byly budovány od roku 1951, a v nedalekém Havířově. Jejich urbanistická kompozice se vrací k blokové zástavbě velkých dimenzí. Uplatňuje se jak ve vnitrobloku, tak v monumentálních třídách a náměstích. Charakteristickou je typická palácová architektura budov, akcentovaná rizality s klasicistními pilastry, balustrádami a věžičkami. Všechny prvky jsou koncipovány dle Petra Kratochvíla jako kulisa k manifestačním průvodům než k běžnému bydlení. Obdobné soubory vznikly i v Plzni na Slovanech podle projektu Františka Sammera v roce 1953. Vzor sovětského stylu s výškovými dominantami se v průběhu let více neprosadil a zmíněný hotel International je tak pouze jediným dominantním objektem, v rámci těch, které byly v českých zemích v duchu socialistického realismu postaveny. Ve sféře umění veřejného prostoru se proslavil především pomník J. V. Stalina v Praze od sochaře Otakara Švece, odhalený v roce 1955, kdy ještě převažoval kult osobnosti v Sovětském svazu a Československá republika se mu podřizovala.¹⁸² Architektonické řešení pomníku bylo dílem Jiřího a Vlasty Štursových, kteří na Letnou navrhovali pomník v soutěži již v roce 1937 – tenkrát ovšem Masarykův. Kapitulu socialistického realismu ukončil projev Nikity Chruščova z prosince 1954, jež na moskevské konferenci stavbařů odsoudil předimenzovanou dekorativnost jako plýtvání mnoha dostupnými prostředky. Česká architektura se pak rychle snažila navázat na předválečnou tradici, ale i na aktuální vývoj v zahraničí.¹⁸³

Průlomem v poválečném prosazování Československa v rámci jeho designerské i architektonické tvorby se stal jeho pavilon na Světové výstavě EXPO 58 v Bruselu od Josefa Hrubého, Františka Cebra a Zdeňka Pokorného. Pavilon se navracel k formě odpovídající funkci a zároveň k novým stavebním technologiím.

¹⁸¹ Petr KRATOCHVÍL, *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 665.

¹⁸² Ondřej ŠEFCŮ, *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*, Praha 2013, s. 185.

¹⁸³ Petr KRATOCHVÍL, *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 665.

Vývoj na konci 50. a v polovině 60. let se nevracel k formám funkcionalismu, ale držel se jeho střízlivosti, ukázněnosti. Též sledoval pokrok ve stavebních technologiích i v souvislosti s uvolněním politických poměrů v průběhu 60. let. Někdy byl označován jako bruselský styl, který byl typický užitím skla, laminátů a plastů, hliníků, vzdušných konstrukcí či výraznými barvami a neobvyklým designem.¹⁸⁴ Ústav makromolekulární chemie v Praze-Petřinách (1959–1963) od Karla Pragera je typický řadou technických inovací, které musel vyvinout pro použité zavěšené skleněné stěny. Ve stavbě se Prager též vracel k formám funkcionalismu, ale držel se jeho střízlivosti a ukázněnosti, i společně s užitím nových stavebních technologií. Ústav je komponován jako vysoký hranol a nižší lehce prohnuté příčné křídlo popírá principy symetrie a sleduje modernistickou ideu solitéru v zeleni. Na působivost vynalézavých konstrukcí spoléhal i pavilon Z na brněnském výstavišti (1958–1959) od Zdeňka Alexy a Ferdinanda Lederera. Pavilon má obří kupoli pokrytou sklem a hliníkovým plechem. Technické řešení a jeho elegance se uplatnilo i u mnoha průmyslových, dopravních či sportovních staveb jako například na plaveckém stadionu v Praze-Podolí od Richarda Podzemného (1958–1965). Linie architektury vycházející z originálního konstrukčního řešení vyvrcholila mimořádnou stavbou televizního vysílače na Ještědu (1963–1971) od Karla Hubáčka a konstruktéra Zdeňka Patrmana a Zdeňka Zachaře. Konstrukce je v horní části krytá laminátovými panely a vnitřní prostory jsou určeny pro hotel a restauraci s interiéry od Otakara Binara. Důmyslný tvar stavby vyplynul z potřeby vzdorovat extrémním povětrnostním podmínkám a také ze snahy prodloužit siluetu tohoto horského vrcholu.¹⁸⁵ Vedle těchto specifických staveb se prosazovala i kompozice tzv. hladkých krabicových objemů. Ta se vyvinula jako přirozená reakce na předchozí zdobnost i jako ozvěna mezinárodního stylu, který v Americe předurčily zejména stavby Miese van der Rohe. V Praze k takovým stavbám patřily nové fakulty ČVUT v Dejvicích (1958–1967), studentské koleje na Strahově (1960–1965), nová odbavovací hala letiště Ruzyně (1963–1968) nebo dětská nemocnice v Motole (1960–

¹⁸⁴ Ondřej ŠEFCŮ, *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*, Praha 2013, s. 186.

¹⁸⁵ Petr KRATOCHVÍL, *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, in: *Velké dějiny země Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 668.

1967). V Brně doznívající klasicizující nedekoratívni architekturu symbolizuje Janáčkovo divadlo od Otakara Oplatka a Viléma Zavřela (1958–1965). V novém duchu byl ke konci 60. let vybudován také hotel Continental.¹⁸⁶

Bytová výstavba se v průběhu 50. a 60. let vydala cestou typizace a montáže prefabrikovaných dílů a v důsledku bytové nouze se dostávala pod diktát kvantitativních měřítek. Po prvních souborech navrhovaných před rokem 1948 - pražské sídliště Solidarita, kladenský Rozdělov od Josefa Havlíčka a dalších - se prosadil stavební systém betonových panelů. Promítla se snaha o unifikaci prvků, určených jak pro bytové domy, tak pro zařízení služeb. Vzorem pro některé architektky byla skandinávská sídliště. Avšak budoucí nutnost opakování stejných typů staveb a rostoucí nutnost výstavby obytných souborů vedly k monotónnosti nových sídlišť. Socialistická paneláková sídliště vyřešila do značné míry bytovou potřebu, ale postavena byla za cenu obrovské nehospodárnosti, malé sociální i kulturní úrovně bydlení a nesmyslného urbanistického řešení. Ohroženou skupinou se staly historické cenné stavby, když se až v 50. letech postupně prosazovala jejich zákonná ochrana zahrnující i vyhlášení památkových rezervací. Ochrana se prosazovala velmi pomalu a některé objekty si tuto skutečnost nesou až do současnosti. I přes tento problém se prosadily i pozoruhodné rekonstrukce historických objektů. Pavel Janák například upravil Jízdárnu na Pražském hradě pro výstavní účely a přetvořil také Míčovnu (1948–1950). Jaroslav Fagner prakticky znovu postavil Betlémskou kapli v Praze (1949–1965) a také citlivě obnovil budovu Karolina Univerzity Karlovy (1947–1968). Dostavba rektorského křídla prokázala možnost symbiózy historické a moderní architektury. Radikálnější invencí byla také dostavba nového průčelí Emauzského kláštera, jenž byl po bombardování Prahy z velké části dosti poničen. František M. Černý na něj vztyčil nad gotickou lodí dvojici betonových věží v podobě protínajících

¹⁸⁶ Petr KRATOCHVÍL, *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, in: *Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 670.

se trojúhelníkových ploch (1964–1968). Toto dílo bylo výrazem nové tendence, jež se začala v české architektuře prosazovat.¹⁸⁷

Období politického uvolnění a kulturního oživení se v 60. letech projevilo zajímavými díly. Vnitřně se architektonická tvorba dělila na několik proudů, jež se navzájem ovlivňovaly. První z proudů pokračoval v miesovské variantě mezinárodního stylu a ve svých projektech uplatňoval pravoúhlé kontury jednoduchých objemů s pravidelným rastrem prosklených a plných ploch nebo prvků konstrukcí závěsových stěn. Projevy se uplatnily na řadě administrativních budov v Praze i Brně, z nichž můžeme zmínit pražský Parkhotel v Holešovicích (1964–1967) od týmu Zdeňka Edela. Druhý proud usiloval o architekturu, jež byla nazývána jako plastická. Čerpala podněty z pozdějšího díla Le Corbusiera, Alvara Aalta, Louise Kahna a Paula Rudolpha a později i z anglické verze nového brutalismu. Tento proud usiloval o oživení architektonické formy a o bohatší tvarování a expresivitu. Oproti prvnímu proudu lehkých skleněných pláštů, se zde zdůrazňovala hmotnost stavby použitím masivních materiálů, jako pohledového betonu (termín režný beton – brut se využil při pozdějším pojmenování brutalismus) nebo kortenové oceli a keramických obkladů.¹⁸⁸ Brutalisté se uplatnili realizacemi několika ambasad v zahraničí, kde je nesvazovaly podmínky domácího stavebnictví a mohli tak svobodněji vytvořit svou představu. Brutalistní estetiku i přes dobové poměry v domácím prostředí uplatnili architekti Karel Filsak, Karel Bubeníček a Jaroslav Švec v pražském hotelu Intercontinental (1964–1974). Zde byla hmota rozčleněna střídavým zasunováním vertikálních i horizontálních pásů průčelí vyvolávající hru světla a stínů. Podobného efektu dosáhla i Jarmila Gloserová v hotelu Ural na hlavním plzeňském náměstí (1968–1972) nebo Vladimír a Věra Machoninovi v hotelu Thermal v Karlových Varech (1967–1978).¹⁸⁹

¹⁸⁷ Petr KRATOCHVÍL, *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 671–672.

¹⁸⁸ Petr KRATOCHVÍL, *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 674.

¹⁸⁹ Petr KRATOCHVÍL, *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 675.

Oživení formy objektů se neprojevovalo jen užitím různého expresivního traktování materiálů a členitostí objemu. Některé stavby upustily zcela od pravoúhlé geometrie a jejich tvar připomínal sochařsky modelované dílo. Příkladem je mostecké městské divadlo (1968–1985) z osmibokého hranolu s dramatickou siluetou od Iva Klimeše. Naopak k motivům Le Corbusiera odkazuje budova MV KSČ (1974–1976) v Brně od Miroslava Spurného, kde architekt kombinuje deskovou budovu s organicky tvarovaným auditoriem a jednodušším vzezřením oproti brutalistním budovám. Tento kompoziční motiv je využit i u budovy telekomunikací v Českých Budějovicích (1971–1975) od Karla Koutského a Jana Kozla, kteří organické tvarování rozvinuli na druhém zimním stadionu na pražském Výstavišti (1983–1985). Odklon od krabicového tvaru a volbu složitějších půdorysů zvolili i manželé Machoninovi při budování pražského obchodního domu Kotva (1970–1974).¹⁹⁰

Třetím proudem se na sklonku 60. let architektura odlišovala zdůrazněním konstrukčního řešení stavby a jejího technicistního výrazu. Projevila se v několika stavbách – u plzeňského zimního stadionu od Vladimíra Urbance, Pavla Janečka a Ladislava Švábka (1965–1969) nebo u plaveckého stadionu s lanovou konstrukcí střechy (1966–1971) v Českých Budějovicích od Bohumila Böhma. Originálním způsobem pak vyřešil Karel Prager, Jiří Albrecht a Jiří Kadeřábek dostavbu Federálního shromáždění u Národního muzea (1967–1973). Zde novou část vyzdvihli nad starší budovu původně peněžní burzy. Blízko k estetice exponovaných konstrukcí měla také budova brněnského Ingstavu (1968–1970) od Ivana Rullera se skleněným pláštěm obalujícím velkoprostorové kanceláře a schodištěm vytaženým mimo objem stavby. Vrcholem technicky promyšlené architektury byla dostavba již jednou zmíněného ještědského vysílače od Karla Hubáčka. Karel Hubáček pokračoval ve vývoji dalších technických zařízení, a to na vodárenské věži v Praze na Dívčích hradech či meteorologické věži v Libuši. Dále vyprojektoval koncertní síň v Teplicích.¹⁹¹ Na obdobně složitém konceptu jako měl půdorys Kotvy bylo v Liberci

¹⁹⁰ Petr KRATOCHVÍL, *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 675.

¹⁹¹ Petr KRATOCHVÍL, *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 676–678.

vybudováno obchodní centrum Ještěd (1968–1979) od Miroslava Masáka ve spolupráci opět s Karlem Hubáčkem.¹⁹² To bylo typické rezavým kortenovým pláštěm s lemováním oranžovými pásy a vystupujícími schodišti těles. Masák společně s dalšími spolupracovníky navrhl také obchodní dům Máj na Národní třídě (1971–1975). Dům má lapidární formu, která se obrací proti dominujícímu proudu tvarových her. Poukázáno je na racionální rozvrh, flexibilní využití volných prodejních ploch, z nichž jsou vertikální komunikace vytaženy do zvláštní schodišťové haly. Vizuálně přiznané eskalátory byly soustředěny do zvláštní haly. Tento prvek i viditelné technické zázemí vzduchotechniky se inspirovalo u pařížské stavby Centre Pompidou od Richarda Rogerse a Renza Piana.¹⁹³ V rámci výstavby obchodních domů se v jejich projektování více prosazovaly i ženy architektky, jako například Růžena Žertová, která realizovala obchodní dům v Pardubicích (1971–1974). Ten byl strážlivější formou obchodního domu oproti ostatním zmíněným, které se ale i přes jejich soudobou kritiku staly fenoménem druhé poloviny 20. století.¹⁹⁴

Naopak výraznými a konstrukčně vydařenými technickými stavbami jsou objekty telekomunikačních ústředěn v několika regionálních městech. Obdivuhodná je například ta v Hradci Králové (1977–1982). Stojí ve volném prostoru a vyniká svým neobvyklým pojetím. Ráz čtvrti Žižkov v Praze dotváří stavba televizního vysílače (1985–1991) od Václava Aulického, Juraje Kozáka a Alexe Béma. Na jeho třech vertikálních ocelových tubusech jsou zavěšeny zaoblené kovové kapsle s kavárnou a pomocnými pobožky. Zpočátku stavba vyvolávala protesty veřejnosti, postupně se však svou technickou odlišností stala součástí obrazu města.¹⁹⁵

Celá 70. a 80. léta české architektury jsou typická reakcí na dobový vývoj mezinárodní architektury. Stále existuje centralizovaná organizace architektonických ateliérů, což ovlivňuje mladší generaci architektů, kteří se obtížně dostávali k vlastní

¹⁹² <https://www.archiweb.cz/b/obchodni-stredisko-jested> [citováno k 10. 11. 2022].

¹⁹³ Petr KRATOCHVÍL, *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, in: Velké dějiny země Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 676–679.

¹⁹⁴ Petr KLÍMA (ed.), *Kotvy Máje: české obchodní domy 1965–1975*, Praha 2011.

¹⁹⁵ Petr KRATOCHVÍL, *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, in: Velké dějiny země Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 676–680.

individuální tvorbě. Normalizační doba opět ztížila kontakty se západním světem, ale vytvořené stavby se různily svými výstupy i tendencemi rozkladů architektonické formy. Příkladem může být dům ČKD v Praze na Můstku od Jana a Aleny Šrámkových (1974–1983). Stavby se podobají také zásadám raně funkcionalistických staveb a čerpají z abstraktně vyjádřeného archetypu „domu se zdi a okny.“ V zahraničí v tomto období sílily pokusy o revizi principů moderní architektury. Postmoderní kritika vyčítala směřování moderní architektury a její pozdní verzi abstraktnost forem a absenci významů, jež by oslovovaly běžného člověka. Kritika se snažila o hledání východiska v návaznosti na zažitě historické vzory a na charakter místa, ve kterém se tato architektura projevovala. V českém prostředí se důvěra k historismům z 50. let nevrátila a architektonické prostředí se převážně drželo moderní avantgardy. Proto se mladší generace ve svých realizacích inspirovala i některými prvky funkcionalismu. Kvalitní architektura z tohoto období se objevuje jen výjimečně a vychází především z motivace a úsilí samotných architektů nebo ze specifických podmínek a zaměření stavby. Nadále převládá svazující atmosféra a v hromadné bytové výstavbě se individuálním stavebním investicím nedostává tolik prostoru. Upozaděna byla i regulace extenzivní hromadné výstavby a tvorba urbanistického řešení se soustředila pouze na rozšiřování s důrazem na plnění zadaných plánů. Výstavba povětšinou nereagovala na možný zásah staveb do krajiny a životního prostředí či kvalitního začlenění do již existujícího městského prostoru.¹⁹⁶ Pražské prostředí se v průběhu 60. a 70. let dočkalo rekonstrukcí několika památek a kulturních objektů a to: obnovení a dostavby Anežského kláštera (1964–1984), rekonstrukce domu U Kamenného zvonu (1973–1988), úpravy Jiřského kláštera (1962–1976) na Pražském hradě či renovace Národního divadla (1976–1983). Národní divadlo bylo spojeno s Pragerovou novostavbou Nové scény. Výraznou postmoderní stavbou se stala budova brněnského divadla Husa na provázku, projektovaná od roku 1985 Václavem Králíčkem a dokončená v roce 1993 za účasti Karla Hubáčka a Jiřího Hakulína. Propojují se zde části historických forem s moderně technicistními prvky. Vytvářejí tak vícevrstevnatost architektonického jazyka. Do

¹⁹⁶ Petr KRATOCHVÍL, *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, in: *Velké dějiny země Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 676–682.

tohoto okruhu spadá i kostel sv. Václava v Mostě (1983–1989) či kostel sv. Josefa v Senetářově od Ludvíka Kolka (1969–1971).¹⁹⁷

Ve výstavbě druhé poloviny 20. století je patrná absence budování nových kostelů a sakrálních staveb. Soukromá výstavba rodinných domů zvláště na venkově skončila v podobném chaosu, jako paneláková sídlištní výstavba. Usměrnována byla pouze dobovou regulací v rámci administrativních povolení a omezeným množstvím stavebních materiálů. Omezení byli jednotlivci také jednotným a povětšinou netvůrčím realizačním vlivem architektů. Budovaly se také domovy důchodců, ekologicky koncipované plavecké bazény a realizovaly mnohé další projekty, ve kterých se projektanti snažili „protrhnout“ architektonickou krizi i v rámci stále probíhající regulace státem. Pozoruhodnou byla realizace projektu říčních lázní Riviera v Brně (1985–1992) vytvořených kolektivem kolem Petra Hruši.¹⁹⁸ Celková dobová nízká architektonická úroveň byla umocněna mnoha vlivy. Především projevenou neúčelností stavby a nevkusem stavebníků.¹⁹⁹ Architektonická krize spojená s omezenějším tvůrčím myšlením i samotnou tvorbou architektů se projevila nejvíce v technické rovině. Mladší architektonická generace se toto i s jejím menším vlivem snažila změnit. Poukazovala výstavami na tíživou realitu praxe a usilovala o to, být otevřenější novým zahraničním podnětům, které však na domácí scéně budily povětšinou rozpaky. Cílem bylo rehabilitování architektonické profese, jelikož pocit nespokojenosti a potlačení kreativity převažoval u většiny těchto architektů. Architektuře pomohl rozšířit obzory pád komunistického režimu v listopadu 1989.

Od počátku 90. let pak začíná stavební boom, který je podnícen impulsem rozvolnění politického systému a společenské změny. Snaha o navázání na historickou paměť a tím i větší srozumitelnost staveb architektury se mezi architektonickou obcí neujala. Vyvolávala přesvědčení o pouhém opakování

¹⁹⁷ Petr KRATOCHVÍL, *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 685.

¹⁹⁸ Petr KRATOCHVÍL, *Architektura ve stínu politické moci (1939–1989)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 685.

¹⁹⁹ Miloslav POJSL – Vladimír LONDIN, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 1998, s. 174.

minulosti a jejích architektonických tendencí bez tvůrčího přínosu.²⁰⁰ V mezinárodní architektuře se vůči postmoderně vyhranil proud dekonstruktivistické architektury. V domácím prostředí převládala víra v ukončení strnulé stavební výroby, pokleslé stavební kultury a byrokratického plánování. Změněné podmínky hrály zásadní roli v oživení domácí architektury. Rozpuštěny byly projektové ústavy a vznikaly nové architektonické kanceláře. Tím bylo vytvořeno konkurenční prostředí a možnost konfrontace.²⁰¹ Zlepšila se materiálová základna ve stavebnictví, zefektivnil se způsob provádění staveb a vznikl prostor pro uplatnění moderních architektonických tendencí. Svou individuální tvorbou se architekti pustili do mnohých zajímavých realizací objektů, které měli po dlouhá léta jen na papíře.²⁰² Objevila se i nabídka různorodých stavebních materiálů a technických prostředků. Klientelou nebyl již jen stát či město, ale také konkrétní fyzická osoba či firma a mohl se k nim ze strany architektů projevit individuální přístup a mohla tak vzniknout „stavba na míru“. Také se proměnila skladba architektonických priorit a úloh. Zanedbávaná centra měst se stala místem renovací, přestaveb a nových intervencí. Na okraji měst se budovaly nové kolonie rodinných domů, nákupní centra se skladovými areály, administrativní budovy i stavby pro veřejné instituce. Veřejné instituce potřebovaly akutně nové typy řešení v rámci nedostačujících a nevyhovujících soudobých prostorů. Vedle nevýrazných novostaveb vznikalo mnoho skutečných příkladů postmoderní architektury. Z nich Miroslav Pojsl zmiňuje ve své publikaci pražský Tančící dům, který srovnává ve vztahu k zásahu do historického prostředí s Gočárovým domem U Černé Matky boží.²⁰³ Tančící dům (1994–1997) je příkladem inspirace dekonstruktivistické architektury ze zahraničí od Franka O. Gehryho spolupracujícího s kolektivem kolem Vlada Miluniče. Dekonstruktivistická architektura se projevila i na budově České advokátní komory v Praze (1995) nebo na gymnáziu v Orlové (1996). Postupně se rozvíjela v polovině 90. let i high-tech architektura s důrazem na konstrukční stránku stavby, progresivnost, využití technických prvků a užití skla a

²⁰⁰ Petr KRATOCHVÍL, *Pluralismus přelomu 20. a 21. století (1990–2005)*, in: *Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 689.

²⁰¹ Petr KRATOCHVÍL, *Pluralismus přelomu 20. a 21. století (1990–2005)*, in: *Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 688.

²⁰² Ondřej ŠEFCŮ, *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*, Praha 2013, s. 186.

²⁰³ Miloslav POJSL – Vladimír LONDIN, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 1998, s. 189.

kovu jako předních materiálů. Také se projevuje novofunkcionalismus nebo také dle definování Rostislava Šváchy – česká přisnost. Vychází také z mezinárodního vývoje, kdy byl znovuobjeven a nově interpretován jeho architektonický vývoj v 50. a 60. letech, v českém prostředí se rozvinul do širokého, těžce definovatelného spektra projevů. Byl obohacován novými projevy minimalismu, zdůrazňováním technicistních prvků po různorodost vlastností a potřeb daného projektu.²⁰⁴ Nový závan otevřenosti a moderně pojaté důstojnosti musel být vnesen také Pražskému hradu, a to i pro jeho možnost zpřístupnění některých areálových částí veřejnosti. Na renovaci vnitřních prostor se podílel Bořek Šípek, Starý královský palác renovovali Richard Doležal a Petr Malinský v roce 2003. Architektka Eva Jiříčná zde ve stavbě Nové oranžerie (1995–1998) uplatnila pojetí konstruktérsky vynalézavé architektury. Také architekt Josef Pleskot přišel s několika originálními řešeními, například průkopem pod zasypaným Prašným mostem v Praze či dostavbou radnice v Benešově, kde je patrná snaha o svobodný a demokratický prostor bez historických inspirací a návazností.²⁰⁵

V mnoha historických radnicích probíhaly dostavby či rekonstrukce, které měly být v souladu s respektováním historické zástavby. Ne vždy tomu tak v rámci celého procesu rekonstrukce bylo. Například v Jihlavě padlo v rámci renovace areálu radnice několik historických domů.²⁰⁶ Výstavba nových radnic nebyla tolik rozšířená, jelikož téměř každé větší město disponovalo historickou radnicí, investovalo se však do nových škol, knihoven. Příkladem může být Státní vědecká knihovna v Liberci od Radima Kousala (1995–2000) s monumentálním vnitřním prostorem či knihovna Filozofické fakulty v Brně od Ladislava Kuby a Tomáše Pilaře (1998–2001). Tato architektonická dvojice se projevila v roce 2006 také v Jihlavě, kde realizovala stavbu obchodního domu City Park, která jak již bylo zmíněno vyvolala i několik kritických

²⁰⁴ Petr KRATOCHVÍL, *Pluralismus přelomu 20. a 21. století (1990–2005)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 689–693.

²⁰⁴ Miloslav POJSL – Vladimír LONDIN, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 1998, s. 174.

²⁰⁵ Petr KRATOCHVÍL, *Pluralismus přelomu 20. a 21. století (1990–2005)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 689–693.

²⁰⁶ František VÍCHA, *Jihlava, asanace v městské památkové rezervaci*, in: Památky Vysočiny: sborník NPÚ ÚOP v Telči sv. 5, (2013 [vyd. 2014]), s. 183.

názorů veřejnosti. V Jihlavě došlo také k dostavbě a výstavbě Horáckého divadla (1991–1995). Dostavba navazuje na starší historickou zástavbu městského divadla a je tak příkladem objektu, který je společně s novodobou dostavbou citlivě upraven.²⁰⁷ I přes to, že kultura nebyla v popředí stavebních priorit, stavěla se divadla, multikina a konvertovaly první stavby pro další využití.

Z poměrně četné produkce sakrální architektury v porevolučním období nevyniká mnoho staveb, ale církev se po dlouhém odmlčení může znovu projevit a iniciovat výstavby či úpravy v sakrálním odvětví architektury. Více z příkladů sakrálních staveb zmiňuje Petr Kratochvíl.²⁰⁸ Z hlediska urbanistického a architektonického se v nových společenských podmínkách otevřely architektům nebyvalé tvůrčí možnosti v oblasti bytové výstavby, kterou uplatnili především ve velkých městech. Vedle areálů obytných domů se uplatňuje výstavba rodinných vil a domů, určených pro nově se tvořící specifickou podnikatelskou vrstvu.²⁰⁹ Enormní poptávka je po výstavbě administrativních budov s pronajímatelnými kanceláři a také po výstavbě objektů finančních institucí, kde se povětšinou ve snaze předvést velké bohatství zadávajícího (investora) projevila pokleslá postmoderní tendence předimenzování. V realizacích se objevuje také návrat ke geometrickému tvaru a abstraktnímu jazyku rané moderny, asociující funkčnost, perfektnost a eleganci z funkcionalistických vzorů, kde se reaguje na urbanistický kontext, ale i požadavky investora. Příkladem reakcí na městský kontext je pražská budova Metrostavu na zaobleném oválném půdorysu (1997–2000) či novostavba Jeana Nouvela na smíchovské křižovatce Anděl (1996–2000), která vnesla do českého prostředí odvážnější uvolnění stavební formy. Zde hraje důležitou roli výrazné nároží, upoutávají i využitě materiály a vznik moderní budovy v samotném novém centru Prahy.

²⁰⁷ František VÍCHA, *Jihlava, asanace v městské památkové rezervaci*, in: Památky Vysočiny: sborník NPÚ ÚOP v Telči sv. 5, (2013 [vyd. 2014]), s. 179.

²⁰⁸ Petr KRATOCHVÍL, *Pluralismus přelomu 20. a 21. století (1990–2005)*, in: Velké dějiny země Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 689–698.

²⁰⁹ Miloslav POJSL – Vladimír LONDIN, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 1998, s. 174–175.

Stavby kromě potřeb společnosti reagují na krajinný kontext. Bytová zástavba s koncem plánovací politiky v minulém režimu v polovině 90. let stagnuje. Výjimkou je například výstavba zařízení pro starší a handicapované občany spojená se zdravotními a sociálními službami, či bytů pro mladé rodiny. Ty se stávají nejúspěšnějším typem staveb 90. let.²¹⁰ Bytová výstavba probíhala většinou na podnikatelské bázi a z hlediska urbanistického přineslo zajímavější řešení jen několik celků. Vždy záleželo na shodě záměru architekta a investora. Poté mohly vzniknout kvalitní kombinace a tvarosloví architektury tak promlouvalo v dříve neužitých neobvyklých formách a hodnotných tendencích v rámci nově vznikajících realizací. Ekonomický vzestup nových společenských vrstev vedl od poloviny 90. let k prudkému rozmachu výstavby rodinných domů a vil v příměstských oblastech. Výstavba bohužel nebyla doprovázena promyšlenějším urbanistickým plánováním. Její výsledky jsou nazývány stavbami „podnikatelského baroka.“ Ty často jen opakovaly stavby z katalogových vzorníků. Podnikatelské baroko bylo charakteristické nostalgickou malebností a představovalo často nové bohatství a záměr předvést nejnovější (občas předimenzované a bizarní) trendy v architektonickém pojetí. Kvalitní tvůrci v reakci na tento podnikatelský trend prosazovali jednoduchost, citlivý zásah do krajiny, propojování vnitřních prostorů s venkovní zelení a s tím spojené ekologické smýšlení využívající nízkoenergetické nákladovosti z přírodních či obnovitelných zdrojů materiálů. Z prostředí Vysočiny můžeme zmínit aktivity architekta Lud'ka Rýznera z Humpolce, který ve stavební tvorbě prosazuje citlivé napojení na krajinu i okolní prostředí a přináší do českého i slovenského prostředí velmi kvalitní realizace.²¹¹

Historická centra se po roce 1989 dočkala citlivějších památkových úprav v rámci obnovy historické zástavby a rozšířenějším povědomím o památkové péči. V městských centrech se postupně rehabilitovala ke kvalitnější péči o památky i

²¹⁰ Petr KRATOCHVÍL, *Pluralismus přelomu 20. a 21. století (1990–2005)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 700–701.

²¹¹ Petr KRATOCHVÍL, *Pluralismus přelomu 20. a 21. století (1990–2005)*, in: Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 700–705.; <https://www.okplan.cz/cs/architekt-ludek-ryzner> [citováno k 10. 11. 2022].

městskou historickou zástavbu, která ne vždy pokrývala všechny objekty, které tyto úpravy a péči potřebovaly. Mezi historickými renovacemi vyniká příklad slavné Müllеровy vily (1997–2000) v Praze od Adolfa Loose. Převládala také snaha o nové využití již stávajících budov. Tento záměr však přinášel i četná rizika necitlivých zásahů do historického prostředí. Vymezil se obranný postoj pracovníků památkové péče a v reakci na to názor některých architektů o pomíjivosti či zbytnosti památkové péče. Konverze, restaurátorské zásahy a obnovy se však neupozadují a více než kdy jindy se projevují jejich výsledky. Příkladem citlivé rekonstrukce je kupříkladu Uměleckoprůmyslové muzeum v Brně (1998–2001). Nového zhodnocení se dočkaly i některé památky industriální architektury. Z mnohých konverzí můžeme zmínit tovární halu v Karlíně, která se přeměnila v administrativní objekt. Dále také proběhla v Brně (2004–2005) rekonstrukce strojírny v areálu známé Vaňkovky,²¹² která byla přetvořena pro novou prodejní galerii. Vyprojektoval ji ateliér DRNH.²¹³ Projevuje se také mnoho razantních vstupů do historického prostředí v kvalitních realizacích reagujících na kontext okolí a všeobecně na mnohé aspekty, které by vyřešily soudobé i architektonické problémy. Architektura tak dokázala vstoupit do historického prostředí s invencí a uměla přinášet nové kvality i bez většího narušení hodnot.²¹⁴

3.5. Prolínání architektonických stylů na Vysočinu a do jihlavského prostředí

Kraj Vysočina si ve spojení s dějinami kultury či přímo architektury nejčastěji spojíme s architektonickými a urbanistickými díly vytvořenými v duchu tradičních historických slohů, a to románským počínaje a barokním povětšinou konče. O jejich významné hodnotě vypovídá několik zápisů do seznamu světového dědictví UNESCO. V něm jsou z Vysočiny aktuálně zapsány tři památky a to: pozdně románská bazilika sv. Prokopa se židovskou čtvrtí v Třebíči, historické jádro renesanční Telče a Santiniho barokní Poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené

²¹² <https://www.galerie-vankovka.cz/o-centru/historie-vankovky/2005/> [citováno k 10. 11. 2022].

²¹³ https://drnh.cz/portfolio/realizace/tovarna_Vankovka [citováno k 10. 11. 2022].

²¹⁴ Petr KRATOCHVÍL, *Pluralismus přelomu 20. a 21. století (1990–2005)*, in: *Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura*, Klára BENEŠOVSKÁ – Petr KRATOCHVÍL (ed.), Praha 2009, s. 700–709.

hoře u Žďáru nad Sázavou. S ohledem na počet památek v kraji zapsaných na tento elitní seznam se Vysočina pyšní celorepublikovým prvenstvím.²¹⁵ Ze strany veřejnosti jsou tyto UNESCEM oceněné pamětihodnosti ve spojitosti s krajem Vysočina jeho nejznámějším kulturním dědictvím, které je hojně navštěvováno a bohužel sezónně předimenzováno masovější turistikou. Samotná zástavba měst Vysočiny je četně prosycena architekturou tzv. pobarokní éry z období romantismu, klasicismu, historizujících stylů, secese a také moderní architektury 20. století, v níž se v první polovině 20. století prolíná kubismus, rondokubismus a funkcionalismus s různými stylovými odchylkami. Druhou polovinu 20. století charakterizují stavby vytvořené v duchu počátečního vývoje socialistického realismu a poté především panelová výstavba a rozkol v centrálně řízeném stavitelství. Ke sklonku 70. a 80. let se projevují různorodé postmoderní tendence a záhy nastupuje i porevoluční architektonické směřování typické rozvojem individuální tvorby architektů.

Jelikož industrializace pronikala na Vysočinu v průběhu 19. století pozvolně, byl zachován v jisté míře její krajinný a často nedotčený přírodní ráz. Kraj je charakteristický i čistějším životním prostředím. Díky tomu je Českomoravská vrchovina často využívána návštěvníky pro turistiku a trávení volného času.

Z pohledu vzniku nových architektonických tendencí a historických stylů nenajdeme na Vysočině tolik průkopníků a významných center, jež by se podílela na formování progresivních proudů architektury uvedeného období, které se uvádějí jako učebnicové příklady staveb a architektů. V porovnání s ostatními městy měl tento vývoj částečně stagnující tendenci. Jak bylo zmíněno, kraj v minulosti povětšinou odolal vnitřní a cizí kolonizaci a také zmíněná industrializace, přicházela na Vysočinu v průběhu 19. století postupně. Ve srovnání s celou monarchií povětšinou i později. Stranou v tomto kraji zůstávaly i nové architektonické tendence počátku 20. století, avšak do kraje se dostávaly v menší míře. Vlivy moderní architektury se tu příliš neusazovaly, ale na celé Vysočině i přímo v Jihlavě můžeme najít výjimky a zajímavé stavby. Moderní avantgardní tendence se zde projeví v rámci průniku osvětlených realizací, které byly uzpůsobeny a převzaty do jihlavských tradic a do postupného

²¹⁵ Jan SEDLÁK (ed.), *Slavné vily kraje Vysočina*, Praha 2008, s. 7.

urbanizování města.²¹⁶ Setkáváme se secesí, kubismem, funkcionalismem, industriální architekturou, moderními prvky, socialistickými stavbami i novými architektonickými realizacemi.

Jihlavu původně tvořilo opevněné městské centrum, které bylo budováno ve středověku a raném novověku. S přicházející industrializací se urbanistický střed města nezměnil, ale s bouráním hradebního systému se rozšířila možnost větší stavební plochy a na periferiích města se začaly budovat objekty a trasy spojené například s vybudováním železničního a elektrického spojení. Vznikající továrenský průmysl do města přinesl také mnoho technických staveb, kde se továrníci soustředili na zpracování textilu, kůže a dalších materiálů. Druhá polovina 19. století se tak posunula do nových tendencí, změnu životního stylu i prvních neobvyklých staveb, které se odlišovaly různými provedeními. S proměnou životního stylu započala hojná výstavba, ale bez promyšlenějšího územního plánování. Až s rokem 1887 se započalo uvažovat o vzniku prvního jihlavského regulačního plánu, který se soustředil na vytyčení hlavního směřování města mezi městským nádražím a samotným centrem. Stěžejními se staly dnešní ulice a prostranství: Tolstého, náměstí Svobody, třída Legionářů, Palackého, Jana Masaryka a Bezručova. Jedním z typických prvků zástavby v tomto prostředí se staly rondelové věžice, které jsou součástí objektů nárožních domů, jež stojí v zástavbě zmíněných ulic. Komplexnější regulační plán byl sestaven v roce 1896 libereckou firmou Bechmann a Stradal. Město se jím v rámci tehdejších možností řídilo až do konce 30. let 20. století, kdy se svým urbanistickým konceptem přišel do Jihlavy brněnský architekt Bohuslav Fuchs.²¹⁷ Konec 19. století se poté stává ve stavebnictví pro Jihlavu velmi dynamickým obdobím, kdy se město rozvíjí prostřednictvím výstavby za strženými historickými hradbami. Vznikají ikonické městské části, uliční sítě a domovní bloky.²¹⁸ V tomto období se také rozvinula vilová architektura, individuální bydlení a donace veřejných staveb společně s výstavbou společenských objektů. Opomenuty nezůstaly ani zásahy do veřejného prostoru a ve druhé polovině 20. století se kromě rozvoje socialistické

²¹⁶ Jan SEDLÁK (ed.), *Slavné vily kraje Vysočina*, Praha 2008, s. 8.

²¹⁷ Zdeněk KUDĚLKA, *Bohuslav Fuchs*, Praha 1966, s. 129.

²¹⁸ Jana LAUBOVÁ, Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 5.

výstavby objevují i první snahy o rekonstrukce či památkovou péči. Důslednější památková péče se rozvinula postupně, především po prohlášení města Jihlavy městskou památkovou rezervací v roce 1982.²¹⁹

Obecně můžeme jihlavskou architekturu a její vývojové tendence v řešeném období této bakalářské práce vymežit od konce 19. století, kdy do začátku první světové války ovládal architekturu styl pozdního historismu. Ten na Vysočině přežíval ve značné míře ještě ve 20. letech 20. století. Postupně byl však nahrazován secesí a jejími projevy.²²⁰ Z realizací je patrné, že architekti jihlavských objektů hledali inspiraci v centrech uměleckého a architektonického dění jako byla Vídeň, Praha, Brno, Olomouc, Hradec Králové a další. Sami ale nebyli natolik odvážní přinést do menších měst avantgardní tendence či progresivnější prvky. Roli hrálo i vysokoškolské vzdělání architektů, ne vždy jej architekti měli. Zkrátka záleželo na vyspělosti a rozhledu každého z architektů i iniciátorů jednotlivých staveb. Na přelomu 19. a 20. století se v Jihlavě uplatnily různorodé tendence, avšak převažovaly především kombinace nejrozmanitějších prvků neogotiky, neorenesance, neobaroka, folklorismu a také secese. To i s různorodými dobovými stylovými inovacemi, které se postupně šířily po českém území. V Jihlavě se v rámci zmíněných tendencí takto projevovali především architekti, kteří nepocházeli přímo z Jihlavy. Byli často německé národnosti a do Jihlavy přicházeli za prací. Češi se však také postupně etablovali. Můžeme uvést Jaroslava Dufku, Františka Brázdu a především rodinu Langů. Jihlavská klientela z prostředí české i německé národnosti se často obracela na stavitele Johanna Schindlera z Bedřichova. Jaroslav Dufka pak jako projektant Obecně prospěšného stavebního a bytového družstva pro Rantířov a okolí položil základ pokusu o zahradní město v prostředí Špitálského předměstí Jihlavy.²²¹

Pro období od druhé poloviny 20. století do současnosti není pak vůbec snadné najít v jihlavském prostředí jednotné označení, které nespadá pouze pod název moderní architektura. Do tohoto období se prolíná socialistický realismus, který však

²¹⁹ Zdeněk JAROŠ, *Jihlavské nemovité památky*, Jihlava 2002, s. 8.

²²⁰ Jan SEDLÁK (ed.), *Slavné vily kraje Vysočina*, Praha 2008, s. 8.

²²¹ Jan SEDLÁK (ed.), *Slavné vily kraje Vysočina*, Praha 2008, s. 9.

opouští progresivní tendence a vrací se k novorenesančním prvkům a využívá socialistickou architekturu k výstavbě běžných budov. Sídliště jsou v 50. letech budována v duchu socialistického realismu a poté také v podobě panelových budov, které však i v Jihlavě pulsují svou vlastní identitou a charakteristickými užitými prvky. Ve výstavbě působí jednotná uskupení řídicí stavby - Stavoprojekty. Veřejné budovy pro oblast sportovní, zdravotní i společenskou se v Jihlavě projevují v jednotkové míře. Svým vznikem přináší nečekané stavební invence a často i dosud neznámé tendence při jejich projektování i realizacích. Prioritou je především bytová výstavba a s ní spojená infrastruktura. Rozšiřuje se i budování průmyslových objektů v rámci jejich sloučení do národních podniků.²²²

Postmoderna se vůči vývojové linii moderní architektury vymezuje a přináší vlastní tendence a směřování. V jihlavském prostředí však na toto posouzení záleží na konkrétní stavbě a charakteristických prvcích daného objektu. Proto je velmi těžké označit celek 20. století jako moderní architekturu. Vyplývá z ní více tendencí a směřování. Proměňuje se přiznávání funkce, její estetika, pravdivost i konstrukce ve vnější zástavbě. Epizoda zmíněného socialistického realismu se uplatňovala a vybočovala z tehdejší nastíněné vývojové logiky moderní architektury. Následně je moderní architektura na úpadku a deformována jednotným postojem ze strany socialistického režimu i podvolených architektů. Impulsem je porevoluční vývoj a rozdílné pojetí zástavby v duchu individuálního a osobitějšího projevu architektů či architektonických kanceláří.

4 Architektura v Jihlavě v letech 1900-2000

Stylově proměnlivé 20. století můžeme rozdělit na několik období, které neopominuly svým zásahem ani jihlavskou architekturu. Období začíná se stále se objevujícími fasádami s pozdně barokním ornamentem, které se zde projevily s odchylkami ještě dlouhou dobu do i v průběhu prvních modernistických tendencí.

²²² Jana LAUBOVÁ, Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 75.

Vymezené období zkoumané v této bakalářské práci sice končí rokem 2000, ale i nadále se vyvíjejí další přístupy i architektonická tvorba a je zde prostor pro zkoumání architektury i po tomto vymezeném datu. S jeho koncem se oproti jeho počátku (zde vymezeného rokem 1900) naprosto proměnila stavební činnost a přístup k výstavbám dalších objektů. Prvotní studii k jihlavské architektuře a jejímu vývoji od konce 18. století do poloviny 20. století, je studie publikována v knize Jihlava: Kultura, historie, lidé od autorského kolektivu historiků, jež rozsáhle mapuje dějiny města. V kapitole vycházím především z této studie, jelikož je prozatím jediným odborným mapováním této problematiky. Autorem je prof. Jiří Kroupa z Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.²²³

Podle Jiřího Kroupy v jeho studii²²⁴ můžeme v období od konce 18. století do poloviny 20. století najít i v takto proměnlivém časovém úseku jednotu, která se stala pojícím prvkem dané doby. Ta spočívá především v postupném urbanistickém rozšiřování města mimo jeho historické hradby, které byly v průběhu druhé poloviny 18. století (od roku 1783) bourány i kvůli jejich nevyhovujícímu stavu. Zároveň byly odstraňovány torza barokních zemních fortifikací. Charakter výstavby ve městě se tak proměnil četnou výstavbou za historickými hradbami a jejich různorodým stylovým projevem. Původní kamenná gotická zástavba hradeb, jež v průběhu staletí podlehla četným změnám a zdokonalováním, musela ustoupit bourání v 18. století. Bourání hradeb přišlo společně s četnými změnami ve společnosti i změnou životního stylu obyvatel. Hradební příkop u bran byl zavezen a v souvislosti s výstavbou komunikací musely být na několika místech hradby prolomeny.²²⁵ Dosavadní vjezdy do města, jejichž funkci plnily městské brány přidružené k opevnění, se postupně začaly odstraňovat. V roce 1832 byla zbořena Křížová brána, v roce 1845 Brtnická a Brněnská brána a v roce 1849 pak Špitálská.²²⁶ Do dnešní doby se zachovaly zhruba 2/3 hradebních pásů zesílených baštami a pouze jediná brána, a to Brána Matky Boží.

²²³ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 591–626.

²²⁴ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 593.

²²⁵ <https://pamatkovykatalog.cz/mestske-opevneni-690942> [citováno k 28. 3. 2022].

²²⁶ <https://pamatkovykatalog.cz/mestske-opevneni-690942> [citováno k 28. 3. 2022].

Ta v současnosti slouží veřejnosti jako vyhlídková věž a také turistické informační centrum. S využitím několika prezentačních panelů zprostředkovává veřejnosti historii jihlavského opevnění a přibližuje pomocí modelu středověkého města historii středověké Jihlavy.

4.1. Vývoj jihlavské architektury do počátku 19. století

Architektonická tvorba v druhé polovině 18. století byla zasažena pozdně barokní dekorací a do prací jihlavských cechovních zedníků a kameníků se jen málo dostávalo nových klasicizujících tendencí. Otevírání města mimo hradby se projevilo především ve výstavbě nového špitálu spojeného se špitálními kasárnami v letech 1785–1786. Po dokončení je císař Josef II. věnoval městu a postupné rozebírání hradeb v osmdesátých letech 18. století vedlo k dalšímu uvolňování prostoru pro výstavbu těsně u i v vně hradeb. S proměnou životního stylu v 19. století se také ve městě začaly budovat parkové úpravy spojené s *biedermeierovským* životním stylem, ale i nové trasy v podobě silnic, které proměnily základní urbanistickou skladbu města. Na společných projektech pak často spolupracovali cechovní, zedničtí a tesařští mistři dohromady. Hypotézou této spolupráce může být dle Jiřího Kroupy domněnka, že se jednalo na konci barokní doby o jihlavskou tradiční kolektivní spolupráci a praxi při stavbě nejrůznějších domů a objektů.²²⁷

V 18. a počátkem 19. století se setkáváme v jihlavském prostředí se dvěma základními fasádovými a dekorativními styly. Promítá se zde rokokový klasicismus a proud domácí dekorace nebo ekvivalentním názvem tradiční proud dekorace. Rokokový klasicismus pracuje s horizontálně zdůrazněným armovaným přízemím a oproti tomu s vertikálním členěním průčelí pomocí plošných lizén (často zdvojených) a lizénových rámců. Tento způsob dekorace navazuje na běžný styl druhé poloviny 18. století přinášený do města prostřednictvím okolní rezidenční architektury. Druhý proud tradiční neboli domácí dekorace se projevil již na sklonku 18. století. Zde se

²²⁷ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 594.

setkáváme s fasádami, které jsou více obohacovány o dekorativní motivy, jež jsou odděleny od fasádové struktury jakožto samotný architektonický prvek. Dekorativní vzory jsou aplikovány na základní stavební strukturu, ale nyní již mají oproti dřívějšímu užívání individuální štukové dekorace charakter opakované ornamentální typologie. Dle Jiřího Kroupy je pozoruhodné, že počet domů s domácím neboli tradičním dekorem opatřenou fasádou na počátku 19. století v Jihlavě nijak neklesá, naopak se dále zvyšuje. Velkou roli hráli při projektování objektů hlavně tesařští mistři, kteří se díky jejich vlivu a respektování jejich práce ostatními cechy velkou částí zapojovali do staveb a úprav objektů. Podíleli se nejen na zhotovení mansardových střech, jež zvýrazňovaly exteriér staveb, ale také spolupracovali na vzhledu původní štukové dekorace, kterou společně s dalšími pracovníky měnily na způsob ornamentální aplikace.²²⁸

4.2. Vývoj jihlavské architektury v 19. století

S počátkem 19. století se mění úloha tradičních cechů a jejich mistrů, nastupuje nový způsob architektonické práce a kontroly především prostřednictvím stanoveného aparátu. Ve městě se místo mistrů svázaných cechovním řádem uplatňují i úředně schválení zedničtí mistři, inženýři a architekti. Budují se parkové úpravy a aleje podél silnic. Jedním z nejvýznamnějších počínů je vybudování nového parku Heulos a s ním spojené otevření hradeb na východní straně města v letech 1824–1826. Park byl terasovitě upraven cestami vystavěnými na vrstevnicích a na jejich křížení došlo k výstavbě altánků a rondelů.²²⁹ Roku 1836 byl pak vedle kostela sv. Jakuba zřízen také nový přístup od města do samotného parku a v průběhu druhé poloviny 19. století se park rozšířil o rozlehlý lesopark Nový Heulos.²³⁰ Lesopark tak přináší

²²⁸ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 595–596.

²²⁹ <https://storymaps.arcgis.com/stories/24c1a50154b348a0b099e14eddef9e06> [citováno k 11. 11. 2022].

²³⁰ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 597–598.

do Jihlavy rozsáhlou a klidnou část přírody, která dnes odděluje městské centrum a sídliště Březinky ze 70. a 80. let 20. století.

Rozšiřování městské zástavby se v tomto období dělo pozvolně a neregulovaně, což se v pozdější fázi změnilo a původní jihlavská předměstí se vyměřila parcelami a zástavba mělo ucelenější směr. Počátek 19. století je v jihlavském prostředí definován především pozdně barokní ornamentikou a neoslohy, které se inspirovaly staršími slohy, jež jsme v historii zaznamenali. V Jihlavě se projeví s četným zastoupením a přesahovaly i do nového století. Proto není nutné zkoumat pouze vzhled a ornamenty v rámci podobností se staršími styly, ale je možné se postupně zaměřit na vlastní objekty, v nichž lze zkoumat nejstarší vývojové tendence. První neoklasicistní stavby se projeví poměrně typickým způsobem. Nejprve ve stylizaci nového ornamentu v plasticky utvářených festonech a dekoracích v nadokenních římsách. Tyto prvky můžeme ztotožnit s funkcí ornamentů využívaných v pozdně barokním a rokokovém období. Charakteristickým rysem v rozšiřování domů po roce 1800 je výstavba dalšího patra a dekorace v jednodušším stylu, než byl ten barokní. Projevují se tak první prvky neoklasicismu v různých detailech. Je důležité zmínit, že proměna stylu ve výstavbách a dekoracích se nemění ihned a nekončí či nezačíná pevným datem. Veškeré změny postupují pozvolně, s rozšiřováním technik, znalostí či módností jednotlivých prvků. Nadále se postupně prosazuje nová architektonická koncepce a také svobodnější projev architektů a s nimi spřízněných profesí.

Z jihlavských fasád počínajícího neoklasicismu uvádí Jiří Kroupa jako příklad dům v Palackého ulici č. p. 5 od zednického mistra Mathiase Plotta z roku 1797. Zde se objevují nárožní bosované lizény a oddělení středního plánu mělkými vysokými pilastry. Dále se prosazují také nadokenní římsy a dekorativní detaily, například girlandy kolem oken. Neoklasicistní fasády se objevují s příchodem 20. a 40. let.²³¹ Typickým znakem je zvýraznění ústřední osy a tektonického řádu (bosované lizény a vysoký pilastr ukotvený v horní části do korunní římsy). Neoklasicismus se

²³¹ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 600.

neprojevoval pouze jako reprezentativní součást, ale byl přejímán v rámci biedermeierovského pojetí, které zjednodušovalo klasicizující architektonické formy směrem k věcnosti a racionální přisnosti. Projevy můžeme sledovat u přestaveb i novostaveb. Neoslohy a jejich prvky a zmíněné starší směřování v rámci biedermeieru a pozdního baroka se v Jihlavě držely poměrně dlouho. Střídaly se biedermeierovský neoklasicismus a rokoková klasicistní ornamentika. Před polovinou 19. století se objevuje romantický historismus, u něhož se propojuje účel stavby se stylovými formami. S postupnými rozšiřujícími znalostmi o stavbách se stavebníci svými návrhy dostávali do větších detailů, a proto se také v Jihlavě projevuje přísnější historismus. S ním se setkáváme ve střední Evropě, kupříkladu ve stavbách na vídeňské Ringstrasse a v Brně v průběhu 60. až 80. let 19. století. S ohledem na menší stavební činnost a společenské změny v Jihlavě se tento směr objevuje, ale s menším rozšířením. Naopak v 80. letech 19. století se architektura opět pozvedá, a to i ve smyslu ekonomického a hospodářského rozvoje ve spojitosti s industrializací českých zemí a aktivizací německých progresivních vrstev, které pozvedly architektonickou tvorbu. Příčinou byla i jejich ekonomická zdatnost plynoucí převážně z podnikatelské činnosti.²³²

Jako představitel romantického historismu zmiňuje Jiří Kroupa osobnost Eduarda Rathauského. Jeho stavební činnost začíná projektem rozšíření a úpravy Goskova paláce v ulici U Matky Boží, kde využil při počátku své tvorby pro Jihlavu ještě kombinaci barokně klasicizujících prvků s těmi historizujícími.²³³ Další tvorba je pro Eduarda Rathauského typická výstavbou právě v duchu romantického historismu, kdy vedle klasicizujících forem užíval také odlišné prvky, jako arkádový styl mnichovské provinience a orientální byzantinizující styl. Tento orientální styl se projevil na výstavbě židovské synagogy v roce 1863 (v roce 1939 byla vypálena nacisty a poté zničena). Ve své další tvorbě vystavěl roku 1868 obřadní síň na židovském hřbitově (na počátku 20. století byla přestavěna a poté také vypálena a nadobro odstraněna). Z veřejné výstavby v polovině 19. století můžeme zmínit ještě

²³² Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 601–602.

²³³ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 602.

novostavbu všeobecné nemocnice z roku 1849–1850 v blízkosti vojenského špitálu. Dnes je to jeden z pavilonů starší nemocnice. Zároveň byla v úseku veřejných staveb provedena úprava a přístavba gymnázia v roce 1859 a novostavba měšťanského pivovaru v romantických neogotických formách.²³⁴ Jeho areál je usazen v malé biedermeierovské zahradě z let 1860–1861.²³⁵

Nejznámější projevy romantického historismu jsou dle Jiřího Kroupy obecně spojovány právě s neogotickým stylovým zaměřením, jehož produkce se hojně uplatnila i v českém prostředí. Romantický historismus se v Jihlavě nevyhnul různým přestavbám ve 20. století v duchu puristických tendencí. Zmíněný přísný historismus se v jihlavském prostředí projevuje zvláště budováním nových škol ve směřotvorně neorenesančním stylu, jež měl napomoci prezentaci škol jako středisek humanitní vzdělanosti: z příkladů můžeme uvést reálku na náměstí Svobody z roku 1862 či dívčí měšťanskou školu vedle protestantského kostela z roku 1875 (rozšířena roku 1897). V centru města se objevují také neorenesanční průčelí. V návrzích existují také mnohé nerealizované projekty, které by přísnou neorenesancí ve městě ještě rozšířily (příkladem je návrh Německého domu od Augusta Prokopa).²³⁶ Vcelku monumentální stavbou, která je v současnosti bohužel zbourána, byly neobarokní kasárna na Vrchlického ulici postavená v letech 1866–1867 s názvem Kasárna infanterie²³⁷ prince Rudolfa. Na Žižkově ulici byla dále vybudována kasárna artilerie²³⁸ v letech 1888–1889 a rozšířena roku 1895. Autorem těchto vojenských kasáren je Franz Gruber. Kasárna artilerie v Žižkově ulici byly v letech 2000–2002 citlivě upraveny podle projektu architekta Jaroslava Huňáčka a dnes zde sídlí Krajský úřad Kraje Vysočina. Neuvážené jednání zažily starší kasárna ve Vrchlického ulici, které byly tehdejším majitelem PSJ a. s. Jihlava necitlivě zbourány v roce 2018.²³⁹ Ke

²³⁴ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 31.

²³⁵ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 602.

²³⁶ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 603.

²³⁷ Pozn. pěchoty.

²³⁸ Pozn. dělostřelectva.

²³⁹ Jana LAUBOVÁ – Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 5.

sklonku 19. století se v Jihlavě objevuje ještě neostyl vycházející z biedermeieru, jež je spojený s Ignazem a Franzem Langovými na nárožním domu č. 23 v Benešově ulici (typickými prvky jsou klasicizující fasáda s motivem slepé arkády a vysoké stylizované pilastry s akantovou hlavicí). Příklon k neobiedermeieru je patrný také u školní budovy na místě bývalé josefínské školy vybudované v letech 1890–1892.²⁴⁰

S napojením Jihlavy na železniční spojení v letech 1869–1871 prostřednictvím Severozápadní dráhy se rozšířila výstavba železničních objektů. V letech 1885–1887 došlo ještě k propojení s Česko-moravskou transverzální dráhou a k výstavbě klasicistní železniční stanice Jihlava hlavní nádraží v roce 1887, jež byla v roce 1890 přestavěna.²⁴¹ Vzniká také prvotní snaha o regulaci stavební činnosti a nové výstavby ve městě. Do této chvíle se stavělo bez územního plánování. První regulační plán z roku 1887 utvořil hlavní osu města v severojižním směru mezi nádražím a městským centrem. Komplexní plán byl vypracován roku 1896 libereckou firmou Bechmann a Stradal.²⁴² Osa byla vytyčena od západního okraje Špitálského předměstí, stoupala vzhůru k městu a na jihu navázala na ulici Palackého vedoucí z centra města, ale nepropojenou přímo s náměstím. Na druhé straně ovšem nová osa umožnila přiblížit centrum k západním předměstím. Směr nové osy byl dvakrát překřížen, a to ulicí Tolstého, jež směřovala k nově regulovanému náměstí Špitálského předměstí, k náměstí Svobody, kde již stála zmíněná neorenesanční reálná škola, s další zástavbou. Jižněji pak vzniklo hvězdicové překřížení ulic třídy Legionářů, Palackého, Jana Masaryka a Bezručova.²⁴³ Tato hvězdice se stala centrem nového městského konceptu.

V rámci dotvoření hvězdicového útvaru byla zadána výstavba víceúčelového objektu obsahující školní budovu, městské muzeum a lidovou knihovnu. Vybrána pro ni byla dvojice vídeňských architektů Heinrich Claus a Moritz Hinträger, která měla

²⁴⁰ Soka Jihlava, fond Stavební úřad, č.p. 20, plány z let 1890 a 1891.

²⁴¹ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 32.

²⁴² Jana LAUBOVÁ – Petr DVORÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 5.

²⁴³ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 603.

za sebou již stavbu obdobných školských budov jinde v monarchii. Novostavba proběhla na dnešní ulici Jana Masaryka 3 v letech 1888–1889. Škola má neorenesanční fasádu do dvou ulic, k aleji směřuje fasáda německé chlapecké obecné školy a směrem do třídy Legionářů vzniklo nižší křídlo určené pro muzeum a knihovnu. Muzeum zde bylo otevřeno 23. června 1895.²⁴⁴ Spojujícím prvkem je nárožní rondel, jež převyšuje obě budovy. Na stavbu navázala budova stavba Německého gymnázia s knihovnou z let 1889–1890 (roku 1919 se budova stala sídlem Českého reformního gymnázia a gymnaziální knihovna byla přesunuta do Brna). Gymnázium v budově sídlí dodnes. Autorem projektu je český architekt Josef Karásek. Je zde patrná snaha přizpůsobit se v rámci formy vedlejší stavbě. Do budoucí hvězdicové zástavby přibyly další neorenesanční domy. Typickým je jejich opětovné zakončení rondelovou zástavbou s věžicemi, které jsou pro tuto jihlavskou oblast velmi typické. Nejstarším nájemním domem v této hvězdicové zástavbě je tzv. Salomonův nájemní dům na Bezručově ulici z let 1892–1894 od jihlavského architekta Karla Wagnera, který také projektoval kapli sv. Karla Boromejského v Křížové ulici a další historizující neorenesanční budovy ve městě.²⁴⁵

4.3. Vývoj jihlavské architektury na počátku 20. století

Zástavba pokračovala na dnešní Tolstého ulici, kde v roce 1901 postavil Hugo Skalda chirurgický pavilon a v sousedství infekční pavilon s kaplí. To vše uvnitř starší všeobecné nemocnice. Nedaleko nemocnice vznikla rovněž v roce 1901 monumentální neobarokní budova Justičního paláce (1901–1905) pravděpodobně od vrchního inženýra stavebního oddělení c. k. ministerstva vnitra Friedricha Geilhofera.²⁴⁶ Neobarokní fasáda je příkladem užívání podobného vzhledu na státních rakouských budovách z let monarchie, kdy měl neobarok symbolicky naznačovat národní charakter jednotné kultury v mnohonárodnostní habsburské monarchii. Dnes

²⁴⁴ <https://mvji.cz/jihlava/historie-jihlavskeho-muzea/> [citováno k 11. 4. 2022].

²⁴⁵ Jana LAUBOVÁ – Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 7.

²⁴⁶ Jana LAUBOVÁ – Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 6.

tyto prostory užívá Vysoká škola polytechnická. V letech 2018–2019 byla architektonickou kanceláří QARTA Architektura, s. r. o.²⁴⁷ v areálu paláce postavena nová moderní posluchárna s industriálními prvky a minimalistickým provedením. Posluchárna zahrnuje i výukové centrum, které je stále v kontaktu s historickým areálem. Mimo jiné došlo při této realizaci k rekonstrukci křídla historického areálu.²⁴⁸ V následující zástavbě si volné pozemky u křížení Tolstého ulice a třídy Legionářů zakoupili jihlavští stavitelé Ignác Lang a Josef Kubička. Oba architekti zde postavili velké nájemní domy opět s typickými rondely na nároží v neobarokních formách s drobnými secesními prvky. Dle Jiřího Kroupy se nárožní rondely staly zušlechťovacím prvkem fasád objektů pro činžovní bydlení či snahou o zatraktivnění městského prostoru. Zástavbu kolem dosud zmíněných staveb na Špitálském předměstí ještě doplnila stavba školy mezi Langovým domem a muzejním křídlem školní budovy. Vyprojektovaná byla v roce 1908 tehdejším jihlavským hlavním architektem Kajetánem Malnatim budova Jubilejní dívčí měšťanské školy císaře Franze Josefa I. v romantismem inspirované formě s puristickou bosáží²⁴⁹ v přízemí a severskou neorenesancí na fasádě.²⁵⁰

Dalším kouskem do zástavby v křížení Tolstého ulice a třídy Legionářů byla na protilehlé straně od domu Karla Bondiho²⁵¹ a nájemního domu Ignáce Langa, postavena hospodářská zástavba u areálu všeobecné nemocnice od Karla Bondiho – majitele špeditérské firmy, který zde měl z hospodářské zástavby sklady, dílny a stáje. Bondi tak umístil tyto hospodářské objekty promyšleně nedaleko svého nájemního domu. Poté se však rozhodl tuto zástavbu odstranit a v nároží křižovatky se rozhodl postavit nájemní dům. Ten byl postaven v letech 1910–1911 v pozoruhodných secesně-geometrických formách s barevnými kontrasty dle návrhu Josefa Kubičky, který jak již bylo zmíněno také spolupracoval se stavitelskou rodinou Langů a stal se tak významným architektem s podnikatelskými tendencemi v Jihlavě. Zmíněný

²⁴⁷ <https://www.qarta.cz/projekty/dokoncene/nove-vyukove-centrum-vspj/> [citováno k 11. 12. 2022].

²⁴⁸ <https://www.archiweb.cz/b/nove-vyukove-centrum-vspj> [citováno k 11. 12. 2022].

²⁴⁹ Pozn. bosáž = plastické vyznačení kvádrového zdiva.

²⁵⁰ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 605.

²⁵¹ SokA Jihlava, fond Stavební archiv, č.p. 1454 – plán od Josefa Kubičky.

hlavní jihlavský architekt Kajetán Malnati dále zbudoval na jihlavském území stavbu s pozdně romantickými dekory spojenou s neogotickými prvky a severskou neorenesancí, jakou užil na výše zmíněné dívčí měšťanské škole. Vypracoval rozhlednu na Šacberku z roku 1907. Ta v očích německé části obyvatelstva symbolizovala jakousi ochranu německého jazykového ostrova nad městem.²⁵²

Nejvýznamnějšími architekty v jihlavském prostředí počátku 20. století se stali Vincenz Zeizinger a Arthur Corazza. Vincenz Zeizinger narozen roku 1873 byl vyučeným zednickým mistrem a v Jihlavě realizoval od roku 1902 velké množství staveb, především nájemních domů. Nejúspěšnější období jeho činnosti skončilo se začátkem první světové války.²⁵³ Pozornost si zaslouží především jeho pozdně historizující a secesní stavby ale také další objekty, které stojí v Jihlavě do současnosti. Do rozestavěného urbanistického bloku na Špitálském předměstí přidal mezi ulici Tolstého a Bezručovu dům s rondelovým nárožím (ostatně rondely využili i ostatní architekti, kteří v okolí těchto ulic stavěli) a členěním fasády s využitím hrázděných prvků. Nejvýraznější stavbou v secesním stylu je jeho vlastní dům a hotel Central (během výstavby pojmenovaný Grand). Hotel Grand vystavěl Vincenz Zeizinger v letech 1904–1906²⁵⁴ v centru města, nedaleko náměstí na nároží dnešní Komenského a Husovy ulice. Jedná se o třípatrovou stavbu znovu s nárožním rondelem, který převyšuje samotnou stavbu. Fasáda nese velmi ornamentální vzhled. Dekor kolem oken má v každém patře rozdílné zdobení, využity jsou především geometrické a florální prvky. V hlavním patře je dle profesora Jiřího Kroupy²⁵⁵ také neobarokní základ okenních šambrán.²⁵⁶ Při realizaci došlo k menší změně, a to k včlenění kavárny a nové zimní zahrady roku 1906. V roce 1910 přichází vybudování další Zeizingerovy stavby, ale v tomto případě se jedná o vlastní vilu postavenou

²⁵² Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 605–606.

²⁵³ Jana LAUBOVÁ, *Vlastní vila Vinzenze Zeizingera*, in: *Slavné vily kraje Vysočina*, Jan SEDLÁK (ed.), Praha 2008, s. 55.

²⁵⁴ SOKA Jihlava, fond Stavební archiv, č.p. 1328 – plány k novostavbě jsou přílohou jednotlivých spisů.

²⁵⁵ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 606.

²⁵⁶ Pozn. Šambrána = je ozdobný architektonický prvek, který rámuje a tím zdůrazňuje okna či dveře na vnější fasádě.

mimo centrum Jihlavy, a to v části Lesnov na úpatí kopce Šacberk.²⁵⁷ Stavba je typická nárožní vyhlídkovou věží a spojením kamenné bosáže v přízemí s hrázděným horním patrem. Nižší části věže jsou armované s iluzivně imitujícím kamenným výstupem horních částí. Pro společnost a kulturní setkávání Zeizinger vystavěl také v roce 1914 slavné kino Edison v Havlíčkově ulici č. p. 68, jež bylo bohužel kvůli havarijnímu stavu v roce 1961 zbouráno. Kino bylo rozděleno do tříd a lóží s místy dle lukrativity. Za války se toto kino jmenovalo Deutsches Volkskino a po konci války Bio Spojenců. V prvním poválečném roce bylo kvůli změně majitelů definitivně uzavřeno.²⁵⁸ Vincenz Zeizinger kvůli nedostatku stavebních zakázek přesídlil roku 1924 sídlo své firmy do Německé Libiny v okrese Šumperk. Po druhé světové válce byli manželé Zeizingerovi společně s dalšími Němci odsunuti.²⁵⁹

Mladší Arthur Corazza se narodil v roce 1883, pocházel z Jablonce nad Nisou, kde v nedalekém Liberci vystudoval průmyslovou školu. Do Jihlavy se přestěhoval za prací učitele na německé živnostenské pokračovací škole.²⁶⁰ Roku 1908 získal stavitelskou koncesi a mohl začít projektovat jedny ze zásadních staveb pro Jihlavu. Postavil nájemní dům Edmunda Hosse na Vrchlického ulici č. 27 a tovární budovy v blízkosti městského centra. Na jihlavském náměstí na místě Dietrichsteinského domu (ten sloužil prvotně krajskému úřadu a poté krajskému soudu) postavil neobarokní poštu, hned nedaleko nového Zeizingerova hotelu Grand na Komenského ulici. Záměrem bylo postavit novou budovu, kde budou soustředěny úřady okresního finančního ředitelství, daňový úřad a poštovní telegrafní úřad. Corazza je pravděpodobně také stavitelem vedlejší stavby spořitelny, která proběhla v letech 1912–1913 na rohu náměstí při Křížové ulici. Směrem do náměstí je fasáda zdobena prvky geometrické secese obrácena pravoúhlým stupňovitým rizalitem a polygonálním arkýřem v nároží a směrem do Křížové ulice je v ose boční fasády vybudováno působivé schodiště v segmentově vypnutém rizalitu. Při srovnání těchto

²⁵⁷ SOKA Jihlava, fond Stavební archiv, č.p. 3421.

²⁵⁸ Stanislav JELÍNEK, *Malý průvodce po staré Jihlavě*, Jihlava 2019, s. 184.

²⁵⁹ Jana LAUBOVÁ, *Vlastní vila Vinzenze Zeizingera*, in: *Slavné vily kraje Vysočina*, Jan SEDLÁK (ed.), Praha 2008, s. 55.

²⁶⁰ Jana LAUBOVÁ, *Vlastní vila Arthura Corazzy*, in: *Slavné vily kraje Vysočina*, Jan SEDLÁK (ed.), Praha 2008, s. 63.

dvou budov je dle Mgr. Jany Laubové zásadní posun architekta stylu od kulisového pojetí staveb s klasicistním dekorem směrem k vyvrážděnějšímu propracování fasády, odvozeného od vnitřního rozvržení domu, při němž Corazza využil florální, a především geometrickou secesi.²⁶¹ V roce 1912 začal Corazza pracovat i na výstavbě vlastního domu²⁶² s přidruženými hospodářskými budovami, skladištěm a s pracovními prostory. Všechny objekty byly koncipovány do tvaru U, kdy vznikl na jihozápadě mezi trakty malý dvůr, s arkádovým podloubím. U hlavního průčelí měla budova vstupní schodiště v ose, svírané dvěma nárožními, segmentově vypouklými rizality. Celá budova s mansardovou střechou je vystavěna z dílčích objemových elementů a důležitou roli hraje především zvýraznění vertikální výstavby domu pomocí materiálu (kamenná bosáž, omítka, tvarované pravouhlé rámy mezi okny, střecha z červených tašek). Způsob výstavby či možnou inspiraci si Corazza mohl přinést z jeho severočeského působiště, kde byl tento způsob označován jako moderní baroko. I v tomto období byla totiž stále patrná snaha o vymanění se z pozdního historismu. Ve své pozdější tvorbě se Corazza uchýlil opět k architektonickému konzervatismu a také pouze stavebním pracím, jelikož jeho firma neměla důsledkem poválečné situace dostatek zakázek. Proto se musela přesunout v roce 1922 do Ústí nad Labem a poté do Liberce.²⁶³ Postavený dům byl donucen Corazza prodat a jak bylo zmíněno z Jihlavy odejít kvůli tíživé situaci. Další neúspěch Corazzy i Zeizingera v poválečné republice tkvěl pravděpodobně v odlišném pojetí podnikání obou architektů, ale také v architektonickém historismu, který chtělo stále prosazovat vedení města a architektům tak nepřálo s jejich progresivními tendencemi.²⁶⁴

Příkladem projevu pozdního historismu v Jihlavě je i tvorba dalších veřejných budov. Na počátku první světové války v Jihlavě vzniká na Palackého ulici č.p. 46 Národní rakousko-uherská banka s divadelně monumentálním průčelím vídeňského

²⁶¹ Jana LAUBOVÁ, *Vlastní vila Arthura Corazzy*, in: *Slavné vily kraje Vysočina*, Jan SEDLÁK (ed.), Praha 2008, s. 64.

²⁶² SOKA Jihlava, fond Stavební archiv, č.p. 2106.

²⁶³ Jana LAUBOVÁ, *Vlastní vila Arthura Corazzy*, in: *Slavné vily kraje Vysočina*, Jan SEDLÁK (ed.), Praha 2008, s. 64.

²⁶⁴ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: *Jihlava: Kultura, historie, lidé*, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 609.

architekta Ferdinanda Glasera z let 1913–1914²⁶⁵ či Kino Reform s hmotově pročleněným stavebním obrysem od Clemense M. Kattnera z let 1914–1915. V tomto období přísného a pozdního historismu se také vedl spor mezi restaurováním a konzervováním v oblasti péče o památky. Vídeňská škola umění prosazovala ve vztahu ke starším památkám metodu konzervování, avšak středoevropská praxe byla založená na využívání především metody restaurování, kdy se prosazoval trend přetvoření památek do původního stavu. V Jihlavě se tato restaurátorská tendence projevila na obnově kostela sv. Ducha v roce 1892 Richardem Völkelem v neobarokním stylu. Richard Völkel také vystavil hřbitovní kostel Nanebevstoupení Páně v pozdně historických formách, využívajících neogotického stylu. Jeho restaurátorským zásahem prošla také gotická chlouba Jihlavy, a to kostel sv. Jakuba Většího, kdy bylo stěžejní očištění nové zástavby a navrácení do původní podoby, tak jak přikazoval soudobý trend. Zásah nešel kritice ze strany zastánců konzervační metody.²⁶⁶

4.4. Vývoj jihlavské architektury v období první republiky (1918–1938)

Vznik samotného Československa znamenal pro město proměnu v národnostním složení. Již se tolik neprosazovali Němci a do popředí se více dostávali čeští stavitelé. Staví se více staveb oficiálního charakteru. K těmto stavbám patřily celorepublikově budovy úřadů, institucí, škol, bankovních domů či sdružení a spolků. Symbolem tohoto období v Jihlavě se stávají jak veřejné stavby, jako Masarykova jubilejní škola, budova Sokola, legiodům, tak další výstavba, například pro podnikatelské a další účely. V letech 1923–1924²⁶⁷ byl na Třídě Legionářů, jež byla hlavní urbanistickou třídou města, vystavěn zmíněný legiodům společně se společenským sálem, kinem, restaurací a kavárnou se zahradou. Architekt Jaroslav Dufka²⁶⁸ zde použil zjednodušenou formu rondokubistické architektury pražského

²⁶⁵ SOKA Jihlava, fond Stavební archiv, č.p. 1606.

²⁶⁶ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 609.

²⁶⁷ Antonín BARTUŠEK, *Umělecké památky Jihlavy*, Havlíčkův Brod 1960, s. 63.

²⁶⁸ SOKA Jihlava, fond Stavební archiv, č.p. 1471.

původu, jež byla v architektonických realizacích Josefa Gočára a Pavla Janáka chápána jako ztělesnění československého národního stylu.²⁶⁹ Jaroslav Dufka také dále projektuje zástavbu rodinných domů pro Obecně prospěšné stavební a bytové družstvo pro Rantířov a okolí a zároveň řeší poválečnou bytovou krizi, která se projevuje i v Jihlavě. Staví se nejenom menší objekty konzervativnějšího zaměření, ale i progresivní objekty s prvky nových vlivů. Z nich v popředí stojí například realizace Miloslava Kopřivy²⁷⁰ z Brna, jenž se inspiroval moderní architekturou. To se projevilo ve výstavbě poštovního a telegrafního úřadu v letech 1931–1933 vedle hlavního nádraží v Jihlavě. Projektování ve výstavbě nemocničních komplexů se projevilo především v realizaci všeobecné nemocnice (1925) od pražského architekta Karla Roštíka,²⁷¹ jenž rozvíjel monumentální koncepci tradiční vídeňské architektury inspirované Otto Wagnerem. Interiéry poté projektoval podobně zaměřený Bohumír Čermák.

Výraznou stavbou je také budova České eskomptní banky a úvěrového ústavu v Palackého ulici z let 1926 až 1927, která byla postavena podle projektu pražského německého architekta Karla Jaraye ve spolupráci s Rudolfem Hildebrandem a Walterem Endlerem. Tato veřejná budova spojuje nový klasicismus s modernistickým purismem.²⁷² Profesor Jiří Kroupa budování veřejných staveb charakterizuje jako monumentalismus konzervativnějšího ražení i s ohledem na zřejmou kvalitní architektonickou úroveň.²⁷³ Mezníkem školské výstavby počátku 30. let se stává výstavba Masarykovy jubilejní školy v letech 1929–1931²⁷⁴ podle projektu pražského architekta Aloise Mezery, jenž byl žákem Josipa Plečnika.²⁷⁵ Jedná se o budovu moderní architektury obohacenou o klasicizující průčelí. Alois Mezera patřil do širokého proudu pražského pokotěrovského stavitelství rozvíjejícího se mezi

²⁶⁹ Více např. Rostislav ŠVÁCHA, *Od moderny k funkcionalismu*, Praha 1985.

²⁷⁰ Jana LAUBOVÁ – Petr DVORÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 39.

²⁷¹ SOKA Jihlava, fond Stavební archiv, č.p. 1470.

²⁷² Jana LAUBOVÁ – Petr DVORÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 39.

²⁷³ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 611.

²⁷⁴ SOKA Jihlava, fond Stavební archiv, č.p. 2048.

²⁷⁵ Pavel VLČEK a kol., *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 423.

modernou a klasicismem. Jeho jihlavskou realizaci školy lze označit jako moderní klasicismus. V Jihlavě se také uplatnil významný architekt Osvald Polívka. Ten zde ve 30. letech 20. století upravil pro řád strahovských premonstrátů interiéry bývalého jezuitského konventu na náměstí č. 64. v historizujících formách.²⁷⁶

Jihlava toho času nebyla pouze správním a ekonomickým centrem regionu, ale i významným průmyslovým obchodním střediskem, jehož pozici si snažila udržet. I s ohledem na tísnivé poměry ve spojitosti se světovou hospodářskou krizí, která zasáhla svět ve 30. letech, se tehdejší starosta Viktor Kousal snažil udržet naději a jihlavským obyvatelům vzkázal: „Jsou tu továrny textilní a pletářské, továrny na obuv, na nábytek, koželužny, státní továrna na tabák, továrna na piana, na pilníky, podkovy a ozuby, strojnické dílny, několik parních pil, pivovar, městská elektrárna a plynárna a různé jiné podniky průmyslové. Ale bohužel, hospodářská krize podvázala provoz ve většině podniků. Děje se měrou takovou, že některé podniky provoz vůbec zastavily a ostatní pracují jen v omezené míře. Tím trpí hlavně vrstvy sociálně nejslabší, jejichž nezaměstnanost a nouze stále vzrůstá. Doufejme, že tísnivé poměry brzy se změní a Jihlava se stane opět městem hospodářsky silným a sociálně spokojeným.“²⁷⁷

Ve třicátých letech se v Jihlavě také projevuje tvorba brněnského architekta Bohuslava Fuchse, který zde představil svou urbanistickou schopnost pro tvorbu regulačního plánu a mimo jiné se také zaměřil na realizace objektů, které kvalitně sloužily společenským potřebám. I když realizace můžeme shrnout pouze do tří objektů, je rozšíření Fuchsova funkcionalismu do jihlavského prostředí považováno za velmi cenné architektonické dědictví města. V blízkosti centra byla podle jeho plánu realizována sokolovna pro tělovýchovný spolek Sokol (1934–1935).²⁷⁸ Jihlava do své zástavby přivedla v té době aktuální tendence konstruktivismu, které se převtělily ve formě funkcionalismu do budovy sokolovny. Plnila funkci společenskou i sportovní pro české obyvatele města. Architekt Bohuslav Fuchs nabídl tehdejšímu

²⁷⁶ Více o úpravě interiérů – Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 612.

²⁷⁷ Stanislav JELÍNEK, *Malý průvodce po staré Jihlavě*, Jihlava 2019, s. 67.

²⁷⁸ SOKA Jihlava, fond Stavební archiv, č.p. 1565.

rozšířenému spolku Sokol, že by navrhl budovu s dvěma tělocvičnami, provozními prostory a kinem. Prosklená železobetonová konstrukce mezi přihlášenými návrhy zvítězila a postavena byla v roce 1934 v blízkosti Smetanových sadů. Kino, jež se nacházelo v přízemí sokolovny, se v průběhu 40. let bylo přejmenováno na kino Viktoria, později na Svět a následně Panorama. Po sametové revoluci bylo kino navraceno spolku Sokol a neslo název kino Sokol. To ale ukončilo provoz v roce 2008. Chátrající budově se dostalo záchrany v roce 2011. Zrekonstruovala ji humpolecká firma OK PLAN ARCHITECTS²⁷⁹ a vzniklo zde Divadlo otevřených dveří DIOD.²⁸⁰ Dalším příkladem z Fuchsovy jihlavské tvorby je vila manželů Boudových z roku 1935, která se také přiklání k myšlence puristické architektury a hospodářský pavilon již stojící starší Všeobecné nemocnice v Jihlavě (1936).²⁸¹ Fuchs v roce 1937 také vytvořil pro Jihlavu regulační plán, kde se snažil již zastavěné plochy rozšířit o další parcely a pro jejich další rozvoj chtěl Jihlavu obklopit další zelení pro celistvou úpravu města.²⁸² Obdobně byl také vystaven zemský ústav choromyslných (1932–1934) vyprojektovaný Vladimírem Kožíškem, obohacený o hospodářský pavilon (1938–1942) od brněnského architekta Bedřicha Rozehnal.²⁸³

Poválečný vývoj a rozvoj často zakrývá urbanistickou strukturu, která se zde utvářela již od počátku 20. století. V jihlavském prostředí se projevila snaha o fenomén domu v zahradě, jehož myšlenka pochází z anglického prostředí a značí rozptýlení města do volné zástavby v zahradě a zapojení domů do daného místa a lokální kultury. Tato myšlenka se v Jihlavě projevila zástavbou mimo hradby ve vnějších předměstích, kde prázdné okolí hradeb vybízelo k další výstavbě. Zásadní stavbou této charakteristiky může být rodinný dům Marie Karas z roku 1902 na dnešní ulici Jana Masaryka. Jedná se o realizaci Jana Kubičky podle projektu architekta Ladislava Novotného z Počátek a Telče. Stavba je typická svým secesně geometrickým stylem a úzce navazuje na ovlivnění stavitelství z vídeňského a

²⁷⁹ <https://www.okplan.cz/cs/diod-jihlava> [citováno k 4. 12. 2022].

²⁸⁰ Stanislav JELÍNEK, *Malý průvodce po staré Jihlavě*, Jihlava 2019, s. 118.

²⁸¹ více např. Jana LAUBOVÁ, *Architektura Jihlavy 1900-2009*, Magisterská diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2009.

²⁸² Eva SEMOTANOVÁ – František HOFFMANN – Zdeněk JAROŠ – Renata PISOVÁ – Vlastimil SVĚRÁK, *Historický atlas měst České republiky*, sv. č. 8, Jihlava 2000, mapa č. 14.

²⁸³ Jana LAUBOVÁ – Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 40.

brněnského prostředí. Zde se dle Jiřího Kroupy spíše jedná o vilu ve městě obklopenou pozemkem a zahradou.²⁸⁴ Stavba byla příkladně zrekonstruována v roce 2017 třešťskou firmou Podzimek a synové s. r. o., a je tak jednou z mimořádně zachovalých a citlivě zrekonstruovaných staveb z tohoto období.²⁸⁵ Ve vile jsou dnes nabízeny reprezentační prostory pro firmy a další zájemce.²⁸⁶ Vilová zástavba se rozšiřovala i nadále. Podobným typem, avšak vzhledem k době výstavby ne se secesními prvky. Na nově budované třídě Legionářů si městskou vilu nechali postavit v letech 1925–1926 manželé Seidnerovi v letech 1925–1926.²⁸⁷ Architektem byl německý stavitel z Prahy Adolf Foehr.²⁸⁸ Vila je typologicky ovlivněna anglickým zahradním domem s ústřední halou se schodištěm, má skoro barokně symetrický půdorys s půlkruhovými exedrami na bocích a v zadní části. Navenek je vybudována v kompaktních objemech s mansardovou střechou. Tyto vlastnosti ji dle profesora Jiřího Kroupy spojují s tehdejší severočeskou produkcí vil stavěných německými architekty.²⁸⁹

Záhy přichází výstavba zahradních předměstí, které jsou systematictější a obohacují město z mnoha vrstev. Ve dvou směrech se výstavba projevila svým zkrášlovacím záměrem okolí města a také docházelo k jeho plánovitému rozšiřování. Do zkrášlovacího směru můžeme zařadit zmíněnou vilu Vincenze Zeizingera na Šacberku, do systematického rozšiřování města pak první úřednickou čtvrť v Jihlavě, budovanou od roku 1908 tzv. Neu Pistau. Ta byla stavěná tehdejším hlavním jihlavským architektem Kajetánem Malnatim. Skutečná zahradní čtvrť se vyvíjela v průběhu dvacátých a třicátých let. Na jejím počátku stál projekt výstavby kolonie rodinných domů, kterou organizovalo společně s již jednou zmíněných Jaroslavem Dufkou Obecně prospěšné stavební a bytové družstvo pro Rantířov a okolí (založené roku 1919). Sdružení budovalo v Jihlavě nájemní byty a také zahradní domy, zejména

²⁸⁴ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 614.

²⁸⁵ <https://www.podzimek.cz/stavba/secesni-vila-jihlava/> [citováno k 11. 4. 2022].

²⁸⁶ <https://www.vila-mk.cz/> [citováno k 11. 4. 2022].

²⁸⁷ SOKA Jihlava, fond Stavební archiv, č.p. 1460.

²⁸⁸ Jana LAUBOVÁ, *Vila Anny a Louise Seidnerových*, in: *Slavné vily kraje Vysočina*, Jan SEDLÁK (ed.), Praha 2008, s. 90.

²⁸⁹ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 614.

pro střední třídu. Na okraji Špitálského předměstí byl vyměřen pozemek pro dvacet řadových domů (mezi ulicemi Zborovská, Jiráskova, Štursova a Erbenova) a dvě samostatně stojící vily. Objekty byly typologicky podobné, většinou na čtvercovém půdorysu. Dufka pro ně zvolil střídme fasády, obohacujícími prvky byly náznaky rondokubistických plastických motivů. V zástavbě byla umožněna také variace forem. Obě dodnes stojící vily jsou toho příkladem.

Významnou je také vila Bedřicha Zvacha na Jiráskově ulici. Zvach byl jihlavský přednosta kanceláře krajského soudu.²⁹⁰ Pro vybudování vily si vybral firmu Bratři Petrašové z Českých Budějovic.²⁹¹ Projekt zdůraznil materiálovou různorodost cihlami, omítkami a hrázděním ve stylu, v němž se snoubí prvky secesní dekorace s vernakulárními motivy.²⁹² Obecně prospěšné stavební a bytové družstvo pro Rantířov a okolí stavělo v dalším desetiletí nadále. Následující vilová zástavba přelomu dvacátých a třicátých let se soustředila do severozápadní části města mezi Špitálským a Panenským předměstím. Jihlava měla výhodu v tom, že v nezastavěné části kolem města mohla být výstavba rozvinuta v okružním pásu kolem středu města. Takto pojal v budoucnu regulační plán města i Bohuslav Fuchs.²⁹³ Kolem města byly stavěny nižší obytné domy ve skupinách. Nová zástavba pak představovala stylově dobový standard, užívající někdy tradičních stylových prvků.²⁹⁴ Výčet tzv. domů v zahradě uvádí profesor Kroupa v často citované studii a zmiňuje také stavbu pražského židovského architekta Richarda Goldreicha pro firemní společníky Bedřicha Klinenbergera a Rudolfa Poppera ve Fibichově ulici. K této stavbě a okolnostem její výstavby shromáždila více informací ve studii i Mgr. Jana Laubová v publikaci *Slavné vily Vysočiny*.²⁹⁵ Dnešní stav je již změněn, ale sklon k emocionálnímu purismu je stále patrný a je doplněn o geometrizující formy

²⁹⁰ Jana LAUBOVÁ, *Dům Bedřicha Zvacha*, in: *Slavné vily kraje Vysočina*, Jan SEDLÁK (ed.), Praha 2008, s. 87.

²⁹¹ SOKA Jihlava, fond Stavební archiv, č.p. 2111.

²⁹² Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: *Jihlava: Kultura, historie, lidé*, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 615.

²⁹³ SOKA Jihlava, fond Sběrka map a plánů, inv. č. 1–39, Generální regulační plán pro Jihlavu – Bohuslav Fuchs, 1937.

²⁹⁴ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: *Jihlava: Kultura, historie, lidé*, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 615.

²⁹⁵ Jana LAUBOVÁ, *Vily Bedřicha Klinenberga a Rudolfa Poppera*, in: *Slavné vily kraje Vysočina*, Jan SEDLÁK (ed.), Praha 2008, s. 97–99.

vídeňské moderny starší generace (trojice úzkých, obdélných oken). Podobné starší modernistické formy byly užity s puristickou tzv. novou věcností, se kterou se setkáváme i u dalších vil. Některé podobné vily jsou naopak postaveny v jednoduchých nezdobných stavebních objemech. Purismus se však v Jihlavě projevil také v objektech pro spolumajitele pletářské firmy Otto Adama. Projektoval je stavebníkův příbuzný Walther Sobotka (1888–1972) ve Vrchlického ulici, jako rodinný zahradní dům v letech 1929–1930.²⁹⁶ Vedle něj se nachází služební dům s garáží (1931–1932).²⁹⁷ Sobotkova architektura představuje na tomto objektu vyvrcholení tehdejší jihlavské vilové architektury. Walther Sobotka byl absolventem vídeňské techniky a v roce 1939 emigroval do USA. Do té doby se orientoval především na utváření obytného prostoru v podobném smyslu jako Adolf Loos a nijak nesměřoval k funkcionalistickým ideálům. V Jihlavě setrval na pozicích architektonického racionálního purismu, který uplatnil i ve vnitřním vybavení a v podobě okolní zahrady. Stavba je sestavená z geometricky lapidárních kvádrů zdánlivě k sobě přidávaných. Vnitřní prostor se rozevírá do ústřední haly se schodištěm a zvýšenou podestou několika směry – do hudebního salonu, do jídelny s kávovým salonkem a do dalších částí domu. Postupně otevíraný prostor domu měl své charakteristické prvky v umístění vnějších objemů a typických okenních otvorech.²⁹⁸ Rekonstrukcí budovy po roce 2000 typické architektonické prvky zmizely a nebyla zachována jejich původní dispozice. Výrazné přestavby, kterými vila prošla již v předchozích letech, zničily nejen rozměrné okenice, které nahradila luxferová výplň, ale i interiérové vybavení, které zmizelo téměř beze zbytku.²⁹⁹ Stylový purismus se nejspíše na Vysočinu dostával skrze židovsko-německé honorační prostředí. S tím i přichází i vysvětlení jeho vymizení. Koncem třicátých let 20. století v Jihlavě puristické tendence končí. Srovnatelných českých projektů je stále pomálu, avšak architekti přicházející z Brna purismus na zakázkách v Jihlavě

²⁹⁶ SOKA Jihlava, fond Stavební archiv, č.p. 2078.

²⁹⁷ SOKA Jihlava, fond Stavební archiv, č.p. 2078.

²⁹⁸ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 616.

²⁹⁹ Jana LAUBOVÁ, *Vila Otto Adama*, in: *Slavné vily kraje Vysočina*, Jan SEDLÁK (ed.), Praha 2008, s. 100–103.

dodržují.³⁰⁰ Bohumír Čermák ve vile (1931–1932) pro rodinu jihlavského lékaře Vítězslava Horna v Jiráskově ulici sledoval reprezentaci Hornova postavení, které tkvělo v nejenom v jeho společenské angažovanosti, ale také ve vysokém postavení ředitele nemocnice.³⁰¹ Navenek vila působí puristicky stroze, stěžejním je však zdůraznění klasické symetrie a výstavby hmot, jež ji řadí spíše do monumentalistického proudu, který se inspiroval u Otto Wagnera. Ten byl také Čermákovým učitelem. Bohuslav Fuchs v Jihlavě ještě v roce 1935 vybudoval zmíněnou vilu Boudových.

4.5. Jihlavská architektura v období druhé republiky a protektorátu

Architektonická tvorba s ukončením první republiky a obsazením státu zaniká. Stavební produkce je v důsledku těchto společenských změn na útlumu. Z menších objektů se v Komenského ulici staví kavárna Slavie (1938) pod projektovým vedením Antonína Pisingera. Na Tolstého ulici pak vystavěl Rudolf Eisler nájemní dům. Více se začínalo formovat tzv. Brtnické předměstí, jež vede jižně a východně od historického jádra Jihlavy směrem k městu Brtnici a je také pojmenováno podle tehdejší Brtnické brány, která zde stála. Zde tedy vznikají kolonie rodinných domů³⁰² od Otto Schlosse spolupracujícího s Františkem Kalivodou. Na stavbách z této doby se projevil značný příklon ke konzervativnímu řešení architektury či k tzv. heimatstilu,³⁰³ jenž zdůrazňuje momenty vernakulární architektury. Příkladem jsou mládežnické domovy Jugendherberge z let 1940–1941 Franze G. Wintera. Domovy mají průčelí s kamennou bosáží a nejspíše se svým vzhledem vrací do doby pozdního romantismu. V letech protektorátu se jihlavská architektura rozšiřovala jen pomocí drobných oprav a úprav již stávajících objektů. Nové práce skupiny německých architektů, která se zde utvořila, byly práce již bez výraznějšího stylového zařazení a

³⁰⁰ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 616.

³⁰¹ Jana LAUBOVÁ, *Vila Anny a Vítězslava Hornových*, in: *Slavné vily kraje Vysočina*, Jan SEDLÁK (ed.), Praha 2008, s. 110–112.

³⁰² Jana LAUBOVÁ – Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 39.

³⁰³ Pozn. specifická architektura v prostředí česko-německém.

soustředily se pouze na opravy a úpravy již stojících objektů. Výraznou ztrátou se stala přestavba Dělnického domu (tehdy Hotelu Czap), který přestavěl v roce 1940 profesor brněnské techniky Emil Leo. V 70. letech 19. století zde několikrát také koncertoval Gustav Mahler. Původní zdobný historizující sál Augusta Prokopa byl touto přestavbou radikálně přeměněn, a Jihlava tak přišla ve 20. století o cennou část architektury 19. století.³⁰⁴ Emil Leo pro město také sestavil v období protektorátu regulační plán,³⁰⁵ který však nebyl vedením města schválen.³⁰⁶

4.6. Architektonický vývoj v Jihlavě ve druhé polovině 40. a v 50. letech 20. století

Období bezprostředně po druhé světové válce kopíruje ustupující výstavbu z konce 30. let. Projevují se také velké společenské problémy. Poválečná Jihlava se potýkala s problémy prohloubené o válečné události. Oproti jiným městům se nevyvíjela tak dynamicky, a to jak před druhou světovou válkou, tak i po ní. Vývoj se o tolik nezrychloval ani s poválečným důrazem na rozvoj architektonické výstavby a zakládání různorodých podniků.³⁰⁷ Své postavení si Jihlava udržela alespoň v regionu. Její vliv byl oslabován okolními městy, která byla silně patriotická a národnostně česká. Prioritou byla celková snaha o hospodářskou konsolidaci, obnovu průmyslu, zemědělství a infrastruktury.³⁰⁸

V první republice se podařilo realizovat některé projekty a zlepšit životní podmínky v kritických poválečných momentech. Bohuslav Fuchs mohl svým regulačním plánem nabídnout městu odlišnější orientaci výstavby. K tomu bohužel nedošlo kvůli příchodu okupace a vzniku protektorátu. Poválečná Jihlava měla mnoho plánů, ale také problémů, které musela řešit. Osloven byl znovu Bohuslav Fuchs pro

³⁰⁴ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 617.

³⁰⁵ SOKA Jihlava, fond Sběrka map a plánů, inv. č. 1–68, Plán užitkové plochy – Emil Leo, 1940.

³⁰⁶ Jana LAUBOVÁ – Petr DVORÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 39.

³⁰⁷ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 675.

³⁰⁸ Jana LAUBOVÁ – Petr DVORÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 75.

vylepšení jeho regulačního plánu ze třicátých let, který však nebyl realizován a společně s ním padly i návrhy na modernizaci tehdejší starší nemocnice také z období třicátých let. Jak bylo zmíněno, pro nemocnici se alespoň realizoval jeho hospodářský pavilon. Fuchsovy myšlenky byly alespoň částečně převzaty do dalších regulačních plánů, ale již ne v takové míře, jakou Fuchs zamýšlel. Po roce 1948 se změnil režim. Projevilo se to i ve výstavbě dalších objektů. V hospodářském směru se musel stát vyrovnat s první dvouletkou, naplánovanou v duchu celostátního centrálního řízení. V počátcích s tím byla spojena i umírněnější výstavba. Směrný územní plán zadaný v roce 1950 počítal s proměnami a Fuchsovými nápady, ale po finálním schválení v roce 1957 nebyly nápady realizovány tak, jak Bohuslav Fuchs zamýšlel.³⁰⁹ Územní plán z roku 1957 byl vypracován pracovníky jihlavského Stavoprojektu, do kterého byli architekti v Jihlavě soustředěni v rámci kolektivizace od roku 1950.³¹⁰ Vedle územního plánu bylo nutné se věnovat i problémům spjatým se zachováním a ochranou historického centra. Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v letech 1957 až 1958 vypracoval asanační plán, který řešil základní otázky fungování památkové rezervace, postup při rekonstrukci a ochraně historicky cenných objektů. I přes toto vypracování se historickou část města nepodařilo vždy zachovat. Řada staveb chátrala. I přes asanační plány a různé metodiky nebyla ochrana historického dědictví dostatečná.³¹¹

Městská památková rezervace a její ochrana se dle Jiřího Jelínka stala celkovou brzdou výstavby a oprav v centru města. Vedení města své zaměření soustředilo na bytovou krizi, která byla trvalým problémem, a to i s tíživým nedostatkem financí jak obyvatel, tak města. Bytovou krizi měla v budoucnu vyřešit výstavba sídlišť. Zásadní poválečnou změnou bylo v městské dopravní obsluze zastavení provozu tramvají v roce 1948. Následovalo její nahrazení a do chodu byly uvedeny trolejbusy. K zahájení jejich provozu došlo 19. prosince 1948.

³⁰⁹ Jiří JELÍNEK, *Jihlava socialistická (1945–1989) – Stavební, hospodářský, kulturní a společenský rozvoj města* in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 657.

³¹⁰ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 675.

³¹¹ srov. František VÍCHA, *Jihlava, asanace v městské památkové rezervaci*, in: Památky Vysočiny: sborník NPÚ ÚOP v Telči sv. 5, (2013 [vyd. 2014]), s. 173.

Dále došlo ke zrušení německých škol a vzniku různých požadavků pro základní, učňovské a střední školství. Důraz se kladl na vznik škol s odborným zaměřením, které odpovídaly bohatému surovinovému a firemnímu zaměření Vysočiny. Vzniknout tak měly školy sklářské, strojnické a pletářské. Všechny kromě sklářské se podařilo prosadit. Od roku 1946 začíná fungovat střední zdravotnická škola, od roku 1954 střední průmyslová škola stavební a střední zemědělská škola (dnes střední škola obchodu a služeb) v Telečské ulici.³¹²

První sídliště, nazvané Sídlíště I., začalo vznikat v prostoru bývalého vojenského cvičiště u Domu Zdraví v roce 1954 a bylo stavěno ještě tradiční zděnou cihlovou technologií.³¹³ Jeho výstavba trvala po zbytek padesátých let až do počátku šedesátých. Zde byl realizován jeden z Fuchsových návrhů, kde byla od centra směrem k Domu zdraví vybudována široká ulice, rozdělená zeleným pásem. Dle Fuchsových plánů měly v této západní části města vyrůst budovy škol a úřadů. Místo se tak mělo stát jakýmsi správním centrem. Široká ulice s názvem Vrchlického měla dle nového regulačního plánu představovat socialisticky optimistickou a rovnostářskou protiváhou k historickému centru v duchu socialistického realismu.³¹⁴ Tento termín těžko definovatelný v architektuře³¹⁵ se však prolínal i s předchozími meziválečnými tendencemi, ve kterých byli působící architekti vyškolení. Proto přebírali mnoho principů z předválečné architektury a ty se poté více či méně projeví i ve výstavbě druhé poloviny 20. století. Jak již bylo zmíněno, jihlavští architekti se v rámci kolektivizace soustředili do tzv. Stavoprojektu, ale k užití socialistického realismu byli prozatím skeptičtí. V jihlavské architektuře se tento mírný nesouhlas projevuje pragmatickým projevem ve stavitelství a nepatrným

³¹² srov. ke školství druhé poloviny 20. století – Jiří JELÍNEK, *Jihlava socialistická (1945–1989) – Stavební, hospodářský, kulturní a společenský rozvoj města* in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 663.

³¹³ Jana LAUBOVÁ – Petr DVORÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 75.

³¹⁴ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 675.

³¹⁵ Petr Vorlík socialistický realismus v architektuře definuje jako „*Soustavu forem s ideově propagačním podtónem, forem čitelných i pro prostý lid, které však musely být tzv. všem přístupné a srozumitelné ale i optimisticky budovatelské, ryze národní a vycházející ze vzoru Sovětského svazu. Zároveň měl poukazovat na velkolepost toho, co pokroková společnost buduje a plnit věcná kritéria hospodářského plánu.*“, *Tamtéž*, s. 675.

úsporným dozdobením fasád prvních sídlišť v duchu tradic národního dědictví.³¹⁶ Z jihlavských motivů uplatněných na prvních zděných sídlišťích můžeme zmínit ploché rizality schodišť završené štítem, doplněné zdobnou markýzou nad vstupem, parapety s obloučkovými vlysy pod okny i kovové balkony.³¹⁷ Dále se objevují medailony s reliéfy ze života lidu, symboly práce, osvobození apod.³¹⁸ Projevují se také prvky imitující historickou architekturu³¹⁹ a snaha o celkové urbanistické řešení. Typickým projevem jsou zdůrazněná nároží a hrany ulic nebo dokonce úsilí o vytvoření velkolepých obytných celků.³²⁰ Výstavba nenavazuje na ideál předchozího období první poloviny 20. století, kde vznikl ideál obklopení historického centra města jednotlivými rodinnými domy a vilovou zástavbou. I přes spojitost architektury druhé poloviny 20. století s tíživou politickou a společenskou situací se v Jihlavě zachovaly objekty, dokládající vznik menších soustředěných celků zakomponovaných do zeleně ve veřejném prostoru. Prosadila se i jejich trvanlivost a solidní provedení. Svým uspořádáním vytvářela zděná bytová zástavba v západní části města polootevřené vnitrobloky a utvářela svým rozestavením i vznik nových ulic mezi jednotlivými objekty Sídliště I. Typizované objekty na tomto sídlišti mají tvar jednoduchého kvádrů se strohým hladkým průčelím.³²¹ Stavbu nájemních domů doplňuje průčelí posazené na sokl završené jednoduchou římsou s šikmou střechou. Je zde patrný důraz na symetrii, pravidelný rytmus a rozvržení oken. Dbalo se také na použití tradičních řemeslných a běžněji užívaných materiálů – například břizolitové omítky nebo dřevěných, svisle dělených oken. Školy se Sídliště I. dočkalo na ulici Evžena Rošického. Byla dokončena v roce 1958 a doplnila tak síť základního vzdělávání v Jihlavě.³²² Mezi ulicemi Evžena Rošického a Hamerníkovou je patrný ústup

³¹⁶ Petr Vorlík zmiňuje prvky – české renesance, architektury národního obrození lidového stavitelství a inspiraci velkými celky v SSSR.

³¹⁷ Objevují se v severní straně Vrchlického ulice nebo ve vzdálenější Brtnické ulici.

³¹⁸ Čtveřice domů T13 mezi ulicemi Bratří Čapků a Mahenovou.

³¹⁹ Lidové motivy v ulici Leoše Janáčka nebo pseudorenesanční serliana = architektonický prvek v podobě okenního otvoru zakončeného obloukem se dvěma malými bočními obdélníkovými otvory; v Alšově ulici.

³²⁰ Žižkova a Wolkerova ulice, výzdoba podřízena vytvoření monumentálního nástupu do Wolkerovy ulice s nárožní bosáží, zdůraznění symetrie a dekorativní atiky.

³²¹ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 676–677.

³²² Jiří JELÍNEK, *Jihlava socialistická (1945–1989) – Stavební, hospodářský, kulturní a společenský rozvoj města* in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 663.

od socialistického realismu a objevují se pro jihlavskou bytovou výstavbu typické kovové balkóny. Díky drobným odlišnostem můžeme porovnávat jednotlivé domy a určovat i různorodou pestrost projevu jihlavského socialistického realismu s porovnáním zástavby v Ostravě-Porubě, Havířově, Kladně-Rozdělově a jinde.

Vedle popisované zástavby Sídliště I. vznikla také veřejná zdravotnická budova oblastního ústavu národního zdraví (dnešního Domu zdraví), jejíž výstavba proběhla v období 1948 až 1954 podle projektu architekta Oldřicha Lisky.³²³ Objekt je typickou ukázkou svébytného stavebního zaměření s velmi složitým stavebním programem, který se svou složitostí vymyká dobovému socialistickému realismu. Tímto směřováním mohli architekti uniknout typové produkci a vycházet z předpokladů a estetiky meziválečného funkcionalismu. Půdorys je tvarovaný do písmene H bez vnitřních dvorů.³²⁴ Celková skladba je staticky symetrická a křídla jsou protáhlá, avšak završena konzervativní šikmou střechou. Na průčelí se promítají holé plochy, břizolitová omítka a dřevěná okna sloučená do horizontálních pásů. Interiéry jsou také vyzdobeny a obohaceny výtvarným uměním.³²⁵ Naproti je vystavena budova krajské správy ministerstva vnitra z let 1956–1959.³²⁶ Jedná se o typickou veřejnou budovu z 50. let, která je příznačná svou monumentalitou a reprezentativností. Její charakter tkví v silném důrazu na symetrii, v uplatnění větších okenních otvorů, zdůraznění nároží pomocí schodišť a vstupem s honosným portikem. Počátek druhé poloviny 20. století je tak v Jihlavě charakteristický novou, především zděnou bytovou výstavbou a prvotní snahou o ochranu budov z let minulých.

Počátek výstavby v historickém výzkumu donedávna opomíjených sídlišť započal v Jihlavě v poměrně velkém rozsahu. Jejich podoba se v tomto období začíná razantně měnit, ale přímo v jihlavském prostředí jejich výstavba vrcholí. Nastupuje prvková a objektová typizace s prefabrikací a centralizací stavební výroby. Stále se

³²³ Jana LAUBOVÁ – Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 75.

³²⁴ SOKA Jihlava, fond Stavební archiv, č.p. 2497.

³²⁵ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 677.

³²⁶ Jana LAUBOVÁ – Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 76.

ale také projevovala zástavba užívaného modelu zděných bytů či běžných rodinných domů. Zásadním problémem bylo však vyřešit bytovou krizi. Tu řešila výstavba rozsáhlejších panelových sídlišť. Šedesátá léta jsou pak typická návratem k principům meziválečného funkcionalismu, který se charakterizuje řádkovou³²⁷ objektovou zástavbou. Postupně se ustupovalo od užívání šikmých střech stejně jako tomu bylo na jihlavském Sídlišti I.³²⁸ Šikmé užití střech nahrazuje plochá střecha s pozvolným zvyšováním výšky objektů. Jihlavské Sídliště I. z 50. let, tvoří typizované zděné domy a jejich podoba vychází zčásti z funkcionalismu a zčásti ze socialistického realismu. Výstavba zděných bytových domů a typových rodinných domků na nově plánovaném Sídlišti II. v Jihlavě byla na konci 50. let pozastavena jako neefektivní a začaly se zde testovat nové technologické postupy – experimentovalo se například s litym betonem.³²⁹ V roce 1961 bylo dokončení sídliště svěřeno architektu Zdeňku Grycovi,³³⁰ který upřednostnil panelovou technologii, změnil rozvržení i počet bytových domů a prosadil probarvování panelů v nedaleké panelárně. Ta v Jihlavě fungovala poblíž tohoto sídliště od roku 1963.³³¹ Součástí sídliště je také atypický objekt nákupního centra Jitřenka.³³² V druhé polovině padesátých se projevuje značný odklon od socialistického realismu a výstavba se stává strohou. Historizující dekorace jsou také často vynechávány.³³³

³²⁷ Řádková zástavba – nejběžnější rozmístění domů na sídlišti. Zavedli je do praxe už funkcionalističtí architekti v době mezi dvěma světovými válkami; domy tvoří řádky, mezi nimiž jsou zachovány určité rozestupy, cit. z: <http://panelaci.cz/stranka/slovnicek-pojmu> [citováno k 5. 12. 2022].

³²⁸ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 681.

³²⁹ Jiří JELÍNEK, *Jihlava socialistická (1945–1989) – Stavební, hospodářský, kulturní a společenský rozvoj města* in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 659.

³³⁰ SOKA Jihlava, fond Zdeněk Gryc – nezpracováno.

³³¹ <http://panelaci.cz/sidliste/kraj-vysocina/jihlava-sidliste-ii> [citováno k 5. 12. 2022].; více o výstavbě panelových domů a panelárně také v rozhovoru s architektem sídliště Zdeňkem Grycem viz.: <https://vysocina.rozhlas.cz/jihlavske-panelaky-byly-stavene-na-tricet-pet-let-stoji-dodnes-7117208> [citováno k 5. 12. 2022].

³³² Jiří JELÍNEK, *Jihlava socialistická (1945–1989) – Stavební, hospodářský, kulturní a společenský rozvoj města* in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 659.

³³³ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 677.

4.7. Architektonický vývoj Jihlavy v 60. až 80. letech 20. století

Sídliště II. se začalo budovat roku 1960 mezi ulicemi Sokolovskou a Havlíčkovou na Bedřichově podle projektu Stavební správy Jihlava. Poté přešlo pod vedení zmíněného architekta Zdeňka Gryce. Sídliště můžeme dle typu rozdělit na dvě části. V první, severní části se uplatňují domy s podobným výrazem jako v Brtnické ulici (břízolitom omítané panely), ale samotné objekty jsou zde vyšší a jednodušší.³³⁴ V jižní polovině se prosazují desetipodlažní panelové domy T06B.³³⁵ Zde se tedy v Jihlavě poprvé použilo ve velkém měřítku fenoménu panelů, které se následně užívaly ve výstavbě dalších jihlavských panelových domů. Sídliště s obchodním centrem Jitřenka bylo dokončeno v roce 1969. Je typické asymetrickým zpracováním ryze abstraktních funkcionalistických pavilonů. Na tuto realizaci navázalo Sídliště III., také zvané U Hřbitova, kde se zvětšovala délka a výška podlaží a nehledělo se na vztah k okolí. Podobně je tomu v případě sídliště Jihlava-jih. To bylo budováno ve dvou etapách. V první vznikly panelové domy mezi ulicemi Vrchlického a Žižkova, ve druhé v prostoru Telečské ulice. Obě sídliště byla dokončena do roku 1969 a hned, v roce 1969 se také začalo s výstavbou sídliště Královský vršek (projekt Zdeňka Gryce z let 1965–1966). Dokončeno bylo v roce 1973.³³⁶

Roku 1970 začala výstavba největšího a nejucelenějšího jihlavského sídliště Březinovy sady a pokračovala až do roku 1986³³⁷ (projekt byl vypracován už v roce 1965 Zdeňkem Grycem).³³⁸ Sídliště pro zhruba třináct tisíc lidí vznikalo pro Okresní národní výbor Jihlava od druhé poloviny 60. let a jeho realizace probíhala během dalších dvou dekad. Společně s Grycem pracoval na dopravním řešení Vladimír Veselý z Fakulty architektury Vysokého učení technického v Brně a Ctibor Seliga,

³³⁴ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 682.

³³⁵ více o jednotlivých typech T06B viz.: <http://panelaky.info/t06b/> [citováno k 5. 12. 2022].

³³⁶ Jana LAUBOVÁ – Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 72.

³³⁷ SOkA Jihlava, fond Zdeněk Gryc – nezpracováno.

³³⁸ Lucie SKŘIVÁNKOVÁ – Rostislav ŠVÁCHA – Martina KOUKALOVÁ – Eva NOVOTNÁ (edd.) *Paneláci. 2, Historie sídlišť v českých zemích 1945–1989: kritický katalog k výstavě Bydliště – panelové sídliště: plány, realizace, bydlení 1945–1989*, Praha 2017, s. 150.

který se zaměřil na areál základních škol Demlova a Otokara Březiny.³³⁹ Autor Zdeněk Gryc usiloval o ideál bydlení v zeleni, narazil však na řadu realizačních obtíží zapříčiněných mimo jiné stále se stupňujícím tlakem na ekonomičnost výstavby. Zástavba vznikla na území, které je oddělené parkem Heulos od centra města. Svým vybavením, dopravním napojením na průmyslovou část města se stala dle Petra Vorlíka rovnocennou paralelou historického jádra Jihlavy.³⁴⁰ Jádra sídliště jsou tvořena deskovými panelovými domy, které kopírují vrstevnice svažitého terénu a domy na okraji zde volně navazují do okolní zeleně. Ke každému objektu vede slepá komunikace napojená na okružní spojovací třídu. Uvnitř sídliště jsou patrné parkové úpravy a je zde vyhrazen také prostor pro nákupní středisko obchodu a služeb s poliklinikou a mateřskou školou.³⁴¹ Projekt z roku 1968 je rovněž od Zdeňka Gryce a objekty byly realizovány v letech 1975–1988.³⁴² Na východě sídliště vznikl komplex škol a sportovišť obklopený zelení. Domy mají vysoký standard. Jsou nižšího pětipodlažního charakteru se značnou délkou, opticky rozloženou lodžiami u schodišť, vstupními vestibuly či meziokenními panely. Některé panely jsou obloženy barevnými skleněnými mozaikami a doplněny rytmizovaným různorodým průčelím se zavěšenými subtilními konstrukcemi balkonů.³⁴³ Využit je panelový systém T06B s již vsazenými okny a zmíněnými meziokenními mozaikami. V některých domech jsou umístěny také sklípky, sdílené prostory s kočárkárny a sušárnami.³⁴⁴ Důraz byl kladen na zmíněné parkové meziprostory, nicméně je zde patrný upadající boj o investice a problém s výstavbou v rámci bytových plánů. Ty, když byly dokončeny, tak se nedbalo na detailní dokončení přívětivého veřejného prostoru se zelení, který

³³⁹ Lucie SKŘIVÁNKOVÁ – Rostislav ŠVÁCHA – Eva NOVOTNÁ – Karolína JIRKALOVÁ (edd.), *Paneláci. 1, Padesát sídlišť v českých zemích: kritický katalog k cyklu výstav Příběh paneláku*, Praha 2016, s. 250.

³⁴⁰ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 683.

³⁴¹ SOKa Jihlava, fond Zdeněk Gryc – nezpracováno.

³⁴² Jana LAUBOVÁ – Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 76.

³⁴³ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 683.

³⁴⁴ Lucie SKŘIVÁNKOVÁ – Rostislav ŠVÁCHA – Eva NOVOTNÁ – Karolína JIRKALOVÁ (edd.), *Paneláci. 1, Padesát sídlišť v českých zemích: kritický katalog k cyklu výstav Příběh paneláku*, Praha 2016, s. 251.

byl v rámci vzletného záměru plánován.³⁴⁵ I přes tuto skutečnost patří Březinky v současnosti k jedinému sídlišti v Jihlavě s tak velkou intervencí zeleně v okolí. A to díky četné parkové úpravě i napojení na lesopark Heulos.

Srdcem souboru mělo být zmíněné středisko obchodu a služeb Vysočina (dnes OC Březinky) z let 1975 až 1988,³⁴⁶ jež má podobu dvou stejných budov svírajících mezi sebou nádvoří, po obvodu obkroužené elegantní kovovou kolonádou. Uprostřed velké plochy vnitřního náměstí byla umístěna socha s dítětem nazvaná *Mateřství*³⁴⁷ od Romana Podrázského (dnes je socha umístěna před dětským domovem v Dělnické ulici).³⁴⁸ Náměstí lemují mírně zaoblené sloupy obložené skleněnou mozaikou. Budovy jsou obloženy červenými cihlami, nacházejí se u nich zásobovací rampy a úzké pruhy pásových oken. Severní průčelí je osazeno klasickými okny a jeho délka je narušena snížením výšky, tím že zde byl vsazen průchod z lávky. Podobně je provedena i poliklinika jako prefabrikovaná stavba s rafinovanou kompozicí průčelí kombinující pásová horizontální okna různé výšky s velkoplošným proskleným schodištěm. Součástí výstavby byla i základní škola od Ctibora Seliga. Jihlavská sídliště na Březinových sadech mají dle Petra Vorlíka mimořádné kvality. Jsou to jeho limitované délky bloků, patrná snaha o rozložení dle terénu, velký důraz na podíl zeleně a dostatek garážového zázemí.³⁴⁹ Před souborem základních škol pak prostor doplňuje pískovcové sousoší pionýrů od sochaře Josefa Kříže.³⁵⁰ V horní části Březinových sadů se pak nachází socha aktu sedící dívky od Bohumila Kokrdy. Architektonická studie počítala i s výstavbou rodinných domků v okolí dnešní Demlovy ulice, výstavba je v porovnání s realizovaným stavem o poznání menší.³⁵¹ Současný vzhled panelových domů je výrazně měněn zateplovací úpravou objektů a

³⁴⁵ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 683.

³⁴⁶ SOKA Jihlava, fond Zdeněk Gryc – nezpracováno.

³⁴⁷ <https://sochyamesta.cz/zaznam/11213> [citováno k 9. 12. 2022].

³⁴⁸ Lucie SKŘIVÁNKOVÁ – Rostislav ŠVÁCHA – Eva NOVOTNÁ – Karolína JIRKALOVÁ (edd.), *Paneláci. 1, Padesát sídlišť v českých zemích: kritický katalog k cyklu výstav Příběh paneláku*, Praha 2016, s. 251.

³⁴⁹ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 684.

³⁵⁰ <https://sochyamesta.cz/zaznam/1459> [citováno k 9. 12. 2022].

³⁵¹ Lucie SKŘIVÁNKOVÁ – Rostislav ŠVÁCHA – Eva NOVOTNÁ – Karolína JIRKALOVÁ (edd.), *Paneláci. 1, Padesát sídlišť v českých zemích: kritický katalog k cyklu výstav Příběh paneláku*, Praha 2016, s. 252.

instalováním lodžii, které zásadně mění jednotný charakter sídliště.³⁵² Využity byly různé barvy, které výrazně mění ponurou panelovou zástavbu. Zateplení úplně kryje užití zajímavé a hodnotné fasády panelového systému T06B.

Kromě vývoje výstavby panelových sídlišť, které pokračují i v tomto období se rozšiřuje i průmyslová zástavba. Kolem roku 1970 začíná největší stavební boom v rámci centralizace a soustředění průmyslových aktivit do jednoho místa. Stavební boom byl důvodem poválečné masivní podpory průmyslu i se záměrem, aby se Jihlava stala průmyslovým centrem regionu. Vznikají již zmíněné podniky Motorpal, Jihlavan, Zbrojovka či Modeta. Objekt pletářského závodu Modety navržený Vojtěchem Šphlháčkem a Evou Bánovskou v Centroprojektu Gottwaldov je z let 1970 až 1977.³⁵³ Stavba je ukázkou toho, že předvyrobené části zástavby nejsou vždy nutně špatnou volbou. Výrobní monoblok využívá svažitosti terénu v této části města a je rozdělen vloženými obslužnými trakty (stejně tak na střešní nástavbě) na tři části s rozdílným počtem podlaží, jež kopírují terasy vnějšího terénu. Ocelový skelet je z vnějšku obložen panely. Průčelí je charakteristické holými panelovými stěnami s překrytými spárami a mezi nimi vloženými průběžnými pásovými okny, která umožňují nerušený panoramatický výhled do krajiny. Nástupní křídlo je usazeno k výrobní hale a jeho estetice byla věnovaná velká pozornost. Přízemí je bohatě prosklené a v patře je obloženo boletickými panely. V interiérech najdeme výtvarná díla i lehká kovová schodiště.³⁵⁴ Většinové části této zástavby jsou charakterem a kvalitou spíše úsporné, odlehčené a neprojevuje se na nich tolik estetická a stylového zaměření i z hlediska užití pro pletářské účely. I když mnoho starších industriálních staveb můžeme různě kvalifikovat a definovat podle jejich zaměření a výrazových prvků, zde je již bez estetických ambicí a výrazných prvků užito podoby

³⁵² Lucie SKŘIVÁNKOVÁ – Rostislav ŠVÁCHA – Eva NOVOTNÁ – Karolína JIRKALOVÁ (edd.), *Paneláci. 1, Padesát sídlišť v českých zemích: kritický katalog k cyklu výstav Příběh paneláku*, Praha 2016, s. 255.

³⁵³ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 46.

³⁵⁴ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 685.

prefabrikovaných hal.³⁵⁵ Vyšší architektonické nároky se více projevíly v administrativních a vstupních prostorech. Jako příklad Petr Vorlík uvádí halu Jihlavanu u Znojenské ulice z konce šedesátých let, kde jsou kromě prefabrikovaného průčelí zařazeny také svislé pruhy skleněných copilitů.³⁵⁶ V roce 1975 byly zahájeny práce na sídlišti Na Dolině a Na Slunci. Takto se postupně stavělo i v osmdesátých letech na Horním Kosově, kde byly práce dokončené až po roce 1990, a tím byla uzavřena kapitola panelové výstavby ve městě. Na projektech sídlišť i dalších budov se realizačně stále podíleli pracovníci Stavoprojektu. V té době dominantní panelová výstavba nahrazovala tehdy nedostupné vhodnější materiály a v důsledku této nedostupnosti se postupně projevila i horší kvalita a provedení sídlišť. I přes patrné pochybnosti a různorodé negativní nahlížení na „panelákovou architekturu“ vydržely tyto objekty ve svém provedení dodnes a jsou stále domovem četné části obyvatel České republiky a Jihlavy především. Tento trend měl v průběhu celé druhé poloviny 20. století za následek vyliďňování vnitřního města a přesun obyvatelstva na předměstí Jihlavy.³⁵⁷

Historické centrum a jeho stav bylo v tomto období ve velmi zanedbaném a špatném stavu. Jak již bylo zmíněno, šedesátá léta přinášejí v památkové péči relativně příznivější vývoj, který i tak v kontextu a ve zpětném hodnocení není dostačující. V letech 1955–1964 dochází k revitalizaci sociálního zařízení (zahrnovala i výměnu suchých toalet za nové či zlepšení hygienického standartu) starší zástavby v centru města a přichází i prvotní obnova některých historických domů. Neduhem těchto úprav bylo však odbourávání zadních traktů domů při revitalizacích, což dle Petra Vorlíka značně poškodilo ráz historického jádra. Domy u vnitřního obvodu hradebního systému byly těchto vstupů uchráněny a podávají tak přesvědčivější obraz o původní podobě historické Jihlavy. Z příkladů úspěšné renovace historického domu můžeme uvést přestavbu radnice a revitalizace domu tzv. Sklípku RaJ na dnešním

³⁵⁵ více např. Radka SCHMELZOVÁ, *Průmyslové dědictví a jeho perspektivy*, in: *Prameny paměti – Sedm kapitol o kulturně historickém dědictví pro potřeby výchovné praxe*, Dušan FOLTÝN a kol., Praha 2008, s. 273–293.

³⁵⁶ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: *Jihlava: Kultura, historie, lidé*, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 684.

³⁵⁷ Jiří JELÍNEK, *Jihlava socialistická (1945–1989) – Stavební, hospodářský, kulturní a společenský rozvoj města* in: *Jihlava: Kultura, historie, lidé*, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 659.

Masarykově náměstí 7 podle projektu opět angažovaného Zdeňka Gryce v letech 1966–1969.³⁵⁸

V důsledku stále nedokonalé památkové péče muselo být v centru města v letech 1964–1967 zbouráno dvanáct budov. Příčinou mohla být nedostatečná údržba, značné odčerpání vody ze studní jednotlivých domů a s tím spojený pokles vody či poškození jihlavského podzemí. Důvodů, jež vedly ke zhoršujícímu stavu historického jádra města, bylo mnohem více. Zasáhla do něj i výstavba obchodního domu Prior na dnešním Masarykově náměstí (1978–1983), jenž nahradil řadu stojících měšťanských domů nazývaných souhrnně Krecl.³⁵⁹ Záměrem bylo nejspíše vyřešit špatný stav stojících měšťanských domů, které byly historicky spojeny s německým vlastnictvím. Tehdejší režim nechtěl tyto domy nadále zachovat a jejich odstraněním se tak vyhnul opravám či dalším investicím. Vedení města se tímto rozhodnutím snažilo dořešit potřebu naplnění dobového trendu a představy o zařazení velkého obchodního domu do centra každého většího města.³⁶⁰ Proto zde vznikl obchodní dům Prior, který měl pod jednou střechou soustředit obchody různého zaměření, a lidé zde, tak mohli nakoupit veškeré potřebné zboží. Městská památková rezervace, která by případně tyto měšťanské domy Kreclu v rámci ochrany historické architektury mohla ochránit, byla vyhlášena až v roce 1982. Důvodem pozdějšího vyhlášení byly rozdílné peripetie s nedostatečnou shodou na ochraně v rámci památkové péče a různorodé asanační plány.³⁶¹ Autorem projektu Prioru byl Zdeněk Sklepek. Výsledek je dle Petra Vorlíka naprosto banální se silně nekvalitním provedením. Zřejmé jsou pokusy o polidštění parteru, narušení holé plochy průčelí výtvarnými díly, použití přirozeně stárnoucího materiálu (měděného plechu), a také snaha o optické rozčlenění příliš robustní hmoty náznakem střech, které neuměle imitují rytmus domů na náměstí. Narušení historického centra je patrné i na zářezech

³⁵⁸ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 686.

³⁵⁹ Jiří JELÍNEK, *Jihlava socialistická (1945–1989) – Stavební, hospodářský, kulturní a společenský rozvoj města* in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 659.

³⁶⁰ Darina ZAVADILOVÁ, *Obchodní dům Prior Jihlava*, in: Kotvy Máje: české obchodní domy 1965–1975, Petr KLÍMA (ed.), Praha 2011. s. 112–119.

³⁶¹ Srov. František VÍCHA, *Jihlava, asanace v městské památkové rezervaci*, in: Památky Vysočiny: sborník NPÚ ÚOP v Telči sv. 5, (2013 [vyd. 2014]), s. 173.

zásobovacích ramp, které jsou zavedeny z náměstí do podzemních prostor obchodního domu.

Důležitou stavbou je také dům kultury ROH, jenž byl stavěný od roku 1959 do roku 1961 manželským párem Věrou a Vladimírem Machoninovými. Prvotní plány byly utvořeny již v roce 1957.³⁶² Dům kultury v Jihlavě představuje architektonicky velkoryse pojatou stavbu daného typu v regionu kraje Vysočina. Tento typ stavby je v poválečné architektuře novým, jelikož se prozatím stavby jako domy kultury v minulosti nestavěly. Ty se měly stát součástí kulturní vybavenosti měst a obcí a zároveň jejich dominantou. Jihlavský dům kultury měl být kulturně osvětovým střediskem, který měl zprostředkovat umělecké, kulturní a společenské akce širokému spektru veřejnosti. Nadregionální význam a náročnost stavby spočívá v jejím invenčním a detailním zpracování. Dům kultury ROH byl projektován na základě vítězství v architektonické soutěži mladým stavitelským párem. Pro Machoninovi představovalo vítězství v architektonické soutěži začátek významné kariéry s realizacemi typu hotel Thermal s festivalovým kinem v Karlových Varech, obchodní dům Kotva v Praze, velvyslanectví v Berlíně a další.³⁶³ V kulturním domě se nachází část sálová, klubová a administrativně organizační.³⁶⁴ Veškerá zástavba je spojena pevnou architektonickou formou do jednolitého bloku tvaru obráceného písmena Z, jež vymezuje prostor mezi Tolstého a Havlíčkovou ulicí a nově komponovaným náměstím Svobody. Autoři se podobně jako Oldřich Liska v 50. letech na budově oblastního ústavu národního zdraví, vymanili z pojetí socialistického realismu a vytvořili kulturní dům jako nadčasové, výrazově silné dílo. Průčelí je strohé, avšak typické vyváženými proporcemi. Je zde přiznán železobetonový skelet a vertikální rámy jsou obloženy tepelským trachytem. Výplňové plochy jsou složeny z cihelného zdiva, opatřené břizolitovou omítkou a rastroem rozměrných ocelových oken. Vstup do sálové části je monumentalizován ušlechtilým sloupovým průčelím, které je obloženo jugoslávským mramorem a doplněno hliníkovými okny s velkorysým

³⁶² SOkA Jihlava, fond Stavební archiv, č.p. 1455.

³⁶³ <https://pktestext.npu.cz/dum-kultury-roh-18463845> [citováno k 16. 5. 2022].

³⁶⁴ Více o organizaci dalšího vybavení a rozložení – *Kulturní dům ROH v Jihlavě*, in: *Architektura ČSSR 1963*, s. 149–158.; či v SOkA Jihlava, fond Stavební archiv, č.p. 1455.

prosklením.³⁶⁵ Dodatečná střešní nástavba 4. patra, která byla přistavěna v roce 1994, byla navržena Věrou Machoninovou a nese tzv. brutalistní rukopis. Jde o zaoblenou variaci na téma mansardové střechy. Interiéry při realizaci domu zpracovali manželé Machoninovi a i Miloslav Mašek.³⁶⁶ Interiérová výzdoba je prostoupena mnoha výtvarnými díly. Spolupráce s výtvarníky je pro toto období velmi typická. Vycházela též z povinnosti zahrnout do nové stavby alespoň tři procenta z rozpočtu projektu na vytvoření výtvarného díla. Úsilí o zahrnutí výtvarných děl do stavby vychází také z úmyslů manželů Machoninových vytvořit stavbu jako výtvarný komplet – od urbanistického začlenění až po nábytek. Podařilo se jim to například u OD Kotva v Praze a Hotelu Thermal v Karlových Varech.

Za zmínku je nutné vyzdvihnout také objekt TJ Spartak v ulici Evžena Rošického z roku 1965,³⁶⁷ jenž zevnějškem a rozvržením fasády navazuje na zpracování sokolovny od Bohuslava Fuchse. Sportovní stavby se v Jihlavě těšily velkému zájmu a kvůli úspěchu hokejového klubu Dukla Jihlava byl v letech 1955 až 1967 vystavěn zcela nový zimní stadion. Jde opět o dílo Stavoprojektu Jihlava. Jeho starší průčelí do ulice Tolstého je podřízeno požadavkům historismu. Objekt stadionu v sobě nese tři různé historizující kulisy směřující do ulice. Dvě boční hmoty jsou se světle omítanými železobetonovými rámy s výplněmi oken a zdívem s keramickým obkladem. Třetí je složená ze zadního technicistního proskleného průčelí. Završením celé kompozice je zastropení, tvořená tmavou subtilní příhradovou sítí (girlandového, oblého tvaru) a prosklenou střešní rovinou. Stavba je určena pro provoz a využívání ke sportovním aktivitám. Dle Petra Vorlíka je stavba vcelku nesourodá, avšak sám se přiklání k názoru, že je nejsvěžejším stavebním celkem z Jihlavy 60. a 70. let.³⁶⁸ V současnosti se hledají finance pro stavbu nové multifunkční arény, která by plnohodnotně sloužila sportovním i společenským aktivitám. Vítězný návrh arény vzešel v roce 2019 z ateliéru Chybik + Kristof associated architects. Záměr zahrnuje

³⁶⁵ SOKA Jihlava, fond Stavební archiv, č.p. 1455.; Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 679.

³⁶⁶ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 679.

³⁶⁷ SOKA Jihlava, fond Stavební archiv, č.p. 2684.

³⁶⁸ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 681.

celkovou proměnu vzhledu i samotného provedení pro 5 600 diváků, jejichž počet se může variabilně měnit až k 8 tisícům při pořádání kulturních akcí.³⁶⁹

Zdeněk Gryc pro Jihlavu úspěšně projektoval mnoho realizací. Jednou z posledních je také budova okresního národního výboru (OV KSČ) z let 1960–1972.³⁷⁰ Budova byla prvotně typickou izolovanou výškovou budovou s jednotným rastrem. Na ní navázal vedlejší objekt s průčelím, které je vyskládané z plných a prosklených prefabrikátů, jež se přes rámovou strukturu přizpůsobuje Fuchsově sousední sokolovně. Objekt je nyní složen z kontrastní dvojice hmot. Tvoří ho výšková dominantní budova s plošným, cihlově keramickým obkladem a pravidelným rastrem oken. Druhá budova je výrazně tvarovaný nízký solitér zasedacího sálu s přiznanou železobetonovou kostrou. Ta je z čela prosklená a má volné přízemí, jako je to například v architektuře mezinárodního stylu, kde byla v tomto období oblíbená věž a vedlejší podnož.³⁷¹ Interiéry jsou zařízeny v nadstandartním duchu s ohledem na kontext stavby pro „mocného“ investora. Opomenuta nebyla také výtvarná výzdoba, pro níž byly užity vícevrstvé omítky Josefa Bulanta³⁷² a mozaika ve vstupní hale od Oldřicha Laštůvky.³⁷³

Završením éry centralizovaného stavebnictví je sídliště mezi ulicemi Olbrachtovou a Kainarovou vystavěno v letech 1980–1990 v části Staré Hory. Projevuje se zde dlouhodobé celorepublikové tažení za kultivaci prefabrikované výstavby. To byla reakce na kritiku této výstavby, jež započala v 60. letech. Projevila se záchvěvem humanismu a zároveň doklad zpochybnování dosavadních činů komunistické vlády. Výsledek je typický ústupkem od kvantifikovatelných kritérií a návratem k základům některých prvních sídlišť. Jedná se o snížení výšky, pevnější vytyčení hrany městských prostorů, které jsou ohrazené Kainarovou ulicí a užitím

³⁶⁹ <https://www.jihlava.cz/architektonicka%2Dsoutez/d-532139/p1=128331> [citováno k 16. 10. 2022].

³⁷⁰ SOKa Jihlava, fond Zdeněk Gryc – nezpracováno.

³⁷¹ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 686.

³⁷² Dobová fotografie sgrafita Josefa Bulanta dostupná v článku od Zdeňka Gryce viz.: <http://www.socharstvi.info/zdenek-gryc-vytvarna-dila-v-architekture/> [citováno k 9. 12. 2022].

³⁷³ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 686.; Dobová fotografie mozaiky Oldřicha Laštůvky dostupná v článku od Zdeňka Gryce viz.: <http://www.socharstvi.info/zdenek-gryc-vytvarna-dila-v-architekture/> [citováno k 9. 12. 2022].

intimnějších vnitrobloků s vyšším standardem bytů včetně mezonetů. Projevuje se také výraznější barevnost bílé, šedé a červené ve větším kontrastu, dále také osobitější řešení průčelí a různorodé uspořádání vnitřní dispozice jednotlivých panelových domů. Atmosféra bytů a celkového prostředí je dle Petra Vorlíka vcelku uspokojivá, stejně tak standard bytů a občanská vybavenost. Stavba si však stále nese břímě dobového trendu 80. a 90. let, které stále zahrnovalo omezení stavební výroby, limitované spektrum užití možných prvků, z nichž bylo možné architekturu poskládat a také nedostatečné technicko-fyzikální vlastnosti s nedořešeným poloveřejným prostorem.³⁷⁴

4.8. Architektonický vývoj Jihlavy od sametové revoluce do počátku 21. století

Období po sametové revoluci se projevuje v Jihlavě velmi nevídanou proměnou s mnoha impulsy v novém politickém systému. Přináší nevýrazné, ale také nijak zvlášť destruktivní zásahy do starého města. Historické domy se objevily v důsledku restitucí a privatizací v rukou soukromých vlastníků, a probouzely se tak s přispěním osvícených majitelů k životu. Stavební vstupy do historického centra spočívaly v rámci prvních oprav v drobné očištění a rychlé, nepříliš kvalitní opravě průčelí a interiérů. Další léta přinesla mnohem komplexnější přístupy a strukturovanější péči o památky a samotnou jihlavskou rezervaci. Jihlavská stavební produkce, jež byla dlouhé půl století soustředěna do Stavoprojektu přetrvávala s malými úbytky pracovníků až do roku 1993, kdy se Stavoprojekt definitivně rozpadl. Bývalí členové zakládali architektonické ateliéry a začali se věnovat individuálním projektům a realizacím.³⁷⁵ Porevoluční architektonická kultura byla typická nárůstem užívání „rozverné postmoderny,“ jež byla užitá jako protipól k tzv. šedé produkci státem řízeného masového stavebnictví a projevovala se úsilím o návrat k historické kontinuitě. Architekti byli osvobozeni od státem řízeného stavitelství a chtěli projevit své schopnosti i možnosti v nových podmínkách, které poskytl přesun

³⁷⁴ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 687.

³⁷⁵ Jana LAUBOVÁ – Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 91.

do nového začátku. Změnil se také přechod stavebního průmyslu z omezené výroby na pestrou nabídku stavebních produktů v rámci konkurenčního prostředí a trhu. Všechny tyto vlivy měly obstát v přechodu stavebního průmyslu ze zkostnatělé a omezené masové výroby do pestrého konkurenčního prostředí a trhu. Nutné bylo také vyrovnání se stavem s nově importovanými technologiemi.³⁷⁶

Z období 90. let v Jihlavě je nutné zmínit rekonstrukci a přístavbu Horáckého divadla z let 1990–1995, na nichž se podíleli Václav Králíček, Vladimír Krátký, Tomáš Brix, Miroslav Melena a Jan Vančura z ateliéru Omicron-K.³⁷⁷ Objekt je sporným, ale typickým projevem porevolučního systému zpracování. Revitalizace historického stavebního fondu je zřejmá na zbytku průčelí původní budovy městského divadla, v němž se také dochovaly některé vnitřní nosné stěny. Veškerý zbylý stavební objem byl stržen a realizován jako novostavba. Vzniklo tak propojení dvou objektů. Razantně přestavěné historické budovy a novostavby na nároží, mezi které je vložena vzdušná pasáž. Toto uspořádání se promítá i do vnějšího rázu, kde je nároží elegantní, průčelí je obložené v duchu postmoderny kamenem a propojeno skleněným krčkem s autentickou historickou kulisou. V interiéru je dle Petra Vorlíka zřejmá inspirace kulturním domem od manželů Machoninových, a to přímo ve velkém divadelním sálu, který je prezentován jako zaoblený solitér s lehkými schodišti na okraji. Je zde kladen důraz na detaily a použit kolážovitý způsob nakládání s materiály. Autoři tímto projevem oscilují mezi neofunkcionalistickou střízlivostí a postmodernistickou citací.³⁷⁸ Dalším projevem postmoderny je po revoluci vystavěný dům na Havlíčkově ulici 12 s prodejnou v jižní části. Typickou výraznou částí je sedlová střecha z keramických tašek, jež dle Mgr. Jany Laubové stmeluje narušený městský charakter alespoň tímto prvkem. Ve srovnání s ním působí protější objekt na Havlíčkově 13 neurčitě a nevýrazně, i když jsou zde užity také výrazně různorodé materiály. Podobně jsou na tom i ostatní stavby na severu Havlíčkovy ulice, které

³⁷⁶ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 688.

³⁷⁷ Jana LAUBOVÁ – Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 91.

³⁷⁸ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 688.

působí roztráštěným dojmem. Stavba této části ulice je barevnou a stylovou roztržkou v okolí další městské zástavby. Její vzezření může upozadit blízko stojící dům kultury a odborů.³⁷⁹ Nadále se v tomto období rozšiřovala i jihlavská nemocnice o postmoderní stavbu pavilonu D navrženou Ateliérem Penta a architektem Jaromírem Homolkou, který se ve spolupráci s ateliérem velmi progresivně prosazoval. Nemocnice tak byla obohacena projektem chirurgie, JIP, ARO, dvěma příjmy a lékárnou s proskleným koridorem, který oživil dosud fádní vzhled budovy. Stavba je také ozvláštňena o vnější točité schodiště a nápadné větrací roury umístěné vedle hlavního vstupu. Narušení jednoduše stavby je dosaženo pestrými hříčkami, dekoracemi či pohledovými otvory a průřezy na hmotě fasády. V Žižkově ulici je pak zásadní pro konec tohoto mapovaného období konverze části nevyužívaných historických objektů kasáren pro potřeby nově vznikajícího Krajského úřadu kraje Vysočina. Úřad byl přistavěn v letech 2000–2002 podle návrhu architekta Jaroslava Huňáčka, jenž se svou společností Fortis s. r. o.³⁸⁰ dovedl celý projekt ke zdárnému konci. Komplex je tvořen třemi objekty. Ten propojuje rekonstruované kasárny, novostavbu kongresového centra z železobetonového skeletu a dvorní trakt.³⁸¹ V budově bývalých kasáren jsou umístěny kanceláře hejtmána a samosprávy kraje. Další dvě budovy jsou novostavby postavené v místě původních objektů. V nich jsou umístěny jednotlivé odbory krajského úřadu a také velký sál pro jednání krajského zastupitelstva.³⁸² Objekt byl také zařazen do celorepublikové soutěže a hodnocením poroty získal titul „Stavba roku 2003“ České republiky.³⁸³

Změny v porevoluční architektuře neprobíhaly tak rychle, jako ve větších městech. Na její rozvoj měli vliv především zahraniční investoři. Firmy zde začaly umisťovat svá sídla pro budování nových průmyslových oblastí vzhledem ke

³⁷⁹ Jana LAUBOVÁ – Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 91.

³⁸⁰ <https://www.fortis-jihlava.cz/8-architektonicky-atelier.html?strana=0&filtr=> [citováno k 9. 12. 2022].

³⁸¹ Jana LAUBOVÁ – Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 91.

³⁸²

https://www.stavbavysociny.cz/index.php?option=com_mtree&task=viewlink&link_id=17&Itemid=45 [citováno k 22. 11. 2022].

³⁸³ <https://stavbaroku.cz/printSites.do?Dispatch=ShowAllContest> [citováno k 10. 12. 2022].

skutečnosti, že se Jihlava v roce 2000 stala správním centrem kraje Vysočina a jakýmsi pomyslným centrem veškerého dění na Vysočině. Rekonstrukcemi začaly oživat sídliště, která zde stála již jako výdobytek socialistického stavitelství. Pro jejich revitalizaci je typické jednotné zateplení fasády, výměna starších oken za nové (povětšinou plastové), zvýraznění průčelí barevnými plochami a odlišeními, které jsou užívány v rámci snahy o atraktivnější pojetí. V konečném důsledku však pozorujeme tendence stylové rozbředlosti. Panelové domy přišly zateplením o přiznanou texturu skládaných panelů i charakteristické mozaikové obložení meziokenních ploch,³⁸⁴ jako tomu bylo například na sídlišti Březinovy sady. Kovové balkony byly staticky zajištěny a na některých objektech vyměněny za nevkusné betonové lodžie.³⁸⁵ Pokud v některých případech došlo na limity původní panelové technologie či na životnost především hojně užívaných umakartových koupelen, musel se celý byt či objekt nově zmodernizovat. Svoboda a tržní ekonomika přinesly touhu po vlastním domě a vyšším standardu bydlení i ve spojitosti s většími finančními možnostmi. V Jihlavě se tato skutečnost projevila výstavbou rodinných domů na kraji města, kde začala vznikat novodobá předměstí a kolonie. Tak zvané satelity začaly být budovány bez vazby na starší osídlení a zastavění pozemků, jež byly ledabyly rozparcelovány na co nejmenší zastavitelné plochy a za nízkou cenu prodány. Domy jsou typické podbíživým vzhledem, často nevhodnými dispozicemi, nekvalitní technologií a minimálními odstupy mezi domy, což vede k nedostatku soukromí. Jihlavské ulice Ortenova, Kaštanová či ve Vilách jsou dokladem kvalitnějšího celku.³⁸⁶ Trendem se stávají také nové bytové komplexy. Stavěny jsou také izolované bytové domy a bloky začleněné do stávající zástavby. Rozvíjí se také snaha o konverze stavebních objektů a zásahů ze památkové péče. Při rozšířenější památkové péči se rozvíjí i povědomí a diskuze o zachování historických objektů a

³⁸⁴ Jana LAUBOVÁ – Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 93.

³⁸⁵ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 689.

³⁸⁶ Petr VORLÍK, *Architektura v letech 1945–2009*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 688–690.

rozvíjí se tak iniciativa u vedení města, samotných architektů i veřejnosti. Rychlá výstavba a poptávka po levných bytech však nadále stoupá.

4. 9. Industriální architektura v Jihlavě v 19. a 20. století

V rámci podnikatelské činnosti se v Jihlavě také stavěly objekty spojené s výdobytky průmyslové revoluce. Jednalo se o výrobní, skladovací a další prostory spjaté s průmyslovým a hospodářským rozvojem města. Ty navazovaly na upadající soukenickou tradici, a to stavbami pro různá odvětví v jednotlivých částech města. Vybraným industriálním stavbám na Vysočině a logicky tedy i v Jihlavě byl věnován projekt *Industriální topografie: kraj Vysočina*,³⁸⁷ ale také část studie Jiřího Kroupy v knize *Jihlava*.³⁸⁸ Okrajově se jimi zabývá i Mgr. Jana Laubová ve své diplomové práci³⁸⁹ a krátké příspěvky o inženýrské a industriální architektuře vypracovala pro jednotlivá období 20. století společně s Mgr. Petrem Dvořákem i v publikaci *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*.³⁹⁰ Pro zdejší stavební průmyslovou produkci je typické zohledňování estetické funkce, na které se podílejí architekti a inženýři nejen z jihlavského prostředí. Prvotní snaha o mapování této části architektury se promítá ve studii zmíněného Jiřího Kroupy i diplomové práce Jany Laubové, kteří upozorňují na nejzásadnější stavby a v industriální topografii jsou pak uváděny podrobnosti z jejich historie a popsána jejich historická hodnota.

Přádelna a apretura Johanna Tosta – Tabáková továrna, Srázná, Třebízského, Havlíčkova, č. p. 30

Johann Tost (1755–1831) byl původně uznávaným houslistou a obchodníkem s vínem ve Vídni, avšak do Jihlavy se v první polovině 19. století dostal se záměrem

³⁸⁷ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014.

³⁸⁸ Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: *Jihlava: Kultura, historie, lidé*, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 609.

³⁸⁹ Jana LAUBOVÁ, *Architektura Jihlavy 1900-2009*, Magisterská diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc 2009.

³⁹⁰ Jana LAUBOVÁ – Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015.

vybudovat zde továrnu na výrobu vojenského sukna. Jihlava byla v té době svým soukenictvím velmi proslulá a také byla druhým největším střediskem výroby sukna hned po Liberci.³⁹¹

Výstavba se mohla uskutečnit po půjčce od rakouského ministerstva války, kterou Tost získal v roce 1800 a posléze, v roce 1802 obdržel i tovární oprávnění. Na tehdejší Špitálském předměstí vybudoval přádelnu vlny a apreturu.³⁹² Stavby však brzo musel přemístit kvůli odporu jihlavských soukenických mistrů do blízké vesnice Štoky. Tato štocká tkalcovna musela být v důsledku napoleonských invazí vyklizena a sloužila jako lazaret. S rokem 1843 to přispělo ke konci Tostova podnikání. Tostovy jihlavské budovy nadále chátraly, a tak se je město snažilo využít přesunutím manufaktury pro zpracování tabáku ze zrušeného premonstrátského kláštera v Louce u Znojma. Přesunutí mělo vyřešit i velkou nezaměstnanost, která postihla Jihlavu na konci 40. let po úpadku rozšířeného soukenictví.³⁹³ Areál se postupně rozšiřoval a fungovala v něm výroba doutníků, dále bylo přistavěno skladiště a balily se tu i klasické cigarety.³⁹⁴

V areálu byly vybudovány účelné a architektonicky kultivované objekty, které můžeme vidět na historických fotografiích jako majestátní továrnu. Projektovalo je stavebnětechnické oddělení generálního ředitelství Tabákové režie, jež výrobu zaštiťovalo. V místech dnešního Horáckého zimního stadionu bylo v letech 1865–1866 umístěno dřevěné skladiště na tabákové suroviny pro samotnou tovární výrobu. V průběhu 20. let minulého století areál obsahoval na 13 budov. Továrna byla jedním ze stěžejních zaměstnavatelů v Jihlavě a okolí. Pro své zaměstnance vybudovala také šest velkých obytných domů a zajišťovala jim i další výhody.³⁹⁵ V roce 1931–1934 byla provedená velká přestavba. Vyprojektoval ji významný pražský architekt Karel Roštický a uskutečnil podnik Československá tabákové režie. V novém areálu podél

³⁹¹ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 27.

³⁹² Pozn. Souhrnný pojem pro zušlechťování textilií, mechanickou úpravu a dalšími způsoby ke zlepšení vlastností textilie.

³⁹³ Zdeněk JAROŠ – Přemysl VEVERKA, *Historie a současnost podnikání na Jihlavsku*, Žehušice 2001, s. 112.

³⁹⁴ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 28.

³⁹⁵ Stanislav JELÍNEK, *Malý průvodce po staré Jihlavě*, Jihlava 2019, s. 15.

dnešní Havlíčkovy ulice bylo postaveno šestipatrové dvoutraktové železobetonové skladiště na suroviny s železobetonovým krovem a také byly dostavěny kancelářské a bytové domy s ohradní zdí, dvěma brankami a vjezdem.³⁹⁶ Původní skladiště na místě dnešního Horáckého zimního stadionu tak mohlo být zrušeno. Uvnitř továrny se využívaly balicí, řezací, elektricky poháněné stroje, ale součástí byla stále drobná ruční práce, a to především žen.³⁹⁷ Tabáková továrna patřila toho času v Jihlavě k nejznámějším podnikům, a proto se o ní také čteně psalo v denním tisku.³⁹⁸

Tabáková výroba s rokem 1958 skončila a byla přesunuta do Kutné Hory. Roku 1958 vznikl národní podnik Tesla a ten postupně převzal celý jihlavský areál a poté zde od roku 1964 začal vyrábět konstrukční elektrosoučástky (konektory, kontakty) a později také foliové klávesnice. Nástupnická akciová společnost pak svou výrobu přeorientovala na elektrosoučástky pro automobilový průmysl a roku 2006 byla výroba přesunuta za Jihlavu do nových továrních objektů. Dnes jsou původní budovy areálu z 30. let velmi dobře zachovány. Společně s úpravou provedenou v letech 2007–2014 byl areál nově upraven a dostal název Jihlavské terasy. Konverze areálu byla provedena dle návrhů Ladislava Vlachynského z brněnského ateliéru A90 s. r. o.³⁹⁹ Ten zde vytvořil třeba pozoruhodnou kapli pro domov seniorů, který zde sídlí a původní haly továren a administrativního zázemí přetvořil na byty, hotel, kanceláře a další prostory k využití souvisejících služeb.⁴⁰⁰ Architekt zde do značné míry zachoval uspořádání a původní konstrukce a vzhled areálu zůstal dle dobových fotografií s ohledem na současnost nezměněný.⁴⁰¹

³⁹⁶ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 28.

³⁹⁷ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 28.

³⁹⁸ Stanislav JELÍNEK, *Malý průvodce po staré Jihlavě*, Jihlava 2019, s. 14.

³⁹⁹ <http://www.atelier90.cz/portfolio?node=94> [citováno k 6. 1. 2022].

⁴⁰⁰ <http://www.atelier90.cz/portfolio?node=94> [citováno k 6. 1. 2022].

⁴⁰¹ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 28.

Karel Löw a jeho činnost pro Jihlavu – Továrna na sukna W. S. Morwitz, Hálkova, Lesní č. p. 2917, 4979

Karel Löw byl městský továrník, který pocházel z Brna. V Jihlavě zbudoval místo, kde se vynasnažil vybudovat rozsáhlý podnik pro výrobu hladkých suken. Původní soukenická továrna vznikla z tehdejšího mlýna zvaného Goskovský. Mlýn zakoupil v roce 1854 jihlavský obchodník vlnou Josef Morwitz a poté ho přebudoval na soukenickou továrnu. Ta se Morwtizovi nepodařila zprovoznit, a proto ji prodal firmě Löw & Schmal, kterou založil Adolf Löw se svým švagrem Friedrichem Schmalem roku 1848 v Brně-Zábrdovicích. Středobodem jejich činnosti byla výroba levných vigoňových látek ze směsi ovčí vlny a bavlny. Firma získala také v roce 1867 stříbrnou medaili na světové výstavě v Paříži a do vedení firmy se zapojil i Löwův syn Karel (1849–1930), který podnikl i studijní cestu do Anglie.⁴⁰² Roku 1871 převzal Karel vedení přikoupené továrny v Malém Beranově, kde soustředil na výrobu stejnokrojových suken, houní, příkrývek a zřídil tam také trhárnu a provoz na druhotné zpracování vlny.⁴⁰³ Firma Löw & Schmal v roce 1875 změnila název na Adolf Löw & syn, jelikož spoluvlastník Friedrich Schmal z vedení firmy odstoupil. Poté v roce 1877 zahájil Karel Löw výrobu hladkých suken anglického typu právě v Heleníně, jež je městskou částí Jihlavy. Firemní vybavení čítalo 100 ručních a 320 mechanických stavů, hnaných turbínou a parním strojem s Corlissovým rozvodem,⁴⁰⁴ který vyrobila brněnská Vaňkovka.⁴⁰⁵

Areál tvořila především pětipodlažní budova tkalcovny a kratší k ní kolmo postavená přádelna mykané příze s připojenou strojovnou. Zakládající pobočku v Brně-Zábradovicích Löw roku 1900 prodal a přenesl sídlo firmy do Helenína. Areál rozšířil o další budovu tkalcovny a skladiště výrobků s fasádami ze specifických

⁴⁰² Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 609.; více o propojení s anglickým prostředím – J. VYBÍRAL, *Charles F. A. Voysey's Forgotten Designs for Southern Moravia* in: *Umění* 53, 2005, s. 21–23.

⁴⁰³ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 54.

⁴⁰⁴ Pozn. Corlissový rozvod = srov. <http://podzemi.solvayovylomy.cz/stroje/pstroj1/023.htm> [citováno k 16. 5. 2022]

⁴⁰⁵ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 30.

režných cihel. Dochovaly se dodnes. Bohužel byla osazena nevhodnými okny. Nejstarší budova č. p. 2917, stojící rovnoběžně s přádelnou byla upravena na kanceláře a továrníkovo byty. Roku 1919 nechal také Adolf Löw vystavět přímo mezi štítou přádelny a tkalcovny výrazné vilové křídlo ve stylu anglické gotiky. Křídlo je vybaveno rytířským sálem s halou s připojenými salonky a promítacím sálem s kuželnou.⁴⁰⁶

V druhé polovině 19. století zde vznikaly také kolonie dělnických domků, jež vytvořily základ pro vznik samotného Helenína. Kolem vznikl též prostor pro zeleň. Útlum výroby s hospodářskou krizí ve dvacátých letech završil roku 1925. Byl to rok vzniku akciové společnosti Západomoravské továrny na sukna a příkrývky, jež soustředila výrobu do Malého Beranova a helenínskou pobočku uzavřela. Ta nadále sloužila pro uskladnění výrobků a krátce po válce jako internační tábor.⁴⁰⁷ Roku 1948 přešla pod vlastnictví národního podniku Modeta a ten tam zřídil učňovskou školu s internátem. O několik let později, v roce 1954 tam byla založena střední průmyslová škola a ta po čtyřech letech získala do užívání celý areál. V současnosti je areál využívám Střední uměleckoprůmyslovou školou Helenín a Střední školou stavební v Jihlavě. Západní část dochované budovy tkalcovny byla v letech 2009–2012 upravena a přestavěna podle projektu Ing. Pavla Křehlíka.⁴⁰⁸

Jihlavské sladařstvo, pivovar, Vrchlického, č. p. 2084

Pivovarství má v královském městě Jihlava bohatou tradici již od 16. století. Pro jeho potřeby a uskladnění vznikly ve městě unikátní třípatrová sklepení pro uskladnění sudů, potravin a mnohého dalšího. Sklepení bylo za třicetileté války propojeno a stalo se součástí obranného systému, jenž je částečně dochován a je přístupný do dnešních dnů. V průběhu 18. století bylo ve městě až 123 právovárečných domů a jejich výroba se do 19. století pozvolna centralizovala do 6

⁴⁰⁶ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 30.

⁴⁰⁷ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 31.

⁴⁰⁸ <https://www.stavothermhb.cz/projekcni-cinnost/sups-jihlava-helenin-rekonstrukce-objektu> [citováno k 10. 12. 2022].

pivovárků. Provozy byly však stísněné v městské zástavbě a nebylo možné v těchto podmínkách konkurovat větším pivovarům.⁴⁰⁹ Také upadla možnost tyto domy v městské zástavbě modernizovat, a tak bylo roku 1859 právovárečníky rozhodnuto tyto zbývající pivovary uzavřít a vystavět nový pivovarský závod za městem.⁴¹⁰

Zpracování projektové dokumentace nového pivovaru dostala na starost technická kancelář Josefa Vincence Nováka, která navrhla pro pivovar typický dvojité hvozď.⁴¹¹ Ten je považován společně s pivovarskými komíny, za dominantu jihlavského pivovaru. Pod dohledem specializovaného stavitele Josefa Rosenberga vznikla roku 1881 nová spilka,⁴¹² a roku 1896 nové ležácké sklepy a také honosná pivovarská restaurace, která byla do původní podoby rekonstruována v roce 2009.⁴¹³ Svým přínosem se zařadila do vylepšení jihlavského pivovaru i plzeňská strojírna Škoda, která v roce 1930 instalovala různá zařízení pro vaření, skladování i zajištění výroby piva. Průměrná produkce piva v první éře nového pivovaru byla 50 000 hektolitrů a v letech první světové války a hospodářské krize 30. let celkově poklesla. Paradoxně další světová válka produkci výrazně pozvedla, jelikož se začaly zavírat okolní pivovary a výroba piva se soustředila do Jihlavy. V roce 1945 byl pivovar zkonfiskován a 31. května 1948 znárodněn a označen součíslem 05 jako součást Národního podniku Jihomoravské pivovary v Brně. V šedesátých letech pivovar překročil produkci 100 tisíc hektolitrů piva a v osmdesátých letech pak 200 tisíc hektolitrů piva ročně.⁴¹⁴ Pivovar pivo nadále produkoval až do rozsáhlé rekonstrukce v letech 1993–1996 podle projektu ateliéru již zmíněného Jaroslava Huňáčka Fortis spol. s. r. o.⁴¹⁵ Dnes se zde produkuje pivo pod značkou Ježek, jehož název odkazuje k vyobrazení ježka v erbu města Jihlavy.

⁴⁰⁹ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 31

⁴¹⁰ *Tamtéž*, s. 31.

⁴¹¹ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 31.

⁴¹² Pozn. část pivovaru ve sklepních prostorách, kde probíhá kvašení piva.

⁴¹³ <https://www.fortis-jihlava.cz/9-stavebni-vyroba.html> [citováno k 10. 12. 2022].

⁴¹⁴ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 32.

⁴¹⁵ <https://www.fortis-jihlava.cz/8-architektonicky-atelier.html#> [citováno k 8. 1. 2022].

Železniční stanice Jihlava hlavní nádraží, Kollárova, č. p. 2408

Jihlavská stanice, která stála na Rakouské severozápadní dráze (ÖNWB) a vedla z Vídně do Mladé Boleslavi, byla vybudována jako dvoupatrová klasicistní budova s mírně sklonitou valbovou střechou v roce 1870. Autorem hlavního návrhu byl Carl Schlimp. Na straně ke kolejím je doplněna zastřešeným nástupištěm ukončeným přízemními hrázděnými přístavky. Napojení na důležitou železniční dráhu tak městu dodalo na významu a chybějící dopravní tepna přispěla k jejímu velkému rozvoji. Budova stanice sice nebyla typová, ale přesto nesla typické znaky tehdejších železničních budov. Architektonické prvky, které byly pro budovy tohoto železničního typu charakteristické, jako například profilování soklových říms, ostění otvorů či další prvky nejsou již tolik rozpoznatelné, i když jsou budovy zachované. Na straně do ulice je tato klasicistní budova středním traktem předsazena a vstupní část zvýrazněna fasádou a ukončena nízkým trojúhelníkovým štítem. K otevření budovy a tratě pro veřejnost došlo 25. ledna 1871.⁴¹⁶ Představitel brněnské moderní architektury, již zmíněný Miloslav Kopřiva v roce 1932 doplnil nádraží dalším objektem. Podle jeho projektu vznikla vedle nádraží v letech 1931–1933 nová budova funkcionalistického poštovního a telegrafního úřadu.⁴¹⁷ V současnosti má budova novodobou fasádu, historické ozdobné římsy se dochovaly jen v náznacích a nárožní armování je sneseno úplně. Součástí stanice bylo také depo s točnou, jehož kolejiště bylo v letech 1983–1986 rozděleno na osobní a nákladní část. Celá stanice byla elektrifikovaná v roce 1975 a spojky do stanice Jihlava-město společně s tratí do městyse Horní Cerekev až v květnu 1980.⁴¹⁸

⁴¹⁶ Zdeněk JAROŠ – Přemysl VEVERKA, *Historie a současnost podnikání na Jihlavsku*, Žehušice 2001, s. 114.

⁴¹⁷ Jana LAUBOVÁ – Petr DVOŘÁK, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015, s. 39; Jiří KROUPA, *Vzestup moderního města: od konce 18. století do poloviny 20. století (architektura, výtvarné umění)*, in: Jihlava: Kultura, historie, lidé, Renata PISKOVÁ a kol., Jihlava 2009, s. 611.

⁴¹⁸ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014., s. 32.

Železniční viadukt, Havlíčkova, Okružní

Viadukt byl vybudován z potřeby spojit dvě nová jihlavská nádraží, hlavní a Jihlava-město. Most překlenuje údolí řeky Jihlavy a je tvořen šesti kamennými oblouky a jedním příhradovým polem přes řeku. Spolu s vysokým náspem při Jánském kopečku, který tvořil prvotní základy města Jihlavy tak tvoří typické panorama města ze severní části. Jeho stavbu započala v roce 1886 firma Bratři Redlichové and Berger.⁴¹⁹ Viadukt měří 165 metrů, oblouky mají rozpětí 9 metrů a navazující konstrukce je dlouhá 50 metrů. Tato původní konstrukce byla nahrazena v roce 1972 novou, obdobného členění. Podobný tříobloukový kamenný most je postaven také těsně před jihlavským hlavním nádražím.

Železniční stanice Jihlava město, U Městského nádraží, č. p. 2413

Nádraží s názvem Stadt Iglau, které je blíže centru města a je také častěji využíváno pro jeho bližší spojení s centrem města, stojí na původní Českomoravské transverzální dráze z listopadu 1887.⁴²⁰ V tomto roce byla uvedena na Vysočině do provozu trať z Jihlavy do Horní Cerekve, Pelhřimova a Tábora. Cestu vlakem si v té době však mohli dovolit jen majetní lidé, jelikož jízda vlakem byla velmi drahá a chudším částem společnosti nedostupná. Od roku 1912 neslo název Jihlava městské nádraží a také se po železniční trati propojilo s jihlavským hlavním nádražím. Byla mezi nimi zprovozněna kyvadlová doprava a jezdilo zde pár vlaků denně.

Městské nádraží je z roku 1887 tvořeno budovou v charakteristickém slohu velké železniční budovy. Dělí se na tři podlaží, jež jedno bylo vystavěno dodatečně a jako u předchozího hlavního nádraží má předsazený střední trakt na straně do ulice a ke kolejišti vede zastřešené nástupiště.⁴²¹ Uvnitř byla vstupní hala s pokladnou, čekárny pro cestující, dopravní kancelář, kancelář přednosta stanice a úschovna zavazadel. V přízemí levého křídla jsme pak mohli najít příruční sklad a úřadovnu c.

⁴¹⁹ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 33.

⁴²⁰ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 49.

⁴²¹ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 33.

k. pošty. V pravém křídle byly toalety pro cestující, kuchyně s jídelnou pro drážní zaměstnance, lampárna a požární zbrojnice. V prvním patře pak byly byty.⁴²² Původní fasádu tvořil často užívaný nádražní vzhled s cihlovým režným zdívem a obkládanými okny. To je již dnes minulostí a budova je stroze omítnutá, štíty jsou v polovalbách obložené dřevem. Svůj vzhled si však zachovala nedaleká budova pro byty a zaměstnance č. p. 2414. Ve stanici je depo se segmentovou remízou se čtyřmi kolejemi bez točny a kolejového napojení. Z místa vede také vlečka k obilnému skladišti, které je dnes kulturní památkou.⁴²³ Dnes se stanice drží názvu Jihlava-město a v budoucnu ho město plánuje přestavět na terminál hromadné dopravy, který bude Centrálním dopravním terminálem města Jihlavy.⁴²⁴ V plánu je bohužel zahrnuto zbourání původní historické budovy i přilehlých skladovacích prostorů, které slouží Správě železnic. Skladovací prostory se v minulosti snažila oživit iniciativa Nultá generace, která zde od roku 2016 pořádala festival současného umění zaměřeného na české výtvarné, hudební, galerijní i další kulturní prostředí.⁴²⁵

Pletárna Ehrlich & spol., č. p. 2, Březinovy sady

Tuto továrnu na punčochy a stávkové zboží založil Emil Seidner z firmy S. Heit & Co., která ji zpočátku vedla jako pobočku a po roce 1912 ji Seidner řídil se společníkem Ehrlichem.⁴²⁶ Budova byla postavena v roce 1897 a nese vzhled honosné továrny s ozdobnými prvky. Tento vzhled se bohužel do současnosti nedochoval a je upraven četnými zásahy a přestavbami. Jednalo se o třípodlažní objekt se schodišťovým prostorem a výrazným nárožím, které bylo zvýrazněné armováním a zdobenou střešní atikou. Nechyběla zde ani správná budova celého objektu, která stojí v areálu dodnes. Firma se specializovala na výrobu punčoch, ponožek, rukavic i dětského zboží. Významným obchodním mezníkem byl firemní úspěch ve formě

⁴²² Stanislav JELÍNEK, *Malý průvodce po staré Jihlavě*, Jihlava 2019, s. 151.

⁴²³ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 44.; <https://pamatkovykatalog.cz/obilni-skladiste-s-pristavbou-spravni-budovy-17972548> [citováno k 11. 12. 2022].

⁴²⁴ <https://www.jihlava.cz/centralni-dopravni-terminal-jihlava/d-520197>;

<https://www.youtube.com/watch?v=IFr5DQgzW6U> [citováno k 8. 1. 2022].

⁴²⁵ <https://nultagenerace.cz/2020/festival.html> [citováno k 10. 12. 2022].

⁴²⁶ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 36.

počátku exportu do dalších evropských států a poté i do Ameriky a Austrálie.⁴²⁷ Továrnická rodina Emila Seidnera vlastnila také od roku 1936 pletárnu v Havlíčkově ulici (bývalou továrnu na obuv Moritz Altstadt). Pletárna Ehrlich a spol. byla znárodněna a v roce 1948 se stala součástí národního podniku pletařské závody, který se zformoval do Národního podniku Modeta. Vedle tohoto dosud stojícího objektu, a velkoobchodního skladu s textilem stojí jihlavská zoologická zahrada. Objekt Modety má v budoucnu projít rozsáhlou konverzí na kulturní prostor s úpravami prostorů pro pohybové, společenské a vzdělávací aktivity.⁴²⁸ V prostorách se již konaly pilotní projekty, které prostor připravily pro oživení tohoto místa při kulturních akcích v tomto prostředí.

Adolf R. Löwenstein, továrna na boty / Jihlavan, Tovární č. p. 64

Na místě tohoto podniku dříve stávala přádelna a tkalcovna Ignaze Höcka. Zakázku na vybudování velké továrny na boty pro společnost Adolfa R. Löwensteina obdržel jihlavský architekt Josef Kubička v roce 1901. V další fázi se na výstavbě podílel také v Jihlavě působící stavitel Vinzenz Zeizinger. Obuvnická firma Löwensteina se také jako firma Moritze Altstadta stala v průběhu první světové války součástí vídeňské Společnosti na výstroj vojska (Heeresausüstungsgesellschaft).⁴²⁹ Společnost přispěla i na velkolepou dostavbu této monumentální továrny. Návrh byl svěřen firmě z Frankfurtu nad Mohanem specializované na stavby pro obuvnický průmysl. Navržen byl trojtraktový železobetonový skelet s mansardovou střechou, která byla velmi oblíbená. Po vzniku republiky nesla obuvnická firma název Jihlavská továrna na obuv akciová společnost. Dříve také podnik fungoval pod názvem Humanic. Značka Humanic se s otevřením nákupního centra City Park na toto místo nakonec vrátila, ale pouze jako součást velkého koncernu obchodní prodejny. Po světové hospodářské krizi v roce 1933 měla továrna 1 500 dělníků a vyprodukovala

⁴²⁷ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014. s. 36.

⁴²⁸ <http://unarchitekti.cz/portfolio/docasne-vyuziti-arealu-modeta-jihlava/> [citováno k 8. 1. 2022].

⁴²⁹ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014. s. 36.

4 000 párů bot denně.⁴³⁰ V roce 1939 skončila firma v likvidaci a došlo k vypracování plánů na její využití pro školské potřeby. K realizaci bohužel nedošlo kvůli nesouhlasu jihlavského Oberlandratu a areál získala do vlastnictví firma Lineol-Werke. Její náplní byla zbrojní výroba a překvapivě i výrobu hraček. Po druhé světové válce zde sídlila firma Pal, po ní pak závod národního podniku Jihlavan a od konce 50. let další závod národního podniku Technometra. Celý areál byl v roce 2006 zbořen a na jeho místě postaven obchodní dům City Park. Návrh zpracovala brněnská kancelář Kuba & Pilař architekti.⁴³¹

Zřízení tramvajové dráhy a stavba městské elektrárny, č. p. 219 Havlíčkova, Gorkého

Snahy o napojení města na tramvajovou dráhu se promýšlely několik let. Plán, jehož záměrem bylo propojit město, vlakové nádraží a samotné jeho dílčí části, započaly již v průběhu konce 19. století. Ty však byly odloženy a znovu započaly až s nově zvoleným vedením města. Novým starostou Jihlavy se v roce 1904 stal Vinzenz Inderka (1855–1934). Projekty pro osazení tramvajové dráhy Jihlavy vytvořily v dalším roce různé strojírenské společnosti. Posoudit jejich kvalitu měl na starost inženýr Friedrich Roß (1815–1918). Ten nakonec vytvořil finální projekt s tramvajovou dráhou o délce 2,7 km a rozchodu 1 metr. Dle jeho návrhu ji zhotovila a postavila vídeňská firma Leo Arnoldi.

Elektrárna měla elektrickým proudem zásobit celé město a průmyslové podniky, proto její stavbu převzala štýrskohradecká vagonka a strojírna (Grazer Wagonnen und Maschinenfabrik), která pohon elektrárny rozšířila dvěma dieslovými motory. Ke konci 19. století bylo město vybaveno rozvodem plynu a ten se stal společně s elektrickou energií dominantní pro většinu obyvatel Jihlavy. Podnikatelé zavedli do svých firem místo dříve užívaných olejových či petrolejových lamp, osvětlení elektrické.

⁴³⁰ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 37.

⁴³¹ <https://www.archiweb.cz/b/obchodni-centrum-city-park> [citováno k 8. 1. 2022].

Vedoucím elektrárny se stal Rudolf Stickner, který působil jako inženýr vídeňské pobočky Siemens and Schuckert. Tato firma věnovala elektrárně pohon dráhy. Budova byla postavena na městském pozemku, který původně náležel jatčím. Objekt elektrárny byl projektován v roce 1907 stavebním úřadem pod vedením vrchního inženýra Johanna Schlögla. Rok poté, v říjnu začala elektrárna dodávat proud do městské sítě.⁴³² Dieslové motory se v průběhu války potýkaly s nedostatkem pohonných hmot. Velký zájem o elektrickou energii po roce 1924 se snažilo město vyřešit společným postavením přespolečného vedení s továrníkem Adolfem Löwem z Malého Beranova, který vlastnil parní turbínu. Ta pomohla ve velkých špičkách dodávat jihlavským elektrinu v době nouze, kdy bylo elektrické propojení nestabilní.⁴³³

Areál elektrárny zahrnuje vysokou halu strojovny dvoupodlažního bočního traktu, spojeného v přízemí se strojovnou. Doplnuje jí prostor rozvodny, v níž jsou umístěny také dílny a kanceláře. Traťové vedení elektrické dráhy dodala vídeňská firma AEG Union a roku 1908 také první dva osmnáctimístné vozy. Dráha měla také raritní poštovní vlečný vůz, který vozil zásilky mezi poštovním úřadem a hlavním nádražím. K tomu sloužila i odbočná kolej u hlavní pošty. Pro všechny vozy také vznikla v téže roce naproti elektrárně remíza⁴³⁴ a také silniční most U Jánů jako součást tramvajové dráhy.⁴³⁵ Zkoušky nově vznikající tramvajové dráhy, která byla pro město naprostou novinkou, proběhly 20. července 1909. Elektrická dráha byla slavnostně představena veřejnosti o měsíc později, kdy byl zahájen i samotný provoz. Trasa vedla od přijímací budovy hlavního nádraží, a tedy Havlíčkovou ulicí kolem jatek, elektrárny, továrny na tabák, přes kopec na náměstí Svobody do Komenského třídy a končila na Masarykově náměstí v komplexu budov tzv. Kreclu.⁴³⁶ Jízda trvala 14 minut. Pro tramvaje byl velmi problematický kopcovitý terén města. To vedlo k následným problémům s tramvajovou dráhou. Tramvaje sloužily i přes veškeré

⁴³² Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 38.

⁴³³ Stanislav JELÍNEK, *Malý průvodce po staré Jihlavě*, Jihlava 2019, s. 138.

⁴³⁴ Pozn. Objekt pro úschovu těchto vagónů.

⁴³⁵ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 39.

⁴³⁶ Stanislav JELÍNEK, *Malý průvodce po staré Jihlavě*, Jihlava 2019, s. 74.

historické peripetie až do roku 1945, kdy do města přišla éra autobusové a později trolejbusové dopravy, která v Jihlavě slouží dodnes. Koleje byly odstraněny a nataženy nové dráty vedení pro troleje. Slavnostní otevření přišlo v prosinci roku 1948.⁴³⁷ V 60. letech 20. století pak bylo město připojeno na dálkovou síť a elektrárna byla demontována. Rozsáhlou konverzí na garáže přišla strojovna o značnou část štukové výzdoby, která zdobila jižní průčelí.

Silniční most U Jánů, Úvoz

Most U Jánů je jedním z prvních mostů, na kterém byla zavedena tramvajová dráha na území České republiky. Je postaven v secesním stylu a vede přes řeku Jihlavu. Postaven byl roku 1908.⁴³⁸ Most navrhl inženýr Josef Melan (1853–1941), který byl profesorem technické školy v Praze, Brně i Vídní. Ten tento železobetonový mostní systém vytvořil a roku 1892 si ho nechala patentovat firma Pittel & Brausewetter, jejíž brněnská pobočka most zhotovila. Materiálem mostu je železo a beton, které jsou zpracovány do oblouků o dvou polích a horní mostovky. Jádro patentu tkvělo ve vyztužení oblouků speciálními žebry z válcovaných ocelových nosníků (u větších rozpětí příhradových), které se daly použít zároveň pro bednění.⁴³⁹ Oblouky mostu mají rozpětí 15,35 metrů a tloušťku klenby od 28 do 65 cm, podle výšky nosníků. Tento unikátní most je od roku 2008 zařazen na seznam kulturních památek a je tedy památkově chráněn.⁴⁴⁰ V roce 2012 prošel rekonstrukcí a na dlažbě umístěné na mostě je usazená část tramvajové kolejnice, jež odkazuje na historii tramvajové dopravy v Jihlavě.

Moritz Altstadt – továrna na obuv, Havlíčkova, č. p. 206

Tato továrna nesoucí jméno po zakladateli vídeňského obchodu s obuví Humanic stojí nedaleko městské elektrárny od roku 1912. Moritz Altstadt spolu

⁴³⁷ Stanislav JELÍNEK, *Malý průvodce po staré Jihlavě*, Jihlava 2019, s. 184.

⁴³⁸ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 39.

⁴³⁹ *Tamtéž*, s. 39.

⁴⁴⁰ <https://pamatkovykatalog.cz/silnicni-most-u-janu-704386> [citováno k 14. 1. 2022].

s Antonem Čapkem tuto značku založil ve Vídni a v Jihlavě soustředili výrobu bot. Tovární budovu navrhl vídeňský architekt Ernst Epstein (1881–1938) a postavila ji v roce 1912 vídeňská firma Adolf baron Pittel.⁴⁴¹ Železobetonové provedení konstrukce se promítlo ve stropích s příčnými trámy na rozpon⁴⁴² 7,6 metrů a podélnými průvlaky na 5 metrů. Dále se v tomto provedení zřídily betonové obvodové stěny se zaoblenými nárožními, které jsou viditelné v zachování budovy dodnes. Zděním bez použití převládajícího betonu byla postavena pouze severně připojená schodišťová věž s dvěma převlékárnami a toaletami.

Objekt byl původně třípatrový, v severní části podsklepený a také zastřešený trámovou mansardovou střechou. Ta byla pravděpodobně vybudována až v roce 1920 frankfurtskou projekční kanceláří C. T. Steinert, jež se specializovala na budovy pro kožedělný průmysl.⁴⁴³ Továrně také náležel komín a kotelna ústředního topení, která se nacházela v suterénu – pohon strojů byl zajištěn elektromotory a proud odebírán z nedaleké městské elektrárny, která již v té době fungovala. Přízemí sloužilo k umístění kanceláří, skladišť a v horních podlažích se vyráběla obuv. V dalším období podnik fungoval pod novým názvem firmy Čapek & Altstadt. Ten se však stal během první světové války spolu s továrnou Adolfa Löwensteina, věnující se také výrobě bot, součástí akciové společnosti Jihlavské továrny na obuv, která své výrobky nadále prodávala pod značkou Humanic. Obuvní výroba se v budově ale dlouho neudržela a po zakoupení objektu v roce 1931 firmou Otto Adama & Louise Seidnera, majitelé objekt využili ke zřízení pletárny. Po druhé světové válce a následném znárodnění podniků vznikl 1. listopadu 1949 národní podnik Modeta, který areál využíval pro pletení svetrů a vest. Národní podnik Modeta provedl také necitlivou rekonstrukci budovy, při níž zaniklo Epsteinovo členění fasád i původní rozložení oken. Cennou mansardovou střechu z roku 1920 nahradila nástavba dalšího patra, které určitě nekoresponduje s původním třípatrovým objektem.⁴⁴⁴ V současnosti jsou

⁴⁴¹ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 41.

⁴⁴² Pozn. rozpětí.

⁴⁴³ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 42.

⁴⁴⁴ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 42.

jednotlivé prostory a místnosti v budově pronajímány jako zázemí pro různé obchody, jsou zde také umístěny kanceláře a sklady.

Josef Procházka – opravna a prodejna vozů Škoda, Seifertova, č. p. 1894

Z menších, ale neméně zajímavých objektů musíme zmínit také již důležitou součást prvorepublikového života, a to opravnu a prodejnu aut. Tu založil pan Josef Procházka v roce 1919 s názvem Representace Škodových závodů v Jihlavě původně v Žižkově ulici. Procházka přikoupil také nedaleký obytný dům, v jehož zadním traktu stávala obecní škola. Na jejím zbořeništi vybudoval do roku 1924 železobetonovou patrovou montovnu s průčelím do dnešní Seifertovy ulice. Do samotné montovny se dalo umístit až 50 vozů a v patře také šlo opravovat nákladní automobily.⁴⁴⁵ V objektu se dbalo také na aktivní prodej automobilů a veškerý servis pro provoz automobilů. Proto byla také před prodejnu postavena benzinová pumpa. Dále se v objektu nacházela lakovna, strojírna, sklad náhradních dílů a ve dvoře stály garáže. Josef Procházka zaměstnával kolektiv 30 lidí. Z areálu se do současnosti dochovala asi polovina zástavby, především montovna. Ta je dnes využívána k maloobchodnímu prodeji a slouží také jako skladiště. Benzinová pumpa musela v 60. letech ustoupit panelové zástavbě nových bytů. Montovna si dodnes drží stejný tvar šítu i celé budovy. Objekt čelí záplavě vizuálního smogu a nevhlednými okny, jež nahradily ty původní.

Družstevní obilné skladiště, Chlumova, č. p. 1425

Tato výrazná 22 metrů vysoká budova s charakteristickou oblou střechou byla postavena roku 1927, brněnským specializovaným inženýrem Johannem Theimerem. Jeho projekt zprostředkoval Svaz německých družstev v Brně. V Jihlavě tento objekt s tvoří velmi atraktivní část industriální a hospodářské architektury. Skladiště se nachází strategicky blízko městského nádraží, odkud se rovnou z vagónů mohl přebírat náklad. Uvnitř budovy se nachází úsporný lamelový krov zvaný tzv. Zollbau

⁴⁴⁵ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 43.

architekta Fiedricha Zollingera, což byl stavební rada z Merseburgu.⁴⁴⁶ Stejný typ krovu je užit i na přilehlé budově, ve které byly původně kanceláře a byty pro správce a obsluhu skladiště – ta se skládala díky mechanizaci pouze ze třech osob. Budova tvoří pohledovou dominantu areálu severní části města, s vnitřním výrazným šestipatrovým trojtraktovým železobetonovým skladištěm a halovým železobetonovým krovem z let 1931–1934. Ve skladišti se vešlo do jednotlivých komor až 150 vagónů obilí. Podobných sil se stejnou konstrukcí krovu je v České republice mapováno pouze 10.

Nakládání obilí z ramp v přízemí usnadňovaly pásové dopravníky pod jeho podlahou. Z komor v suterénu se obilí dopravovalo dvěma korečkovými výtahy při západním štítu do podkroví, kde se pneumaticky sušilo a zbavovalo prachu. Poté se gravitačně, pomocí trubkových rozvodů rozdělovalo do jednotlivých komor nebo k dalšímu čištění a třídění. Veškeré popsané strojní zařízení navrhla a dodala drážďanská pobočka firmy Mayer und spol. a továrna na triery⁴⁴⁷ a děrovaný plech z Kalku u Kolína nad Rýnem.⁴⁴⁸ Samotné skladiště sloužilo svému účelu až do nedávna. Dochovalo se zcela autenticky, proto je také svým architektonickým zpracováním i zachovaným stavem od roku 2019 zapsáno a chráněno jako kulturní památka.⁴⁴⁹

Hospodářský pavilon jihlavské všeobecné nemocnice, Fritzova č. p. 21

Významný rodák z malé vesnice Všechnovice v okrese Přerov (1895–1972) vytvořil i návrh na dostavbu jihlavské nemocnice, která v minulosti stávala na místě dnešního krajského soudu v Jihlavě. Je to poslední realizace architekta Bohuslava Fuchse v Jihlavě. Plány vytvořil po zadání a iniciativě od ředitele nemocnice Vítězslava Horna (1893–1965). Tato hospodářská budova byla vyprojektovaná roku 1936. S Fuchsem měl ředitel nemocnice představu o rozšíření jihlavské nemocnice a

⁴⁴⁶ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 44.

⁴⁴⁷ Pozn. pomůcka na odebrání vzorků obilí přímo z pytlů.

⁴⁴⁸ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 44.

⁴⁴⁹ <https://www.npu.cz/cs/uop-telc/zpravy/44421-v-kraji-vysocina-pribyla-nova-kulturni-pamatka> [citováno k 16. 1. 2022].

dostavby celého areálu. Návrh souvisel i s odstraněním nevyhovující nemocniční budovy z 19. století a s celkovým ambiciózním plánem na vylepšení její zdravotnické funkčnosti.⁴⁵⁰

Hospodářská budova zůstala po realizaci jedinou uskutečněnou částí velkorysého plánu. V hlavním křídle se v přízemí nacházely prádelny a kuchyně. V patře se nacházely byty ředitele a správce s terasami či kotelna s hranolovým komínem. Součástí byly i stáje, chlévy a kůlny.⁴⁵¹ Výrazným prvkem tohoto pavilonu je, pro Fuchse typické, využívání točitého vřetenovitého schodiště, které je usazeno vně objektu a vede do dvoupodlažní budovy. Celá stavba působí velmi dynamicky, využity jsou Fuchsovy oblíbené prvky jako oválné arkýře s terasami, kulatá okna a další.

Na stavbu zbývajících částí nemocničního areálu chyběly peníze a nebyly realizovány. Po druhé světové válce se uvažovalo o přesunu nemocnice do čistší lokality na západním okraji města, kde nová nemocnice stojí dnes. Budova byla roku 2004 neúspěšně navržena na seznam kulturních památek a následně přišla o krytou lávku, která ji spojovala s chirurgickým pavilonem nemocnice od Karla Roštíka z let 1925–1928. Tato přistavěná chodba byla zbourána v roce 2005 při přestavbě chirurgického pavilonu na Krajský soud.⁴⁵² Nenávratně pak bylo zásadní jihlavské dílo definitivně srovnáno se zemí v roce 2016 pro dosud nerealizované potřeby místní Vysoké školy polytechnické. Ta zde prozatím zřídila prostor pro parkoviště. Snaha ze strany odborně znalých i způsobilých občanů Jihlavy a i obyvatel, kteří stáli o zachování významného architektonického díla neměly zdárného důsledku.

Modeta Jihlava, Na Dolech č. p. 4072

Spojený podnik po celoplošném znárodnování různých větších i menších podniků do jednotných koncernů vznikl 1. listopadu 1949. V Jihlavě se spojení týkalo

⁴⁵⁰ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 45.

⁴⁵¹ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 45.

⁴⁵² <https://www.archiweb.cz/n/home/brno-boura-fuchse> [citováno k 16. 1. 2022].

pletařských závodů Ehrlich & spol., dále Otto Adama & Louise Seidnera a také dalších drobnějších dílen.⁴⁵³ V průběhu dalších let však podnik neměl jedinou zaštitující stavbu, kde by se veškeré sloučené podniky soustředily na jednom místě. Proto v průběhu 60. let 20. století bylo rozhodnuto o výstavbě nového závodu, kam se měla přesunout ze zastaralých provozů veškerá místní pletařská výroba.⁴⁵⁴ Plány byly vypracovány velkým kolektivem v Centroprojektu Gottwaldov, kde každý architekt přispěl svou částí a zaměřením. Architekt Vojtěch Šplháček vypracoval plány, interiéry a řešení administrativní části vytvořila Eva Bánovská, vnitřní výtvarné prvky pak navrhli Jiří Kemr, Iva a Zbyněk Slavíčkovi. Jádrem ústřední budovy tvoří ocelový skelet s pláštěm ze siporexových⁴⁵⁵ panelů. Areál se skládá z energetického centra na parcele 5689/35 a také výrobního bloku, kde jsou zahrnuty a umístěny soukárny, pletárny, barevny, oddělení konfekce, laboratoře, pomocné provozy a administrativa.⁴⁵⁶ Kancelářská část je obložena velmi často užívanými boletickými panely, které byly velmi často užívány na celou škálu veřejných, především administrativních budov. Ačkoliv se na této budově nepodařilo řadu prvků z plánovaného projektu dovést k realizaci, patří jihlavská Modeta k nejzajímavějším československým průmyslovým stavbám 70. let. Dnes se zde vyrábějí dveře a zárubně od firmy Sapeli.

5 Dosavadní prezentace jihlavské architektury 20. století

5.1. Kulturní a paměťové instituce ve městě Jihlava a jejich potenciál pro edukaci

Pokud se zabýváme tématem prezentace a edukace v architektuře, je nutné na úvod zmínit její silné a slabé stránky, které se doposud v tomto tématu projevíly. S tím je také zásadní popsat aktivity, které byly pro tuto činnost již podniknuty. Zlepšení prezentace a edukace je v rámci utváření zájmu obyvatel o místo, ve kterém žijí

⁴⁵³ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 46.

⁴⁵⁴ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 46.

⁴⁵⁵ Pozn. Také nazývaný pórobeton – tzv. lehčený beton.

⁴⁵⁶ Lukáš BERAN – Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Jan ZIKMUND (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014, s. 46.

namístě. Proto je důležité zmapovat místa, kde by se dílčí aktivity a programy pro prezentaci mohly konat. Přínosné je také seřadit potencionální iniciativy pro zatraktivnění edukačního potenciálu jihlavské architektury 20. století. Obecně je prezentace jihlavské architektonické historie až na výjimky upozaděna. V menší míře je zastoupená v expozicích a edukačních aktivitách jednotlivých paměťových či kulturních institucí. Pověšinou je popis architektonické zástavby součástí většího celku expozice či se při výstupech objevuje pouze charakteristika historické zástavby konkrétního období v rámci popisů historických období na prezentační panelech. Obecně tedy neexistuje edukační či prezentační rozsah, který by se ve větší míře věnoval architektuře města Jihlavy v minulosti. Samotné zaměření na architekturu 20. století je prezentováno ještě v užším rozsahu. V současnosti existují prvotní tendence a projekty, které se snaží připravit přiblížení jihlavské architektury 19. až 20. století i s vizí do budoucnosti. Jedná se především o chystaný projekt Jihlavského architektonického manuálu. Jeho koordinátorkou je již několikrát zmíněná Mgr. Jana Laubová, která se tomuto tématu věnuje již od její diplomové práce. Jedná se o odborně popularizační projekt zaměřený na mapování architektury a urbanismu města Jihlavy v období 1850–2021. Ten by měl dát v první fázi vzniknout volně přístupné internetové databázi, která bude poskytovat informace o jihlavských stavbách a architektonických celcích. Popis bude zprostředkovan pomocí autorských textů, archivních plánů a historických i současných fotografií.⁴⁵⁷ Atraktivita by měla být podnícena i vytvořením aplikace do telefonu, kde si uživatelé budou moci prohlédnout kompletní databázi, pustit audionahrávku o daném objektu či zobrazit jednotlivé stezky a mapy k celému manuálu. Zatím je manuál ve fázích příprav a uskutečňování prvotních textů.

Nesčetné množství kulturních a kolektivních možností a aktivit, které město nabízí společně utváří potenciál pro záměr vytvořit na těchto místech různorodou prezentaci jakékoliv části historie města či historického tématu. Z paměťových institucí, které by edukačním záměrům či prezentaci tohoto tématu mohly v Jihlavě utvořit dobré zázemí, můžeme zmínit: Státní okresní archiv Jihlava, Muzeum

⁴⁵⁷ Rozhovor a podklady koordinátorky Jihlavského architektonického manuálu Mgr. Jany Laubové.

Vysočiny Jihlava, Oblastní galerii Vysočiny, Městskou knihovnu Jihlava či Vysokou školu polytechnickou v Jihlavě. Výstavní prostory nabízí k pořádání krátkodobých či dlouhodobých výstav také Dům Gustava Mahlera, Galerie Horáckého divadla, Galerie Půda, M&K Galerie či netypická Galerie Nonstrop. Ta je umístěna přímo ve veřejném prostoru v ulici Lazebnická a otevírá tak diskuzi o umění, které je umístěno ve veřejném prostředí.⁴⁵⁸ Ne vždy se tato iniciativa setkává u veřejnosti s pochopením a snahou se zapojit do diskuzí o jednotlivých výstavách, které povětšinou reagují na aktuální celospolečenské problémy či rozpory v nazírání na jednotlivé směřování ve společnosti. Nejnovějším počinem v rámci sdílení a zprostředkování současného umění a kreativity prostor nazvaný MB24. MB24 je utvořena jako výstavní prostor a podpora akcí a performancí studentů Střední umělecko-průmyslové školy v Jihlavě-Heleníně.⁴⁵⁹ Prostor se nachází v ulici Matky Boží 24 a jeho název vznikl dle uliční iniciály a čísla popisného. V rámci cestovního a kulturního ruchu ve městě působí dvě turistická informační centra, a to s pracovišti na Bráně Matky Boží a nově také v ulici Matky Boží 22. Do cestovního ruchu a případných facilitátorů v prezentaci můžeme zařadit také Dům Gustava Mahlera, Jihlavské podzemí a kolektory, kostel sv. Ducha, kostel sv. Ignáce z Loyoly, kostel sv. Jana Křtitele, kostel sv. Jakuba Většího, kostel Nanebevzetí Panny Marie, kostel Povýšení sv. Kříže, kostel sv. Pavla či židovský hřbitov. Veřejný prostor, jež je v Jihlavě spojen s postupným ožíváním obohacují akce a výstavy i na Masarykově náměstí. Zde nalezneme místa s historickými kašnami a Mariánským sloupem či deskou k upomínce upálení se Evžena Plocka. Všechna tato místa či historické opevnění a hradební parkán vnášejí mnoho dalších možností, jak přenést kulturní a prezentační aktivity do veřejného prostoru. Zásadní jsou pak pro prezentaci architektury samotné architektonické objekty, které se dochovaly do dnešních dnů.

Z kulturních institucí pořádající akce v oblasti divadelní, hudební a další ve městě působí Dům kultury a odborů, Horácké divadlo v Jihlavě, Divadlo otevřených dveří, Divadlo Na Kopečku, nezávislé divadelní studio De Facto Mimo a autorské

⁴⁵⁸ <https://jihlava.cz/galerie%2Dnonstrop/os-43842/p1=143532> [citováno k 19. 4. 2022].

⁴⁵⁹ <https://www.instagram.com/mb24.jihlava/> [citováno k 19. 4. 2022].

divadlo zaměřené především na představení pro dětské publikum BOBO divadlo.⁴⁶⁰ Dokumentární a filmovou tvorbu v Jihlavě zastupuje pořádání Mezinárodního festivalu dokumentárních filmů. Jeho pořadatelé zde v roce 2014 zřídili Centrum dokumentárního filmu, které sídlí v městském kině Dukla. To pořádá pro veřejnost a školy různé vzdělávací i výzkumné aktivity. Vede výzkum v oblasti médií, filmu a dokumentární tvorby, knihovnu a sbírku videotéky dokumentárních filmů. Při městském kině Dukla působí od roku 1963 i Filmový klub Jihlava, který v tomtéž kině promítá filmy a dokumenty doplněné o debaty a besedy s tvůrci, osobnostmi či odborníky k danému filmu či tématu.⁴⁶¹ Možnosti kulturního rozvoje a zájmových aktivit u předškoláků a žáků základních škol nabízí také Základní umělecká škola v Jihlavě. Zprostředkovává výtvarné, taneční, hudební či literárně-dramatické zaměření pro mladší i starší žáky mimo školní výuku. Širokou nabídku zájmových kroužků, i mimo kulturní zaměření, poskytuje i Dům dětí a mládeže Jihlava. Je dalším potenciálním místem, které nabízí prostory (stejně jako ostatní zmíněné instituce) pro tvoření edukačních a prezentačních aktivit o historii architektury v Jihlavě, zde tedy se zaměřením na 20. století. Při tvoření edukačních programů musíme vždy brát ohled na cílovou skupinu a předchozí konzultaci s lektory či zástupci dané organizace o detailních informacích připravovaných programů. S rozšířením podnikatelských subjektů ve městě a různých komerčních prostorů se nabízí prosadit výstavní prostory i do míst, které jsou zřízeny i k jinému účelu. Jedná se například kavárny, obchody, výlohy, a různá další místa k oživení. Velkým potenciálem pro výstavní a další kulturní akce jsou pak konverze industriálních a historických objektů. Zajímavým prožitkem pro uskutečnění edukačního programu či aktivity v rámci prezentace architektury může být výstava či aktivita přímo ve veřejném prostoru nebo in situ v daném objektu. Ke komentovaným prohlídkám či dalším edukačním aktivitám se mohou využít přímo stojící či zaniklé objekty architektury 20. století, jež prohloubí znalosti o vybraném tématu.

⁴⁶⁰ <https://jihlava.cz/divadla/os-43687/p1=143530> [citováno k 19. 4. 2022].

⁴⁶¹ <https://www.facebook.com/fkjihlava/> [citováno k 19. 4. 2022].

Prezentace architektury se v Jihlavě zaměřuje především na objekty ze staršího období středověkého a novověkého města, kdy se centrum postupně vyvíjelo a přibývala zde nejstarší dodnes zachovaná zástavba. Jednoznačným trendem je tedy například v Muzeu Vysočiny prezentovat historii města společně s politicko-sociálním kontextem, tedy i s vývojem městské architektury. Ta je zde bohužel zastoupena pouze okrajově a informace nejsou prezentovány do větší hloubky. Expozice Od gotiky po současnost – osm století v historii města mapuje v Muzeu Vysočiny počátky středověkého města a jeho vývoj v průběhu těžby stříbrné rudy. Renesanční období je zastoupeno především zaměřením na soukenictví, rozvoj různých dalších řemesel a povolání rozvíjejících se v novověkém městě. Oddíl věnovaný baroku se soustřeďuje především na třicetiletou válku a vzestup jezuitského působení v Jihlavě a na další historické události. Přiblíženy jsou osvícenské reformy a přesah do 19. století, kdy se projevuje spolkový život a ne bezkonfliktní vztahy mezi Čechy a Němci. Dobová atmosféra je nastíněna sbírkovými předměty, demonstrováním části města pomocí plakátovací plochy či ukázkou bydlení v jednom z měšťanských domů. Závěrečná část expozice 20. století mapuje interaktivní metodou dynamický vývoj tohoto století a zařazuje i některé nově vystavené a stylově výrazné objekty 20. století, které definovaly město v tomto velmi proměnlivém období. Expozici dominuje vsazený modul s vitrínou, na němž jsou popsány časovou osou zásadní momenty jihlavské historie se sbírkovými předměty, jež doplňují samotný zážitek z této expozice.⁴⁶² Na tomto modulu a časové ose je zmíněna výstavba výraznějších budov z období první i druhé poloviny 20. století. Jedná se však pouze o vepsání názvu stavby a roku výstavby, které jsou umístěny na této časové ose. Budov je zmíněno však velmi málo a návštěvník není ve větším kontextu seznámen s jejich minulostí. Z pohledu plodného tématu jihlavské architektury se jedná o zásadní absenci a je zde tedy potenciál architektonickou historii více zpropagovat. Například v porovnání s expozicí v Národním technickém muzeu, která se na architekturu specializuje v jedné z expozic architektura, stavitelství a design, od Rudolfa k Ještědu se jím může Muzeum Vysočiny stále inspirovat. Příhodné by bylo

⁴⁶² <https://mvji.cz/stale-expozice/> [citováno k 19. 4. 2022]; osobní návštěva expozice přímo v Muzeu Vysočiny Jihlava.

zařadit i zmenšené modely jednotlivých objektů či jejich plánů a fotografií do expozice o vývoji města jako tomu je v tomto pražském muzeu. Absenci zaměření se na architekturu 20. století by mohlo vyřešit instalování nových stálých expozic, kdy se v jihlavském muzeu od ledna roku 2023 plánují inovovat především historické sekce expozic.⁴⁶³ Stávající expozice fungují již dlouhých patnáct let. Byly otevřeny v roce 2007 a realizovány architektonickou společností Fortis Jihlava pod odborným vedením společně s historikem PhDr. Zdeňkem Jarošem.⁴⁶⁴

Do prezentace architektury zasahuje i Oblastní galerie Vysočiny v Jihlavě, jež ve svých sbírkových předmětech shromažďuje a uchovává několik uměleckých děl, především ze sbírky malby, které zobrazují architektonické objekty Jihlavy. Většina z nich však nepřesahuje období 20. století. Zobrazení Jihlavy z druhé poloviny 19. století zastupuje tvorba Antonína Chittussiho, jehož námětem je kostel sv. Jakuba a krajina kolem něj.⁴⁶⁵ Krajinu zachycuje i širším pohledem na Jihlavu ke konci 19. století⁴⁶⁶ a přináší i náměty zaměřené pouze na okolní přírodní motivy a krajinu. Z roku 1908 pak galerie vlastní dílo od Romana Havelky, které zobrazuje morový sloup a horní kašnu na Masarykově náměstí.⁴⁶⁷ Ve sbírkách najdeme také dobové pozvánky na kulturní akce či propagační materiály, kde se společně s grafickým vyobrazením tématu výstavy promítají i architektonické symboly města jako je Brána Matky Boží či další charakteristické jihlavské objekty. Další sbírková díla zobrazují opět historické objekty, především náměstí a pohledy na starší zástavbu, ale nesoustředí se vůbec na objekty 20. století. Prostředí industrializovaných částí Jihlavy a okolí zobrazuje Jaroslav Moravec v dílech zpracovaných uhlím a rudkou, které dodávají obrazu chmurný charakter a dokreslují tak představu o industriálním prostředí.⁴⁶⁸ Na historické obrazy z Jihlavy se zaměřil i Gustav Krum, který společně s Františkem Hoffmannem spolupracoval na knize Sedm století Jihlavy v obrazech. Pro ni Krum vytvořil v letech 1959 až 1960 sérii čtyřiceti kreseb z dějin Jihlavy. Ty

⁴⁶³ <https://mvji.cz/od-noveho-roku-zavirame-expozicni-budovy/> [citováno k 11. 12. 2022].

⁴⁶⁴ <https://www.fortis-jihlava.cz/8-architektonicky-atelier.html?strana=0&filtr=> [citováno k 11. 12. 2022].

⁴⁶⁵ <https://sbirky.ogv.cz/o-253> [citováno k 4. 5. 2022].

⁴⁶⁶ <https://sbirky.ogv.cz/o-1228> [citováno k 4. 5. 2022].

⁴⁶⁷ <https://sbirky.ogv.cz/o-943> [citováno k 4. 5. 2022].

⁴⁶⁸ <https://sbirky.ogv.cz/k-1075> [citováno k 4. 5. 2022].

byly původně realizovány pro tehdejší Krajskou galerii Vysočiny v Jihlavě pro didaktické účely.⁴⁶⁹ Kresby byly vypracovány uhlem. František Hoffmann je poté doplnil doprovodnými texty z historie Jihlavy. Kresby a texty jsou věnovány částečně i 20. století. Zařazen je jihlavský vznik elektrické dráhy,⁴⁷⁰ generální stávka roku 1920,⁴⁷¹ první republika, okupace a druhá světová válka,⁴⁷² osvobození a Rudá armáda v Jihlavě.⁴⁷³

S rozšířením masmédií, tisku a fotografií vyvstává otázka, zda není nadále malba a další techniky v zobrazování novější architektury upozaděny, a to i z hlediska užšího působení umělců v Jihlavě, tak úzkého tématu jihlavského prostředí. Podpůrné materiály pro tvorbu edukace a prezentace jihlavské architektury tak můžeme částečně najít v jihlavské galerii či vycházet ze sbírkových předmětů jihlavského muzea, jež nám mohou poskytnout prostředky potřebné pro demonstraci jednotlivých informací a faktů při edukaci. Opomenout také nesmíme možnost využití dokumentární tvorby z Centra dokumentárních filmů, kde též můžeme získat prostředky (především audiovizuální) pro zatraktivnění jednotlivých edukačních programů a akcí. Stěžejní je také Státní okresní archiv v Jihlavě, kde můžeme získat reprodukce plánů, projektové dokumentace či historických fotografií.

5.2. Prezentace jihlavské architektury 20. století v kulturních a paměťových institucích

Jakkoliv je téma jihlavské architektury 20. století stále upozaděno, s přispěním různých osobností, které se tomuto tématu věnují ve svém výzkumu, se architektura dočkala i několika výstav a akcí, kde se jí dostalo nemalé pozornosti. Výstava *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura* se konala od 9. září do 31. října 2015 v Domě Gustava Mahlera v Jihlavě. Připravila ji již několikrát zmíněná Mgr. Jana Laubová a

⁴⁶⁹ Gustav KRUM – František HOFFMANN, *Sedm století Jihlavy v obrazech*, Jihlava 2015, s. 95.

⁴⁷⁰ Gustav KRUM – František HOFFMANN, *Sedm století Jihlavy v obrazech*, Jihlava 2015, s. 83.

⁴⁷¹ Gustav KRUM – František HOFFMANN, *Sedm století Jihlavy v obrazech*, Jihlava 2015, s. 85.

⁴⁷² Gustav KRUM – František HOFFMANN, *Sedm století Jihlavy v obrazech*, Jihlava 2015, s. 87.

⁴⁷³ Gustav KRUM – František HOFFMANN, *Sedm století Jihlavy v obrazech*, Jihlava 2015, s. 89.

pracovník Státního okresního archivu v Jihlavě Mgr. Petr Dvořák. Výstava si kladla za cíl představit jihlavskou architekturu od období pozdní secese po současnost. Její podstatou bylo podtrhnout architektonicky zajímavé objekty ve čtyřech kompaktních, historicky podstatných celcích. Autoři se je snažili zařadit do urbanistických souvislostí, zastřešených významnými časovými milníky: rokem 1918, 1945, 1989 a současností. Hlavním účelem bylo poukázat na estetickou hodnotu budov i kontroverzi, s níž se nezřídka střetávají. Těžištěm výstavy byla pestrá mozaika fotografií, vytrhávající jednotlivé objekty z běžného života a poukazující na estetiku dosud nezpolarizovaných objektů na území Jihlavy.⁴⁷⁴ Výstavní panely se skládaly z průvodních textů o historickém kontextu zástavby dle jednotlivých období a poté i z historických fotografií z archivního fondu Muzea Vysočiny. Současné fotografie jsou od Evy Bystrianské. Autoři se také na zmíněné objekty ve veřejném prostoru snažili upozornit i přímo v jihlavských ulicích. Vyznačením loga s názvem Funkce a styl na chodníku či v prostoru před vybranými budovami byli obyvatelé Jihlavy upozorněni na zmíněné budovy přímo v plenéru a nabyté znalosti z výstavy tak mohli zkoumat i přímo v prostředí města.

Průkopnickou výstavou, která zapadá do prezentace architektury druhé poloviny 20. století se zaměřením na panelovou výstavbu, byla výstava s názvem Příběh paneláku v Kraji Vysočina. Uskutečnila se od 6. dubna do 19. června 2016 na Masarykově náměstí v Jihlavě u obchodního domu Prior. Výstava byla umístěna ve veřejném prostoru přímo na nejexponovanějším místě města Jihlavy. Přiblížila historii a současnost vybraných sídlišť v Jihlavě (Sídliště I, Sídliště II, Březinovy Sady) a ve Žďáře nad Sázavou (sídliště Stalingrad – později Žďár nad Sázavou III). Přehlídka byla součástí putovního cyklu výstav věnovaných vybraným panelovým sídlištím v jednotlivých krajích České republiky. Uskutečnila se v počtu čtrnácti výstav v letech 2014–2017. Autoři se zaměřili na poukázání různorodosti jednotlivých sídlišť a zpopularizování jejich autorů, kteří pracovali v rámci projektových ústavů v minulém století. Členění výstavy se uskutečnilo pomocí informačních panelů s textem, historickými a současnými fotografiemi. Pro zpestření zážitku ze samotné

⁴⁷⁴ <https://www.jihlava.cz/funkce%2Da%2Dstyl/d-516708/p1=105374> [citováno k 21. 4. 2022].

výstavy, byly informační tabule instalovány do prostoru náměstí a umístěny přímo na panelových částech sídlišť z lehčeného betonu. Výstavní plakáty zpracoval grafik Štěpán Malovec.⁴⁷⁵ Dále se autoři výstavy věnovali otázkám urbanismu, stavebním technologiím, dispozicím daných bytů a také umělecké výzdobě sídlišť.⁴⁷⁶ K cyklu výstav byl vydán i katalog s názvem *Paneláci 1 Padesát sídlišť v českých zemích*.⁴⁷⁷ Autorský kolektiv mnohých odborníků spolupracoval s Uměleckoprůmyslovým muzeem v Praze. Výstava se věnovala urbanismu obou celků (jihlavského i žďárského), jež byly ovlivněny především zásadami socialistického realismu z 50. let 20. století. Podobu dvou sídlišť (Sídliště II a Březinovy sady) navrhl architekt Zdeněk Gryc, který se zúčastnil i vernisáže výstavy a diskutoval s návštěvníky a autory výstavy o panelákové výstavbě. Působil tak i v roli unikátního pamětníka a realizátora tehdejší výstavby.⁴⁷⁸

Výstava zaměřená na prezentaci historických fotografií z konce 19. a počátku 20. století od fotografa a zakladatele havířských průvodů Johannese Haupta se konala od 4. července do 31. srpna 2018 v podzemních prostorech pod malou gotickou síní jihlavské radnice.⁴⁷⁹ Výstavu pod názvem *Jihlava ve fotografii Johanna Haupta* připravila pracovnice jihlavského magistrátu Mgr. Jana Petružiová a fotograf jihlavského magistrátu Jakub Koumar. K výstavě vydalo statutární město Jihlava také stejnojmenný katalog, který byl k dispozici s textovou i fotografickou částí a doplňoval tak ucelený pohled na výstavu.⁴⁸⁰ Na fotografiích můžeme pozorovat každodenní i slavnostní život ve městě, snímky architektonické zástavby města i ateliérové fotografie. K prezentaci jihlavské architektury první poloviny 20. století tak máme k dispozici cenný fotografický materiál sloužící i k představě o vzhledu budov,

⁴⁷⁵ Lucie SKŘIVÁNKOVÁ – Rostislav ŠVÁCHA – Eva NOVOTNÁ – Karolína JIRKALOVÁ (edd.), *Paneláci. 1, Padesát sídlišť v českých zemích: kritický katalog k cyklu výstav Příběh paneláku*, Praha 2016, s. 10.

⁴⁷⁶ <http://www.panelaci.cz/vystava/pribeh-panelaku-v-kraji-vysocina> [citováno k 21. 4. 2022].

⁴⁷⁷ Lucie SKŘIVÁNKOVÁ – Rostislav ŠVÁCHA – Eva NOVOTNÁ – Karolína JIRKALOVÁ (edd.), *Paneláci. 1, Padesát sídlišť v českých zemích: kritický katalog k cyklu výstav Příběh paneláku*, Praha 2016.

⁴⁷⁸ https://www.facebook.com/panelaci/photos?tab=album&album_id=666910063448291 – fotoreport z vernisáže konané 5. 4. 2016 [citováno k 21. 4. 2022].

⁴⁷⁹ <https://www.jihlava.cz/patriot-jihlava-ve-fotografii-johanna-haupta/a-3793/p1=105345> [citováno k 21. 4. 2022].

⁴⁸⁰ Jana PETRŮJOVÁ – Jakub KOUMAR, *Patriot / Jihlava ve fotografii Johanna Haupta*, Jihlava 2018.

které později prošly rozsáhlými změnami či již vůbec neexistují. Fotografie poskytlo k průzkumu a prezentaci Muzeum Vysočiny v Jihlavě z fondu Fotoarchiv města Jihlavy. Tento fond nabízí nespočetné množství fotografií, které Mgr. Jana Petružová využila i při tvorbě dalších výstav, které připravila pro veřejnost. Výstavy se těšily hojně účasti.

Následující výstavu s názvem Jihlavští stavitelé vlastní rukou, připravila Mgr. et Mgr. Michaela Pacherová ve spolupráci s již zmíněným pracovníkem jihlavského archivu Mgr. Petrem Dvořákem. Konala se od 5. září do 13. října 2019 v Oblastní galerii Vysočiny v Jihlavě. Představila na čtyři desítky ručně kreslených historických plánů čelních fasád vybraných jihlavských domů, postavených na přelomu 19. a 20. století. Jejich autory jsou významní a také opomíjení jihlavští stavitelé: Josef Kubička, Vinzenz Zeizinger, Arthur Corazzy, členové stavitelské rodiny Langovy a další. Cílem výstavy bylo podpořit zájem veřejnosti o architekturu Jihlavy z přelomu 19. a 20. století. Výstava byla určena pro širokou laickou veřejnost, tak pro odborníky z řad stavitelů, architektů i pro studenty. Záštitu nad výstavou převzal a také na ní spolupracoval Státní okresní archiv Jihlava.⁴⁸¹ Pro tuto výstavu zpracovala edukátorka jihlavské galerie Mgr. Pavlína Pitrová několik edukačních programů pro střední i základní školy.

Dalším kurátorským počinem Mgr. et Mgr. Michaely Pacherové byla výstava připravená ve spolupráci s Mgr. Šimonem Kochanem. Přehlídka Devadesátková postmoderna a její dozvuky v Jihlavě, se soustředila na konec 20. a počátek 21. století. Těžištěm výstavy byly autorské fotografie architektonických objektů od Mgr. Šimona Kochana. Konala se od 15. října do 15. listopadu 2019 v prostorech vestibulu jihlavské radnice. Soubor vystavených fotografií obsahoval vizuálně ucelený komplex architektonických objektů, nacházejících se na území města Jihlavy. Jednalo se o stavby či doplňky staveb, postavených v jednotném stylu zhruba od počátku

⁴⁸¹ <https://www.jihlava-city.cz/jihlavsti-stavitele-vlastni-rukou/a-5464/p1=103382> [citováno k 21. 4. 2022].

devadesátých let 20. století.⁴⁸² Mgr. et Mgr. Michaela Pacherová komentuje anotací výstavu takto: „V postmoderním duchu se stavělo po celé Evropě, u nás se projevil tento styl velmi intenzivně po roce 1989. Po šedivém, brutalistním období normalizace, kdy se architektura potýkala s absencí barev, tvarů i stavebního materiálu, nastalo období „rozkvětu“. Mnoho architektonických kanceláří začalo navrhovat své projekty nově, originálně, s nebyvalou kreativní invencí. Cílem výstavy je poukázat na hravost, barevnost, tvarovou i materiálovou různorodost, ale často i na pitoresknost, s jakou naše republika vstupovala v devadesátých letech do Evropy. Považujeme tyto stavby a jejich doplňky za dokonalou výpověď porevoluční euforie, připomínající tehdejší touhu po svobodném, vizuálním projevu.“⁴⁸³

V neposlední řadě se již několik let Jihlava zapojuje do celorepublikové akce Dny architektury. Dny architektury připravuje od roku 2010 spolek Kruh, který ve spolupráci s lokálními organizacemi a iniciativami každoročně pořádá doprovodné akce a programy k popularizaci architektury. Prostřednictvím akcí s výkladem architektů, historiků, odborníků může veřejnost nahlédnout na své okolí nevšední optikou.⁴⁸⁴ Prvotním impulsem Dnů architektury v Jihlavě bylo v roce 2014 uspořádání první komentované procházky jihlavského ateliéru UNArchitekti. Ti se zaměřili na představení dvou kontroverzních staveb v centru Jihlavy, a to Obchodního domu Prior a City Park.⁴⁸⁵ UNArchitekti se zhostili organizace Dne architektury v Jihlavě i v následujících ročnících a pořádají je dodnes. Do svých dalších procházek si zvali v budoucnu i různé odborníky a architekty na danou problematiku. V dalším roce byl představen industriální objekt Palmovka,⁴⁸⁶ v roce 2016 se zaměřili na Sídliště I. na Špitálském předměstí, kde účastníci procházky navštívili i technické zázemí bazénu Evžena Rošického.⁴⁸⁷ Ve stejném dnu se také v Divadle otevřených

⁴⁸²

<https://jihlava.cz/devadesatkova%2Dpostmoderna%2Da%2Djeji%2Ddozvuky%2Dv%2Djihlave/a-5621/p1=105996> [citováno k 21. 4. 2022].

⁴⁸³ <https://www.facebook.com/events/680720818998128/> - oficiální online událost [citováno k 21. 4. 2022].

⁴⁸⁴ <https://www.denarchitektury.cz/o-nas/> [citováno k 23. 4. 2022].

⁴⁸⁵ <https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-prior-vs-city-park/> [citováno k 23. 4. 2022].

⁴⁸⁶ <https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-industrialni-objekt-palmovka/> [citováno k 23. 4. 2022].

⁴⁸⁷ <https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-sidliste-i-na-spitalskem-predmesti/> [citováno k 23. 4. 2022].

dveří konalo promítání filmu Panelstory aneb Jak se rodí sídliště od režisérky Věry Chytilové.⁴⁸⁸ Ročník 2017 této akce představil jihlavský DKO (Dům kultury a odborů) a to prostřednictvím výkladu vnučky a vnuka významných architektů Věry a Vladimíra Machoninových, kteří tento jihlavský objekt projektovali.⁴⁸⁹ V témže roce se uskutečnila i druhá mimořádná prohlídka, a to vzhled do bývalého obilního skladiště u jihlavského městského nádraží s historikem industriální architektury Mgr. Lukášem Beranem, Ph.D.⁴⁹⁰ V roce 2018 byly představeny příměstské vily na Jiráskově ulici 13 a 65. Výklad provedla Mgr. Jana Laubová a architekt Jan Kupec.⁴⁹¹ V druhém dni se UNArchitekti spojili s již zmíněnou Mgr. et Mgr. Michaelou Pacharovou a představili jihlavský Legiodům.⁴⁹² V roce 2019 byla představena vize na výstavby nové multifunkční Horácké arény, která v nejbližších letech nahradí nevyhovující zimní stadion. Výklad provedl Ing. arch. David Beke a pracovníci Magistrátu města Jihlavy se zaměřili na historii místa a okolí, kde stojí dnešní zimní stadion.⁴⁹³ Další den organizátoři představili dva historické domy v ulici Matky Boží. Objekt Matky Boží č. p. 28 typickým jihlavským měšťanským domem a objekt Matky Boží č. p. 35 je zajímavý integrací do gotické kaple kostela Nanebevzetí Panny Marie.⁴⁹⁴ S rokem 2020, kdy kvůli pandemické situaci bylo pořádání těchto akcí nejisté, uspořádali architekti pouze jednodenní procházku s výkladem o areálu psychiatrické nemocnice v Jihlavě.⁴⁹⁵ V roce 2021 se UNArchitekti rozhodli pro procházku po velkém Lesoparku Heulos, který velkou částí zasahuje do samotného území Jihlavy.⁴⁹⁶ Dny architektury se konají především v říjnových měsících a vždy přinášejí podnětné diskuze či přednášky. Ve spojení s běžně nepřístupnými místy s návštěvníci mohou společně s odborníky na dané téma ocitnout v běžně nepřístupných místech. Střetnou se tak při odborných výkladech s popisovanými výjimečnostmi staveb, působením na

⁴⁸⁸ <https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-noc-architektury-projekce/> [citováno k 23. 4. 2022].

⁴⁸⁹ <https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-vera-machoninova-mestu-hura-dovnit/> [citováno k 23. 4. 2022].

⁴⁹⁰ <https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-industrialni-hura-dovnit/> [citováno k 26. 4. 2022].

⁴⁹¹ <https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-pribeh-dvou-vil-2/> [citováno k 26. 4. 2022].

⁴⁹² <https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-legiodum/> [citováno k 26. 4. 2022].

⁴⁹³ <https://www.denarchitektury.cz/program/zimni-stadion/> [citováno k 26. 4. 2022].

⁴⁹⁴ <https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-neminula/> [citováno k 26. 4. 2022].

⁴⁹⁵ <https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-areal-na-kopecku/> [citováno k 26. 4. 2022].

⁴⁹⁶ <https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-lesopark-heulos/> [citováno k 26. 4. 2022].

jejich vnímání a bezprostředně zažijí neobvyklý zážitek z komentované prohlídky. Obdobný zážitek je návštěvníkům každoročně zprostředkován při akci Den otevřených památek, která představuje nejvýznamnější památky Jihlavy při komentovaných prohlídkách. Zřídka vybírá představuje i objekty vystavěné ve 20. století.

5.3. Prezentace jihlavské architektury prostřednictvím tiskovin a online prezentací

Další z několika forem prezentace architektury jsou také tištěné propagační materiály či online webové prezentace. Z několika témat soustředících se na propagaci Vysočiny i Jihlavy, se také část věnuje i architektuře 20. století. V rámci projektu Kulturní a přírodní dědictví Vysočiny se kraj Vysočina ve spolupráci s Evropskou unií a jejím Evropským fondem pro regionální rozvoj podílel na rozšíření povědomí o architektuře v oblasti Vysočiny. Kraj vytvořil ucelenější databázi a s ní spojenou prezentaci kulturního a přírodního potenciálu kraje, a snažil se tak vylepšit propagaci těchto témat, a posílit tak pozici kraje jako turistické destinace. V rámci projektu byla vytvořena sada 39 informačních brožurek zaměřených na různá slohová období, typy kulturních či přírodních památek a na přednosti jednotlivých regionů. Brožury byly doplněny přehlednou mapkou. Kromě tištěné formy vznikla rozsáhlejší databáze umístěná na webových stránkách www.dedictvivysociny.cz,⁴⁹⁷ která obsahuje veškeré informace čerpané plošně pro celý projekt.

Prezentaci kulturně-historického dědictví spojeného s architekturou 20. století v kraji Vysočina se zabývá příspěvková organizace Vysočina Tourism, jež mimo koordinace udržitelného rozvoje cestovního ruchu v kraji zajišťuje propagaci a prezentaci regionu v České republice i zahraničí. Hlavním komunikačním nástrojem je jejich webový turistický portál⁴⁹⁸ www.vysocina.eu, který nabízí návštěvníkům přehled turistických cílů, aktivit a doprovodných akcí. Kromě tištěné propagace se Vysočina Tourism rozvíjí i na poli online propagace na sociálních sítích a podporuje

⁴⁹⁷ www.dedictvivysociny.cz [citováno k 26. 4. 2022].

⁴⁹⁸ www.vysocina.eu [citováno k 30. 4. 2022].

různé formy domácí turistiky.⁴⁹⁹ Z tištěných brožur se kraji Vysočina věnuje v propagaci architektonických objektů 20. století brožura s názvem *Díla umělců*,⁵⁰⁰ *Technické památky*⁵⁰¹ a poté další s názvem *Vysočina 20. století*.⁵⁰² Jihlavská architektura je zmíněna v brožurách jen okrajově, jelikož se tyto propagační materiály věnují celému kraji Vysočina a není tedy v jejich záměru pokrýt veškeré architektonické objekty. Proto je zde určitý potenciál soustředění se na tato témata v lokální sféře jihlavského prostředí a představení tak jednotlivých objektů veřejnosti atraktivní a poučnou formou.

Celkový pohled na město jako na turisticky atraktivní místo poskytuje průvodce *Toulky Jihlavou*⁵⁰³ od Mgr. Jany Petruškové a Mgr. Jany Škrdlové. Na cca 60 stranách autorky popisují stručnou historii města Jihlava a nejdůležitější památky a místa, která by z pohledu návštěvníka města neměla být opomenuty. Jedná se o tradiční místa, jako je Brána Matky Boží, historické opevnění, park Heulos, kostel Nanebevzetí Panny Marie a přilehlý minoritský klášter, kostel sv. Jakuba Většího, kostel sv. Ignáce z Loyoly, kostel Povýšení sv. Kříže, kostel sv. Jana Křtitele, kostel sv. Ducha, kostel sv. Pavla, Masarykovo náměstí a jeho kašny, mariánský sloup, židovský hřbitov, radnice, měšťanské domy na náměstí, Oblastní galerie Vysočiny a Muzeum Vysočiny. Dále popisují Dům Gustava Mahlera, park Gustava Mahlera, Jihlavské podzemí, jeho kolektory a místa spojená se sportovními aktivitami. Architekturu 20. století se kromě výstavby Vodního ráje a Zoologické zahrady text publikace nezaobírá.

Specifickou formou propagace Jihlavy a její historie je pak komiksově zpracovaná brožura pro žáky prvního či druhého stupně základních škol. Autorkou je grafička a fotografka Eva Bystrianská.⁵⁰⁴ Hravou formou komiksu přibližuje historii

⁴⁹⁹ <https://www.vysocinatourism.cz/cinnost-vysocina-tourism/zakladni-informace-o-vysocina-tourism> [citováno k 30. 4. 2022].

⁵⁰⁰ Brožura vydaná Krajským úřadem kraje Vysočina, Odborem kultury, památkové péče a cestovního ruchu, *Díla umělců*, Jihlava 2011.

⁵⁰¹ Brožura vydaná Krajským úřadem kraje Vysočina, Odborem kultury, památkové péče a cestovního ruchu, *Technické památky*, Jihlava 2011.

⁵⁰² Brožura vydaná Krajským úřadem kraje Vysočina, Odborem kultury, památkové péče a cestovního ruchu, *Vysočina 20. století*, Jihlava 2011.

⁵⁰³ Jana PETRŮJOVÁ – Jana ŠKRDLOVÁ, *Toulky Jihlavou*, Jihlava 2016.

⁵⁰⁴ Eva BYSTRIANSKÁ, *O ježkově – průlet historií města Jihlavy*, Jihlava 2017.

s ústředními průvodci ježky Kamilem a Marií. Ježky, jako ústřední postavy komiksu zvolila Bystrianská kvůli zobrazení ježků ve znaku Jihlavy. Komiks je zpracován s důvtipem, obsahuje i faktografické informace, které jsou pochopitelné jak dospělými, tak cílovou skupinu žáků základní školy. V podstatě může být pomůckou k výkladu historie Jihlavy pro různé cílové skupiny, se záměrem oživit výklad či edukační aktivitu pomůckou či prostředkem neobvyklým a v určité míře i zábavným. Komiks je vytvořen pro období nalézání stříbra, stavby pevnosti prvních svatostánků a měšťanských domů, věnuje se také pohromám, se kterými se město potýkalo. Mezi ně řadí požáry, dobývání města, potopy a podobně. Po ústupu těžby stříbra se Bystrianská věnuje části soukeníků, kteří rozvíjejí své řemeslo v celé Rakousko-uherské monarchii. Část je věnována také rozvoji jihlavského pivovarnictví, obnově města po třicetileté válce i bourání hradeb od 40. let 19. století či Gustavu Mahlerovi. Opominuty nejsou témata věnující se vědeckotechnické revoluci konce 19. století, obnově havířského průvodu Johannesem Hauptem a jeho vývoji v 20. století. Urbanistickému a architektonickému vývoji Jihlavy v 20. století se však nevěnuje.

6 Prezentace architektury v muzejní a galerijní pedagogice

6.1. Možnosti propojení prostředků muzejní a galerijní edukace v prezentaci architektury

Součástí muzejní pedagogiky je mnoho výchovně-vzdělávacích aktivit muzeí a dalších možností, které do ní můžeme zařadit. Její zásady a doporučení mohou přinést inspiraci pro pracovníka kulturní instituce při plánování prezentační aktivit pro veřejnost, a to i v oblasti architektury. Samotný obor muzejní pedagogiky je úzce spojen, jak z názvu vyplývá s muzei i galeriemi. Muzeum je institucí, která vzniká v 18. století a věnuje se sbírání, uchovávání a vystavování hmotných dokladů lidské kultury a přírody.⁵⁰⁵ Stavby do muzea přesunout povětšinou nemůžeme. Výjimkou může být snad Pergamonské muzeum v Berlíně. Součástí expozic či krátkodobých výstav se mohou konkrétně jihlavské stavby stát prostřednictvím obrazové

⁵⁰⁵ Petra ŠOBÁŇOVÁ, *Muzejní edukace*, Olomouc 2012, s. 9.

dokumentace různého druhu, videí, ukázek fragmentů staveb, respektive jejich výzdoby, aj. Z funkcí muzea je pro muzejní edukaci nejdůležitější zprostředkování a vystavování hmotných dokladů o člověku a jeho prostředí za účelem studia, vzdělání, výchovy a potěšení.⁵⁰⁶ Vyzdvižení výchovné funkce v muzeu by pak dle docentky Šobáňové nemělo potlačit ostatní funkce.⁵⁰⁷ Muzeum naopak může v budoucnu usilovat o postavení instituce, která nabízí celoživotní vzdělávání. Některá muzea, galerie či spolky již často nabízejí různé kurzy, doprovodné programy a akce, které rozvíjejí různé cílové skupiny a poskytují jim v rámci volnočasových aktivit rozvoj nad rámec jejich běžných povinností. V Jihlavě je mimo paměťové instituce, které mohou na uvedeném přiblížení architektury participovat, respektive využívat ji ve vzdělávacím procesu, řada dalších subjektů, které mohou poskytovat různorodé vzdělávání. Jde zejména o školské a kulturní instituce. V případě školských institucí se jedná o mateřské, základní a střední školy a školu vysokou. Pověštinou se však jedná o pouhé zpestření výuky návštěvu paměťové instituce či o exkurzi než o jinou zvláštní formu osvojování si učiva daného osnovami. Taková návštěva však i takto může být pro žáky ojedinělým zážitkem, ale pro jejich vyučující je daleko podstatnější, zda si žáci odnášejí impulsy, myšlenky, podněty či materiály. Stěžejní je pak rozvíjení teoretických znalostí z vyučovacích hodin a pro další návaznost.⁵⁰⁸ Rozvinout by se tyto exkurze mohly do projektových týdnů, několikadenní výuku v muzeích či spojení zážitkové výuky při prezentaci architektury přímo v objektu, který zastupuje určitý slohový či stylový charakter. V Jihlavě to může být například návštěva secesního hotelu Grand, funkcionalistické sokolovny či bývalé továrny na výrobu bot. Muzei mohou být realizovány různé kurzy, dílny, přednášky, besedy, muzejní noci, komentované prohlídky, animační programy, dílny, příměstské tábory, zájmové kroužky atd. Z nich se například často uplatňují komentované prohlídky výstav (v Jihlavě například při zmíněné výstavě Jihlavští stavitelé vlastní rukou v Oblastní galerii Vysočiny) neobvyklých objektů. Jsou jimi přednášky o životě a

⁵⁰⁶ Lucie JAGOŠOVÁ – Vladimír JŮVA – Lenka MRÁZOVÁ, *Muzejní pedagogika – Metodologické a didaktické aspekty muzejní edukace*, Brno 2010, s. 58–59.

⁵⁰⁷ Petra ŠOBÁŇOVÁ, *Muzejní edukace*, Olomouc 2012, s. 14.

⁵⁰⁸ Leonora KITZBERGEROVÁ, *Galerijní a muzejní programy a Rámcové vzdělávací programy*, in: *Galerijní a muzejní edukace 1, Vlastní cestou k umění*, Marie FULKOVÁ – Lucie HAJDUŠKOVÁ – Vladimíra SEHNÁLKOVÁ, Praha 2012, s. 23.

tvorbě jednotlivých architektek a architektů. Tyto přednášky jsou realizovány i v knihovnách, galeriích, ale i dalších nepaměťových institucích. Velmi oblíbené jsou i muzejní noci, kdy jsou muzea, galerie a případně další památky otevřeny široké veřejnosti do pozdních nočních hodin a v rámci této noci se koná i široká škála doprovodných programů, které ještě více ztraktivňují pobyt v muzeu či galerii.

Veškeré zmíněné aktivity můžeme přenést i na téma jihlavské architektury, pokud budeme aktivity realizovat jak v plenéru mezi budovami, tak ve vybraných kulturních a paměťových institucích Jihlavy. Nápad je možné propojit a získat tak širokou škálu způsobů prezentace tohoto tématu pro různé věkové skupiny.

V rámci edukačních aktivit jsou poměrně zásadní rekonstrukce zaniklých budov například na archeologických nalezištích či na místech již neexistujících budov z mladších období. Audiovizuální průvodci pak dokazují u staveb jakéhokoliv historického období dokreslit atmosféru historického místa pomocí komentáře, hudby, dobových záběrů, výkladu odborníka či dalších technických prvků. Didaktické prvky jsou tak v jakékoliv formě nezbytnou součástí edukačních programů.

Do organizačních forem muzejní edukace řadíme hlediska, s kým a jakým způsobem se při edukaci pracuje a druhým hlediskem je vnější prostor výuky, tedy kde edukace probíhá.⁵⁰⁹ Povětšinou probíhá edukace v muzeu, avšak Petra Šobáňová rozhodně nevyklučuje možnost probíhání edukace v prostřední in situ. Prezentace a edukace architektury je možná v rámci dodržování veškerých zásad, které se vztahují na edukaci probíhající pouze v muzeu, avšak s uzpůsobením pro průběh i na jiných místech pro uskutečnění aktivizace návštěvníka a podnícení jeho prožitku. Je dobré tedy místa při edukaci volit různorodě (v rámci bezpečnosti a velikosti skupiny, může jít o procházku městem a popis jednotlivých historických budov, navštívení běžných míst jako je vlakové nádraží, ulice, kde bydlím, obchodní dům, park, most, škola apod.) a nesoustředit se pouze na místo muzea či galerie. Uskutečnit se může například malba fasád jednotlivých domů ve spolupráci s jihlavským grafickým

⁵⁰⁹ Petra ŠOBÁŇOVÁ, *Muzejní edukace*, Olomouc 2012, s. 75.

studiem Tvůj rozlet, který poskytuje výtvarné workshopy pro širokou veřejnost.⁵¹⁰ Workshop by se mohl uspořádat v plenéru ulice či zástavby, kde by účastníci na plátno s poskytnutím pomůcek od grafického studia Tvůj rolet malovali vybranou stavbu či její fasádu. Jednalo by se o částečnou performance v plenéru. Stejný workshop by se i při nepřízní počasí mohl uspořádat přímo ve studiu Tvého rozletu, kde by si účastníci pod vedením lektora (vybraného akademického malíře) vyzkoušeli malbu fasád dle fotografií a poté je mohli porovnat s realitou. Muzea, galerie a ostatní instituce tak mohou v těchto programech poskytovat jak materiální, tak technické zázemí, ale především poskytují informace, a to i prostřednictvím sbírkových předmětů vztahujících se k jihlavské architektuře. V Jihlavě se o to snaží již několikrát zmiňované Muzeum Vysočiny, Oblastní galerie Vysočiny v Jihlavě, Centrum dokumentárního filmu či Státní oblastní archiv v Jihlavě.

Při edukaci architektury jsou velmi vhodné dobové fotografie, plány či některé předměty pro demonstrování určité technologie výstavby, specifické výroby v industriálním objektu apod. Důležité je také využívání digitálních technologií a dalších interaktivních prvků. Například 3D skenování budov do expozice, kde si návštěvník může prohlédnout celou budovu na elektronickém dotykovém zařízení. Architektonické objekty⁵¹¹ a další předměty spojené s činností a působením jezuitského řádu v Telči, postupně prezentuje pomocí vytváření 3D modelů projekt Telč a jezuité, řád a jeho mecenáši.⁵¹² Na něm spolupracuje Historický ústav Akademie věd České republiky, Národní památkový ústav a Ústav teoretické a aplikované mechaniky Akademie věd České republiky.⁵¹³ I při tomto využívání musíme dbát na určité hranice využití těchto prvků, aby nedošlo k přesycení návštěvníků různorodými vlivy. Důležitou pomůckou jsou v rámci textové podpory expozic tištění průvodci, katalogy, a především pracovní listy. Jsou do nich obvykle zakomponovány různé interaktivní prvky v podobě zábavných i studijních úkolů či pobídek. Pro dětské i dospělé návštěvníky nabízí například Muzeum Vysočiny v Pelhřimově poměrně dobře interaktivně zpracované průvodce a pracovní listy

⁵¹⁰ <https://www.tvujrozlet.cz/> [citováno k 8. 11. 2022].

⁵¹¹ https://jezuitetelc.cz/3d/?n=te_Kolej [citováno k 8. 11. 2022].

⁵¹² <https://jezuitetelc.cz/cz/3d-modely> [citováno k 8. 11. 2022].

⁵¹³ <https://jezuitetelc.cz/cz/partneri> [citováno k 8. 11. 2022].

s ilustracemi i úkoly.⁵¹⁴ Jedná se o průvodce po architektuře nazvaný „S poutníkem do Pelhřimova,“ průvodce po historické expozici muzea „S Fabiánem do zámku“ a průvodce šatlavou „S Mandelinou do šatlavy.“⁵¹⁵ Obvykle tyto materiály obsahují také klíč k řešení úkolů a slovníček pojmů. Je důležité u nich dbát i na vizuální podobu, vhodné ilustrace a reprodukce exponátů. V zásadě by neměl muzejní pedagog přestávat hledat jakékoliv možnosti, kterými podpořit rozvoj a učení návštěvníků a rovnoměrně a promyšleně střídat druhy úkolů a aktivit.⁵¹⁶

Ve školách by mohly být se ve spolupráci s paměťovými institucemi ve vazbě k jihlavské architektuře zaměřeny jednotlivé hodiny výuky dějepisu či výtvarné výchovy se zaměřením například na výstavbu druhé poloviny 20. století. Konkrétněji by se program mohl věnovat a přiblížení historie jihlavského Stavoprojektu a jeho realizovaných staveb pomocí terénního průzkumu a výkladu o jednotlivých budovách. V rámci výtvarné výchovy by pak mohli žáci a studenti realizovat modely jednotlivých budov či výtvarně ztvárnit jejich současný vzhled.

6.2. Využití digitálních technologií v muzejní, galerijní a další edukaci při prezentaci architektury

Pro prezentaci architektury, konverzí, rekonstrukcí, v muzejních, galerijních a dalších institucích jsou interaktivní a digitální technologie velmi důležité. Jedním z významných způsobů, které lze při prezentaci architektury v paměťových a dalších institucích využít, je vizualizace – počítačové modelování. Může mít 3D i 2D podobu.

Již běžným způsobem a dnes již poměrně zásadním prvkem je prezentace muzea či galerie na internetu a sociálních sítích, které jejich aktivitu ztraktivňují zajímavými aktualitami a příspěvky a přibližují tak aktivity instituce veřejnosti.

⁵¹⁴

<https://www.facebook.com/muzeumvysocinypelhrimov/posts/pfbid02c4tkthZn1NhiY2oMmfd28fUhU5txEaiB3hGshi1VXWxpWwZt41jBkJEqUw5DH3dl> [citováno k 8. 11. 2022].

⁵¹⁵ http://www.muzeumpe.cz/a_10_18/pracovni_listy.pdf [citováno k 8. 11. 2022].

⁵¹⁶ Lucie JAGOŠOVÁ – Vladimír JŮVA – Lenka MRÁZOVÁ, *Muzejní pedagogika – Metodologické a didaktické aspekty muzejní edukace*, Brno 2010, s. 255.

Z mnohých prezentací na sociálních sítích můžeme z těch kvalitnějších znovu zmínit Galerii 8smička v Humpolci, Galerii Středočeského kraje v Kutné Hoře, Galerii města Pardubice, Národní zemědělské muzeum v Praze, Moravskou galerii v Brně, Galerii výtvarného umění v Ostravě či Oblastní galerii Vysočiny v Jihlavě. Aktivity na sociálních sítích pak mohou být zásadní pro vnímání této instituce ve společnosti a také plní roli propagace a může rozhodnout, zda návštěvníci do instituce zavítají či nikoliv. Pro zatraktivnění expozice a výstavních sálů, muzea mohou využívat také různé interaktivní prvky jako například tablety, kiosky, interaktivní zařízení a podobně. Ty jsou v muzeích využívány v současnosti hojně, například v kraji Vysočina v Muzeu Vysočiny v Třebíči v expozici Lidé, místa, osudy;⁵¹⁷ dále se o interaktivní zapojení návštěvníka snaží i Muzeum Josefa Hoffmanna v Brtnici⁵¹⁸ a velkolepý interaktivní zážitek pak zprostředkovává Muzeum nové generace ve Žďáře nad Sázavou.⁵¹⁹ Vybrány jsou zde příklady kde se interaktivita a digitální technologie v prezentaci historie a umění povedly uplatnit a zatraktivnily tak jednotlivé expozice. Stále však většina menších či regionálních muzeí s omezenějšími prostředky a menší finanční podporou, nemohou těchto možností dosáhnout či se na ně tvůrci expozic nemohou zaměřit. Důvodem jsou možné konzervativní postoje vedení instituce či právě zmiňovaný nedostatek finanční podpory ze stran zřizovatele muzea. Další možností je naopak zařazení digitální podpory přímo do expozic a demonstrování různých skutečností – pomocí rekonstrukcí, reprodukcí, didaktických exponátů, animací, simulací prostředí, digitálními reprezentacemi muzeálií, digitálních modelů rozměrných předmětů apod. Poslední zmíněný v sobě nese velký potenciál pro zpřístupnění architektonického dědictví i přímo v expozici pomocí pořízení např. 2D zpracování či 3D digitální či klasické modelace. V praxi se takto můžeme setkat s digitální reprodukcí obrazů, textových dokumentů či právě rekonstruuující počítačovou grafikou a animací.⁵²⁰ V ní tvoří potenciál také Mgr. Klára Rybenská, Ph.D. z Katedry pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové, kdy se společně s doktorandkou Mgr. Barborou

⁵¹⁷ <https://www.muzeumtr.cz/muzeum-vysociny-trebic-zamek/expozice/lide-mista-osudy> [citováno k 13. 11. 2022].

⁵¹⁸ <https://moravska-galerie.cz/kontakt/muzeum-josefa-hoffmanna/> [citováno k 13. 11. 2022].

⁵¹⁹ <https://zamekzdar.cz/zazitky/muzeum-nove-generace/> [citováno k 13. 11. 2022].

⁵²⁰ Petra ŠOBÁŇOVÁ, *Využití digitálních technologií v muzejní prezentaci a edukaci*, Brno 2019, s. 9.

Borůvkou a dalšími studenty z filozofické fakulty věnují skenování sbírkových předmětů a také rozměrnějších památek a objektů historického dědictví. Ty jsou možné k nahlédnutí na profilu katedry v aplikaci sketchfab.⁵²¹ Objekty po naskenování upravují v softwarových programech a využívají je pro digitální prezentaci v muzeích a také při výzkumu na samotné katedře i v rámci Centra digitálních historických věd, které působí na stejnojmenné katedře.⁵²² Zde tedy také vidím velký potenciál, který by se mohl dále rozšířit i v prezentaci jihlavské architektury a podobně jako toho využívá i Muzeum východních Čech v Hradci Králové tak rozšiřovat digitalizaci historického dědictví i do potenciálních expozic a doprovodných programů.

Jihlavské Muzeum Vysočiny však digitální technologie využívá pouze v expozici zaměřenou na 20. století, a to pouze v omezené míře. Architektonické prvky zobrazuje pouze pomocí promítání dobových fotografií a dobových záběrů na televizním zařízení. Zdařilá virtuální výstava se povedla již jednou zmíněnému projektu „Telč a jezuité, řád a jeho mecenáši.“⁵²³ Výstava se díky prostorovému skenu původní výstavy dostala do dlouhodobé podoby a doplněním o videa jsou návštěvníkovi zprostředkovány souvislosti mezi vystavenými předměty.⁵²⁴ Pokud dojde k tomuto způsobu online prezentace je doporučeno zohlednit tyto aspekty: nasycenost různorodými informacemi, charakter informací jdoucí od prosté identifikace k informacím kontextuálním, kurátorsky a didakticky uchopený a koncepčně organizovaný obsah, uživatelsky přívětivé rozhraní a kvalitní výtvarné a grafické řešení.⁵²⁵ Všechny další možnosti musí být uzpůsobeny vnímavosti člověka, cílové skupině a samotnému tématu.

⁵²¹ <https://sketchfab.com/KPVHA-FF-UHK> [citováno k 13. 11. 2022].

⁵²² <https://www.uhk.cz/cs/filozoficka-fakulta/ff/katedry-a-pracoviste/katedra-pomocnych-ved-historickych-a-archivnictvi/novinky-a-udalosti/digitalizace-pamatek-na-broumovsku> [citováno k 13. 11. 2022].

⁵²³ <https://jezuitetelc.cz/cz/virtualni-vystava> [citováno k 13. 11. 2022].

⁵²⁴ <https://my.matterport.com/show/?m=dN2KqejJTWs&play=1&hl=1&play=1> [citováno k 13. 11. 2022].

⁵²⁵ Petra ŠOBÁŇOVÁ, *Využití digitálních technologií v muzejní prezentaci a edukaci*, Brno 2019, s. 27.

Závěr

V této bakalářské práci usiluji o shrnutí poznatků o vývoji jihlavské architektury 20. století. Snažila jsem se v ní popsat dosavadní způsoby prezentace a naznačit možnosti jakými formami by se prezentace a edukace mohla ubírat v budoucnu. Práce rovněž zahrnuje návrhy nových způsobů prezentace a edukace jihlavské architektury daného období, jejichž realizaci nebyla dosud věnována souvislá pozornost. Pro vybrané objekty byly zpracovány návrhy a možnosti, kterými by se mohly prezentovat i ostatní jihlavské objekty. Příloha práce tak obsahuje ukázky navržených a naplánovaných aktivit (komentované prohlídky, aktivity ve vybraných prostorech, propojení míst s přednáškami odborníků na dané téma) či forem edukace pomocí naučné stezky Jihlavská architektura konce 19. a průběhu 20. století. Další materiály zahrnují bližší popis aktivit, které by měly napomoci vhodnému přiblížení jihlavské architektury, konkrétních staveb či areálů (např. sídliště, obchodního domu, bývalých kasáren) daného období veřejnosti. Jihlavské architektuře 20. století jsem se snažila ve 2. kapitole věnovat v kontextu stavebního a urbánního vývoje města v popsání architektury a stručné historie města od vrcholného středověku po 20. století. Pro komparaci jihlavské architektonické historie konce 19. a 20. století je v práci zařazena také 3. kapitola o celkovém vývoji a tendencích v architektuře českých zemí 20. století. V práci jsem také nastínila vývoj památkové péče o vybrané stavby a stavební areály ve městě. Informuji v ní rovněž o tom, jak se majitelé o dané objekty starají a zda uvažují o jejich úpravách či konverzích. Věnovala jsem se stavbám soukromého i občanského charakteru, které jsou postaveny pro různorodé funkce a účely. Zahrnuty jsou stavby občanské, obytné, dopravní či industriální. Industriálním stavbám jsem věnovala samotnou podkapitolu (4.9.), jelikož jsou i přes současný značný zájem odborné veřejnosti v prezentaci a edukaci stále opomíjeny. Dále jsem se v kapitole 5.1. zaměřila na kulturní a paměťové instituce, které mají potenciál pro pořádání edukačních aktivit v rámci prezentace jihlavské architektury. Na dosavadní prezentaci jsem soustředila v podkapitole 5.2. věnované aktivitám, výstavám a projektům, jejichž tématem byla jihlavská architektura 20. století. V podkapitole 5.3. věnované její dosavadní prezentaci prostřednictvím tiskovin a online prezentací jsem se přesvědčila o neúplnosti zpracování tohoto tématu v rámci jihlavské historie.

V šesté, závěrečné kapitole se věnuji možnostem prezentace a edukace architektury na principech současné muzejní a galerijní pedagogiky, s respektováním zásad správně koncipovaného a graficky upraveného tištěného textu, s vhodným využitím digitálních technologií. Zmíněné zásady byly inspirací při přípravě a tvorbě aktivit, realizací a materiálů spjatých s jihlavskou architekturou 20. století. Realizován byl pro práci i archivní a terénní průzkum budov, ukázky z nich jsou součástí přílohy bakalářské práce.

Celkově se práce věnuje fenoménu nové výstavby v jednotlivých obdobích jihlavské historie. Výstavba města nebyla vždy rozsáhlá a zásadní pro tvorbu v dobově rozšířeném stylu. Přesto však s působením stavitelů a slohových různorodostí prošla ve 20. století zásadní proměnou, především mimo historické centrum města. Stěžejními stavebníky byli v počátcích 20. století především němečtí architekti, ale postupně se po první světové válce ve svých projektech uplatňovali i čeští stavitelé. Vše bylo ovlivněné dobovým kontextem i hospodářskou a společenskou situací města. Velmi často se na budovách na přelomu 19. a 20. století, a především v první polovině 20. století projevují historizující prvky s postupně přicházejícími novými tendencemi. Z tendencí se částečně uplatňuje secese, moderní klasicismus či purismus. Soukromé stavby se pak inspirovaly dobovým trendem i v zahraničních projevech a vymykají se tak povětšinou jednotným směřováním. Dále se projevuje i rondokubismus a počátkem 30. let 20. století také funkcionalismus se zásadními výsledky tvorby Bohuslava Fuchse. Za druhé republiky, protektorátu a druhé světové války pak výstavba výrazně upadá a soustředí se pouze na běžné opravy a stavební práce. S poválečným vývojem se v Jihlavě pojí snaha navázat na předválečný funkcionalismus. To se nedaří a dostaví se typizace architektury (kterou podněcuje soustředění architektů do Stavoprojektu) a řešení problému s nedostatkem bytové zástavby. Ta se vyvinula ve výstavbu prvních zděných sídlišť, které jsou představitelem metody socialistického realismu. Nadále přichází výstavba panelových sídlišť s občanskou vybaveností na místech, kde se nerozvinula ještě žádná další zástavba. Představitelem tohoto období je především autor největšího jihlavského sídliště Zdeněk Gryc. V druhé polovině 20. století se také staví budovy s uměleckými díly a neobvyklým řešením, které možná kdy přesahuje i kvality

historické zástavby. Příkladem může být jihlavská realizace domu kultury manželského páru Věry a Vladimíra Machoninových. Starší historická gotická, renesanční a barokní zástavba je v tomto období značně poškozená a neudržovaná. Památková péče ji nevěnuje dostatečnou pozornost a centrum také přijde o značné části historické zástavby. Necitlivé zásahy pokračují do vyhlášení města městskou památkovou rezervací v roce 1982. Po roce 1989 se rozvíjí výstavba s individuální tvorbou architektů a také realizace domů tzv. satelitních předměstí na okrajích města. Prosazuje se komerční využití staveb a postmoderní tendence, které vyvolávají mnohvrstevnaté užití nových prvků a výrazných materiálů. Objevují se však také první návrhy vhodných konverzí, restaurování a dílčích úprav konkrétní historické zástavby. Ne vždy se však objekt zachoval v původních základech s vhodně zvolenou úpravou. Fenomémem byly ve výstavbě i stavby industriálního charakteru, které rozvíjely průmyslová odvětví v mnoha oborech. Presentace jihlavské architektury je dle mého průzkumu stále upozaděna, i když existují tendence, které se jí snažily zpropagovat a podnítily diskuzi o jejích kvalitách.

V budoucnu by se tyto tendence mohly soustředit na osobnosti jednotlivých architektů, jelikož o jejich životě nemáme vždy rozsáhlejší pramennou základnu. Především se jedná o architekty německé národnosti, u nichž je i plánová dokumentace vedená v německém jazyce a je složitější s ní pracovat. Důležitá je v tomto výzkumu mezioborová spolupráce s archiváři a překladateli. Výzkum by se měl zaměřit i na vybranou sérii staveb podobného zaměření a v dlouhodobějším cíli tyto informace přetvořit v rámci Jihlavského architektonického manuálu do stálé expozice o vývoji architektury v tomto období. Pro přetvoření je určitě zásadní vytvoření kvalitního týmu odborníků a spolupracovníků, jelikož je samotný výzkum stále v počátcích a obsahuje nevyváženě informace především o životě architektů a je třeba se věnovat i důslednějšímu popsání jednotlivých staveb. Výzkum by se také měl zaměřit na popsání jednotlivých uměleckých prvků a umění veřejného prostoru spojeného s výstavbu druhé poloviny 20. století. Předmětem by mohl být i podrobnější rozbor vybrané stavby dle archivní a plánové dokumentu a postupně by většině objektů měly být věnovány další edukační aktivity v rámci rozvoje a

propagace jihlavské architektury. Podrobnější zájem a diskuze s veřejností a mladší nastupující generací si tato část jihlavské historie určitě zaslouží.

Seznam použitých pramenů

Státní okresní archiv Jihlava, fond Stavební archiv

Státní okresní archiv Jihlava, sbírka map a plánů

Stavební úřad Magistrátu města Jihlavy – stavební archiv

Muzeum Vysočiny Jihlava, fond Fotoarchiv města Jihlavy

Seznam pramenů elektronické povahy

<https://www.npu.cz/cs/pro-media/5994-vydavame-publikaci-pamatky-vysociny>
[citováno k 4. 1. 2022].

<http://www.industrialnitopografie.cz/index2.php> [citováno k 6. 1. 2022].

<http://www.atelier90.cz/portfolio?node=94> [citováno k 6. 1. 2022].

<https://pamatkovykatalog.cz/silnicni-most-u-janu-704386> [citováno k 14. 1. 2022].

https://www.kr-vysocina.cz/vismo5/dokumenty2.asp?id_org=450008&id=1009733&p1=1126
[citováno k 10. 2. 2022].

<https://www.pamatkovykatalog.cz/> [citováno k 14. 2. 2022].

<https://www.ntm.cz/expozice/architektura-stavitelstvi-design> [citováno k 14. 2. 2022].

https://www.jihlava.cz/assets/File.ashx?id_org=5967&id_dokumenty=516288
[citováno k 31. 3. 2022].

<https://pamatkovykatolog.cz/mestske-opevneni-690942> [citováno k 28. 3. 2022].

<https://www.jihlava.cz/jihlavsti%2Darchitekti%2Dnavrhnu%2Ddocasne%2Dvyuziti%2Dmodety/d-533973> [citováno k 8. 4. 2022].

<https://mvji.cz/jihlava/historie-jihlavskeho-muzea/> [citováno k 11. 4. 2022].

<https://www.podzimek.cz/stavba/secesni-vila-jihlava/> [citováno k 11. 4. 2022].

<https://www.vila-mk.cz/> [citováno k 11. 4. 2022].

<https://jihlava.cz/galerie%2Dnonstrop/os-43842/p1=143532> [citováno k 19. 4. 2022].

<https://jihlava.cz/divadla/os-43687/p1=143530> [citováno k 19. 4. 2022].

<https://www.facebook.com/fkjihlava/> [citováno k 19. 4. 2022].

<https://www.instagram.com/mb24.jihlava/> [citováno k 19. 4. 2022].

<https://mvji.cz/stale-expozice/> [citováno k 19. 4. 2022].

<https://www.jihlava.cz/funkce%2Da%2Dstyl/d-516708/p1=105374> [citováno k 21. 4. 2022].

<http://www.panelaci.cz/vystava/pribeh-panelaku-v-kraji-vysocina> [citováno k 21. 4. 2022].

https://www.facebook.com/panelaci/photos?tab=album&album_id=666910063448291 – fotoreport z vernisáže konané 5. 4. 2016 [citováno k 21. 4. 2022].

<https://www.jihlava.cz/patriot-jihlava-ve-fotografii-johanna-haupta/a-3793/p1=105345> [citováno k 21. 4. 2022].

<https://www.jihlava-city.cz/jihlavsti-stavitele-vlastni-rukou/a-5464/p1=103382>

[citováno k 21. 4. 2022].

<https://jihlava.cz/devadesatkova%2Dpostmoderna%2Da%2Djeji%2Ddozvuky%2Dv%2Djihlave/a-5621/p1=105996> [citováno k 21. 4. 2022].

<https://www.facebook.com/events/680720818998128/> - oficiální online událost [citováno k 21. 4. 2022].

<https://www.denarchitektury.cz/o-nas/> [citováno k 23. 4. 2022].

<https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-prior-vs-city-park/> [citováno k 23. 4. 2022].

<https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-sidliste-i-na-spitalskem-predmesti/> [citováno k 23. 4. 2022].

<https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-industrialni-objekt-palmovka/> [citováno k 23. 4. 2022].

<https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-noc-architektury-projekce/> [citováno k 23. 4. 2022].

<https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-vera-machoninova-mestu-hura-dovnitř/> [citováno k 23. 4. 2022].

<https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-industrialni-hura-dovnitř/> [citováno k 26. 4. 2022].

<https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-pribeh-dvou-vil-2/> [citováno k 26. 4. 2022].

<https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-legiodum/> [citováno k 26. 4. 2022].

<https://www.denarchitektury.cz/program/zimni-stadion/> [citováno k 26. 4. 2022].

<https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-neminula/> [citováno k 26. 4. 2022].

<https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-lesopark-heulos/> [citováno k 26. 4. 2022].

www.dedictvivysociny.cz [citováno k 26. 4. 2022].

www.vysocina.eu [citováno k 30. 4. 2022].

<https://sbirky.ogv.cz/o-253> [citováno k 4. 5. 2022].

<https://sbirky.ogv.cz/o-1228> [citováno k 4. 5. 2022].

<https://sbirky.ogv.cz/o-943> [citováno k 4. 5. 2022].

<https://sbirky.ogv.cz/k-1075> [citováno k 4. 5. 2022].

<http://podzemi.solvayovylomy.cz/stroje/pstroj1/023.htm> [citováno k 16. 5. 2022].

<https://pktestext.npu.cz/dum-kultury-roh-18463845> [citováno k 16. 5. 2022].

<https://praha.camp/> [citováno k 28. 7. 2022].

<https://8smicka.com/sireny-01/> [citováno k 28. 7. 2022].

<https://8smicka.com/?s=sir%C3%A9ny> [citováno k 28. 7. 2022].

<http://panelaci.cz/stranka/panelaci-2> [citováno k 2. 9. 2022].

<https://pamatkovykatalog.cz/brana-matky-bozi-17941344> [citováno k 3. 9. 2022].

<https://www.jihlava.cz/architektonicka%2Dsoutez/d-532139/p1=128331> [citováno k 16. 10. 2022].

<https://www.bam.brno.cz/architekt/18-josef-kranz> [citováno k 8. 11. 2022].

<https://pamatkovykatolog.cz/banka-12540283> [citováno k 8. 11. 2022].

<https://zam.zlin.eu/objekt/66-vezove-domy> [citováno k 8. 11. 2022].

<https://www.tvujrozlet.cz/> [citováno k 8. 11. 2022].

https://jezuitelc.cz/3d/?n=te_Kolej [citováno k 8. 11. 2022].

<https://jezuitelc.cz/cz/3d-modely> [citováno k 8. 11. 2022].

<https://jezuitelc.cz/cz/partneri> [citováno k 8. 11. 2022].

<https://www.facebook.com/muzeumvysocinypelhrimov/posts/pfbid02c4tkthZn1NhiY2oMmfd28fUhU5txEaiB3hGshi1VXWxpwWaZt41jBkJEqUw5DH3dl> [citováno k 8. 11. 2022].

http://www.muzeumpe.cz/a_10_18/pracovni_listy.pdf [citováno k 8. 11. 2022].

<https://www.okplan.cz/cs/architekt-ludek-ryzner> [citováno k 10. 11. 2022].

<https://www.galerie-vankovka.cz/o-centru/historie-vankovky/2005/> [citováno k 10. 11. 2022].

https://www.idnes.cz/jihlava/zpravy/budova-reality-nemovitost-sidlo-ksc-palac-architektura-historie-komunismus-jihlava-trebic-zdar-nad-s.A191016_508299_jihlava-zpravy_epsal/foto/MV7ec082_05.jpg [citováno k 10. 11. 2022].

<https://www.archiweb.cz/b/obchodni-stredisko-jested> [citováno k 10. 11. 2022].

https://drnh.cz/portfolio/realizace/tovarna_Vankovka [citováno k 10. 11. 2022].

<https://storymaps.arcgis.com/stories/24c1a50154b348a0b099e14eddef9e06> [citováno k 11. 11. 2022].

<https://www.muzeumtr.cz/muzeum-vysociny-trebic-zamek/expozice/lide-mista-osudy> [citováno k 13. 11. 2022].

<https://moravska-galerie.cz/kontakt/muzeum-josefa-hoffmanna/> [citováno k 13. 11. 2022].

<https://zamekzdar.cz/zazitky/muzeum-nove-generace/> [citováno k 13. 11. 2022].

<https://sketchfab.com/KPVHA-FF-UHK> [citováno k 13. 11. 2022].

<https://www.uhk.cz/cs/filozoficka-fakulta/ff/katedry-a-pracoviste/katedra-pomocnych-ved-historickych-a-archivnictvi/novinky-a-udalosti/digitalizace-pamatek-na-broumovsku> [citováno k 13. 11. 2022].

<https://jezuitelc.cz/cz/virtualni-vystava> [citováno k 13. 11. 2022].

<https://my.matterport.com/show/?m=dN2KqcjJTWs&play=1&hl=1&play=1> [citováno k 13. 11. 2022].

https://www.stavbavysociny.cz/index.php?option=com_mtree&task=viewlink&link_id=17&Itemid=45 [citováno k 22. 11. 2022].

<https://wave.rozhlas.cz/bourani-5183538/o-poradu> [citováno k 3. 12. 2022].

<https://pamatkovykatalog.cz/divadlo-2173753> [citováno k 3. 12. 2022].

https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=730604 [citováno k 3. 12. 2022].

<https://www.okplan.cz/cs/diod-jihlava> [citováno k 4. 12. 2022].

<http://panelaci.cz/stranka/slovnicek-pojmu> [citováno k 5. 12. 2022].

<http://panelaky.info/t06b/> [citováno k 5. 12. 2022].

<http://panelaci.cz/sidliste/kraj-vysocina/jihlava-sidliste-ii> [citováno k 5. 12. 2022]

<https://vysocina.rozhlas.cz/jihlavske-panelaky-byly-stavene-na-tricet-pet-let-stoji-dodnes-7117208> [citováno k 5. 12. 2022].

<https://sochyamesta.cz/zaznam/11213> [citováno k 9. 12. 2022].

<https://sochyamesta.cz/zaznam/1459> [citováno k 9. 12. 2022].

<http://www.socharstvi.info/zdenek-gryc-vytvarna-dila-v-architekture/> [citováno k 9. 12. 2022].

<https://www.fortis-jihlava.cz/8-architektonicky-atelier.html?strana=0&filtr=>
[citováno k 9. 12. 2022].

<https://www.google.com/maps/@49.4018726,15.5709738,3a,75y,44.53h,102.66t/data=!3m6!1e1!3m4!1sY466mnvthik9uzMqk8Dkag!2e0!7i16384!8i8192?hl=cs>
[citováno k 9. 12. 2022].

<https://stavbaroku.cz/printSites.do?Dispatch=ShowAllContest> [citováno k 10. 12. 2022].

<https://nultagenerace.cz/2020/festival.html> [citováno k 10. 12. 2022].

<https://www.stavothermhb.cz/projekcni-cinnost/sups-jihlava-helenin-rekonstrukce-objektu> [citováno k 10. 12. 2022].

<https://www.fortis-jihlava.cz/9-stavebni-vyroba.html> [citováno k 10. 12. 2022].

<https://www.archiweb.cz/b/nove-vyukove-centrum-vspj> [citováno k 11. 12. 2022].

<https://www.qarta.cz/projekty/dokoncene/nove-vyukove-centrum-vspj/> [citováno k 11. 12. 2022].

<https://pamatkovykatalog.cz/obilni-skladiste-s-pristavbou-spravni-budovy-17972548>
[citováno k 11. 12. 2022].

<https://mvji.cz/od-noveho-roku-zavirame-expozicni-budovy/> [citováno k 11. 12. 2022].

<https://www.fortis-jihlava.cz/8-architektonicky-atelier.html?strana=0&filtr=>
[citováno k 11. 12. 2022].

[https://cs.wikipedia.org/wiki/Hr%C3%A1dek_%28Heulos%29#/media/Soubor:Hr%C3%A1dek_\(Heulos\)_15.JPG](https://cs.wikipedia.org/wiki/Hr%C3%A1dek_%28Heulos%29#/media/Soubor:Hr%C3%A1dek_(Heulos)_15.JPG) [citováno k 11. 12. 2022].

Seznam použité literatury

BENEŠOVSKÁ, Klára – KRATOCHVÍL, Petr (ed.), *Velké dějiny země Koruny české: Architektura*, Praha 2009.

BERAN, Lukáš – VALCHÁŘOVÁ, Vladislava – ZIKMUND, Jan (edd.), *Industriální topografie / Kraj Vysočina*, Praha 2014.

BRABCOVÁ, Alexandra (ed.), *Brána muzea otevřená, Průvodce na cestě muzea k lidem a lidí do muzea*, Náchod 2003.

BRADÁČ, Bohumír – MAŠEK, Josef – URBÁNEK, Vladimír, *Jihlava město a okolí*, Jihlava 1933.

Brožura vydaná Krajským úřadem kraje Vysočina, Odborem kultury, památkové péče a cestovního ruchu, *Díla umělců*, Jihlava 2011.

Brožura vydaná Krajským úřadem kraje Vysočina, Odborem kultury, památkové péče a cestovního ruchu, *Technické památky*, Jihlava 2011.

Brožura vydaná Krajským úřadem kraje Vysočina, Odborem kultury, památkové péče a cestovního ruchu, *Vysočina 20. století*, Jihlava 2011.

- BYSTRJANSKÁ, Eva, *O ježkově – průlet historií města Jihlavy*, Jihlava 2017.
- CAHOVÁ, Blanka, *Revitalizace obchodního domu Prior na krajskou a vysokoškolskou knihovnu v centru města Jihlavy*, Diplomová práce, Fakulta stavební, České vysoké učení technické v Praze, Praha 2013.
- FRANĀKOVÁ, Barbora *Návrh koncepce obnovy Masarykova náměstí v Jihlavě, návrh změny zastavění souboru domům Krecl – Špalíček*, Diplomová práce, Fakulta architektury, České vysoké učení technické v Praze, Praha 2013.
- FULKOVÁ, Marie – HAJDUŠKOVÁ, Lucie – SEHNÁLKOVÁ, Vladimíra, *Galerijní a muzejní edukace 1, Vlastní cestou k umění*, Praha 2012.
- HOFFMANN, František, *České město ve středověku, Život a dědictví*, Praha 1992.
- HOFFMANN, František, *Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století*, Jihlava 2004.
- CHAROUZ, Zdeněk Jindřich, *Premonstrátský klášter Želiv, Želiv* 1992.
- JAGOŠOVÁ, Lucie – JŮVA, Vladimír – MRÁZOVÁ, Lenka, *Muzejní pedagogika – Metodologické a didaktické aspekty muzejní edukace*, Brno 2010.
- JAROŠ, Zdeněk – VEVERKA, Přemysl, *Historie a současnost podnikání na Jihlavsku, Žehušice* 2001.
- JAROŠ, Zdeněk, *Jihlavské nemovité památky*, Jihlava 2002.
- JAROŠ, Zdeněk, *Mladý Gustav Mahler a Jihlava*, Jihlava 1994.
- JELÍNEK, Stanislav, *Malý průvodce po staré Jihlavě*, Jihlava 2019.
- KLÍMA, Petr (ed.), *Kotvy Máje: české obchodní domy 1965–1975*, Praha 2011.
- KLUKANOVÁ, Ludmila, *Jihlava Gustavu Mahlerovi*, Jihlava 2010.

KRUM, Gustav – HOFFMANN, František, *Sedm století Jihlavy v obrazech*, Jihlava 2015.

KŘESADLO, Karel, *Jihlava*, Praha 1986.

KUDĚLKA, Zdeněk, *Bohuslav Fuchs*, Praha 1966.

LAUBOVÁ, Jana – DVOŘÁK, Petr, *Funkce a styl: jihlavská moderní architektura*, Jihlava 2015.

PETRŮJOVÁ, Jana – KOUMAR, Jakub, *Patriot / Jihlava ve fotografii Johanna Haupta*, Jihlava 2018.

PETRŮJOVÁ, Jana – ŠKRDLOVÁ Jana, *Toulky Jihlavou*, Jihlava 2016.

PISKOVÁ, Renata a kol., *Jihlava: Kultura, historie, lidé*, Praha 2009.

POJSL, Miloslav – LONDIN, Vladimír, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 1998.

POLÁŠKOVÁ, Eva, *Jihlava: městská památková rezervace*, Brno 1970.

SEDLÁK, Jan (ed.), *Slavné vily kraje Vysočina*, Praha 2008.

SEMOTANOVÁ, Eva a kol., *Historický atlas měst České republiky, svazek č. 8 Jihlava*, Praha 2000.

SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie – ŠVÁCHA, Rostislav – NOVOTNÁ, Eva – JIRKALOVÁ, Karolína (edd.), *Paneláci 1, Padesát sídlišť v českých zemích: kritický katalog k cyklu výstav Příběh paneláku*, Praha 2016.

ŠAMÁNKOVÁ, Eva – VOLDÁN, Vladimír – VESELÝ, Jaroslav, *Jihlava: městská rezervace Státní památkové správy*, Praha 1955.

ŠEFCŮ, Ondřej, *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla*, Praha 2013.

ŠOBÁŇOVÁ, Petra, *Muzejní edukace*, Olomouc 2012.

ŠOBÁŇOVÁ, Petra, *Využití digitálních technologií v muzejní prezentaci a edukaci*, Brno 2019.

TRNKOVÁ, Magda, *Proměna jihlavského náměstí od 60. do 80. let 20. století s možností využití ve výuce dějepisu*, Magisterská diplomová práce, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno 2018.

TROJAN, Karel, *1948-2018: 70 let trolejbusů v Jihlavě*, Jihlava 2018.

VILÍMEK, Ladislav, *I domy umírají vstojě, (díly: I. – V.)*, Jihlava 2014–2019.

Seznam příloh

Příloha č. 1 Edukační a prezentační materiály vybraných budov

Příloha č. 2 Fotografie plánů a plánové dokumentace vybraných objektů ze Státního okresního archivu Jihlava, fondu Stavební archiv a fondu Zdeňka Gryce

Příloha č. 3 Dobové fotografie vybraných budov z Muzea Vysočiny, fondu Fotoarchiv města Jihlavy doplněné o současné fotografie z terénního průzkumu

Příloha č. 1 Edukační a prezentační materiály vybraných budov

Plakát ke komentované prohlídce sokolovny s promítáním dokumentu o Bohuslavu Fuchsovi

Povídání a projekce dokumentu o Bohuslavu Fuchsovi

Komentovaná prohlídka sokolovny a následné promítání
dokumentu o Bohuslavu Fuchsovi - Evropský architekt Bohuslav
Fuchs od režiséra Pavla Jirsáka

8. června 2023 od 17:30 hod.

sraz účastníků prohlídky je před vstupem do sokolovny
dnešního DIODu - Tyršova 1565

po prohlídce a promítání bude následovat diskuze s historikou
architektury PhDr. Dagmar Černouškovou, Mgr. Jindřichem Chatrným
a režisérem Pavlem Jirsákem

Zjednodušený metodický list ke komentované prohlídce sokolovny s promítáním dokumentu o Bohuslavu Fuchsovi

anotace: Komentovaná prohlídka jihlavské sokolovny přiblíží její historii i tvorbu Bohuslava Fuchse pro Jihlavu. Prohlídku povede Mgr. Jindřich Chatrný a PhDr. Dagmar Černoušková. Ti představí jak projekty Bohuslava Fuchse pro Jihlavu, tak samotnou budovu sokolovny a kina. Po prohlídce bude následovat v kinosále Divadla otevřených dveří (DIOD) promítání dokumentu Evropský architekt Bohuslav Fuchs od režiséra Pavla Jirsáka. Následná diskuze s historiky a režisérem dokumentu pomůže ozřejmit výpovědní hodnotu zhlédnutého snímku. Návštěvníci se budou moci zapojit svými dotazy i postřehy.

cílová skupina: běžná jihlavská veřejnost, zájemci o historii a jihlavskou architekturu první poloviny 20. století, studenti středních a vysokých škol

cíle programu: objasnění historie výstavby sokolovny, popsání jejích charakteristických prvků, prohloubení diskuze, přemýšlení o dokumentárním filmu a jeho výpovědní hodnotě, přiblížení osobnosti Bohuslava Fuchse, rozvíjení diskuzních prvků mezi návštěvníky

obsah programu: Historici architektury Mgr. Jindřich Chatrný a PhDr. Dagmar Černoušková návštěvníky seznámí s historií sokolovny a její výstavbou architektem Bohuslavem Fuchsem. Společně s účastníky projdou zázemí sokolovny a jejích jednotlivých částí. Během nebo po prohlídce budou moci návštěvníci vyplnit pracovní list, který bude součástí programů vytvořených pro sokolovnu.

potenciál: rozšíření programu pro další cílové skupiny, zaměření se na další Fuchsovy stavby a nerealizované ve městě Jihlava

bodový scénář: Úvod před sokolovnou u vstupu do DIODu, prohlídka jednotlivých částí sokolovny, zastavení se v každé místnosti a výklad historiků. Po ukončení výkladu následuje přesun do kinosálu divadla DIOD, kde proběhne promítání dokumentu o Bohuslavu Fuchsovi, po dokumentu povedou diskuzi s návštěvníky historici i režisér filmu.

pomůcky: pracovní listy, psací potřeby, podložky pod pracovní listy, evaluační formulář, souhlas majitele s prohlídkou objektu, dobové fotografie, plány objektu

zdroj historických fotografií: Muzeum Vysočiny Jihlava, fond Fotoarchiv města Jihlavy
zdroj soudobých fotografií: terénní průzkum autorky Marie Novákové

Plakát ke komentované prohlídce Domu kultury a odborů

Respektujeme Dům kultury a odborů?

Komentovaná prohlídka s průvodcem a následná diskuze v hlavním sále DKO I s vnučaty architektů Machoninových z iniciativy RESPEKT MADAM

15. února 2023 od 17:00 hod.

sraz účastníků prohlídky je před vstupem do DKO, po prohlídce bude probíhat diskuze s Janem a Marií Kordovskými v hlavním sále DKO I

Zjednodušený metodický list k prohlídce Domu kultury a odborů

cílová skupina: běžná jihlavská veřejnost, zaměřeno na dospělé, především pamětníky minulého režimu, ale i mladší zájemci o historii a jihlavskou architekturu, studenti středních a vysokých škol

cíle programu: pracovní list je spojen s komentovanou prohlídkou jihlavského DKO, která bude realizovaná v rámci odborných prohlídek zaměřených na architekturu druhé poloviny 20. století. Cílem je veřejnosti přiblížit proces výstavby jedné z nejvýznamnějších socialistických staveb v Jihlavě. Popsána bude kompletní historie DKO; co jeho výstavbě předcházelo, jaké byly plány, kdo byli manželé Machoninovi a také jaké technologie byly při stavbě a následném vybavení interiéru použity. Součástí prohlídky je i prohlídka jednotlivých částí DKO a také diskuze s vnoučaty manželů Machoninových Marií a Janem Kordovskými z iniciativy RESPEKT MADAM.

obsah programu: Znáte historii jihlavského DKO, jeho plánů a použitých materiálů a vybavení? Jedná se o prvotní velké dílo Věry a Vladimíra Machoninových, kteří v Jihlavě zahájili touto stavbou svou významnou kariéru. Společně s průvodcem si projdeme historii DKO, kterou přiblíží výkladem, dobovými fotografiemi i popisem uměleckých děl a vybavení interiéru. Následovat bude diskuze s vnoučaty manželů Machoninových Marií a Janem Kordovskými z iniciativy RESPEKT MADAM. Ti se snaží o zachování a iniciují citlivé zásahy do architektonických děl jejich prarodičů.

potenciál: rozšíření programu pro všechny střední školy v Jihlavě v rámci výuky výtvarné výchovy, dějepisu, dějin kultury a umění a dalších příbuzných předmětů

bodový scénář: Úvod a setkání před domem kultury, rozdání pracovních listů, seznámení se s historií DKO, popis stavby, vnějších prvků, přesuny kolem DKO pro demonstrování lepšího pohledu a přiblížení jednotlivých prvků objektu. Následovat bude přesun do interiéru, který si také popíšeme a pomocí dobových fotografií porovnáme dobový a současný vzhled. Po projití jednotlivých sálů, zázemí, restaurace se přesuneme do jednoho ze sálů, kde se usadíme a bude následovat prezentace a diskuze se sourozenci Kordovskými, kteří přiblíží jak své prarodiče, tak jejich snahu o zachování a citlivé zacházení s objekty projektovanými jejich prarodiči. Přiblíží také jednotlivé případy, kdy snaha o zachování děl manželů Machoninových nebyla vůbec jednoduchá, časová dotace cca 120 minut.

pomůcky: psací potřeby, papíry, pracovní listy, podložky pod pracovní listy, voda, menší občerstvení, dobové fotografie, plány

zdroj historických fotografií: Muzeum Vysočiny Jihlava, fond Fotoarchiv města Jihlavy
zdroj soudobých fotografií: terénní průzkum autorky Marie Novákové

1957-1961

Pracovní list k prohlídce Domu kultury a odborů

Jaká budova předcházela výstavbě DKO a kdo jsou její architekti? Znáte nějaké jejich další stavy?

Které materiály převládají na průčelí a celkově na budově DKO? Zkuste i bez znalosti materiálové problematiky ve skupině diskutovat o použitých materiálech a hmotách.

Pokuste se vypsát umělecká díla užitá zvenku i uvnitř domu kultury a zkuste popsat jejich význam a pokud zvládnete i popis.

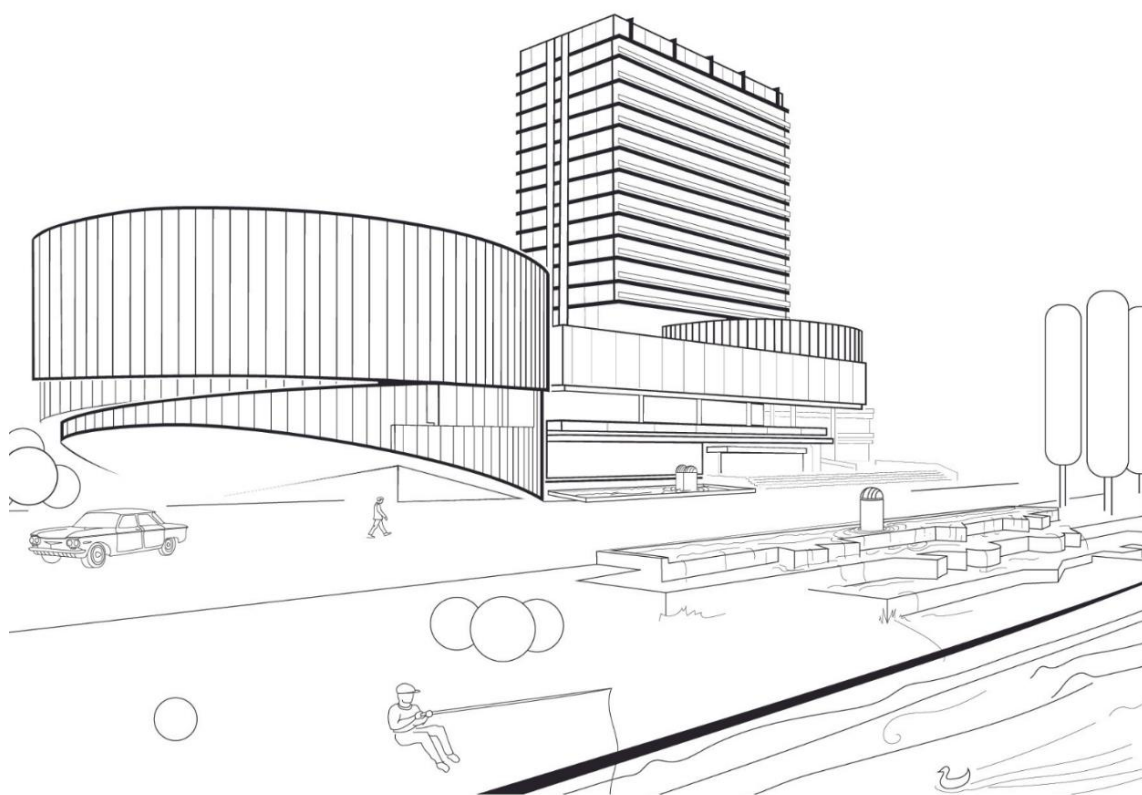
Dům kultury a odborů se stal v 60. letech 20. století úplně novým stavebním typem (kulturním domem), který se předtím ve stavebnictví nevyskytoval. Dokážete v historii architektury najít další typy staveb, které se v jakémkoliv daném období začaly stavět a jsou svou výjimečností typické pro dané období? Vybírat můžete z jakýchkoliv souvislostí.

1957-1961

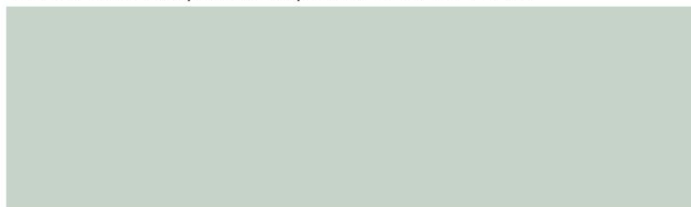
Doprovodná aktivita k prohlídce Domu kultury a odborů

1967-1976

Omalovánky Hotelu Thermal v Karlových Varech od **RESPEKT MADAM**

Prostor pro poznámky, otázky a cokoliv dalšího; v QR kódu naleznete
webové stránky iniciativy RESPEKT MADAM

Plakát ke komentované prohlídce bývalé budovy OV KSČ

Komentovaná prohlídka budovy bývalého sekretariátu OV KSČ

s architektem budovy a pamětníkem Zdeňkem Grycem

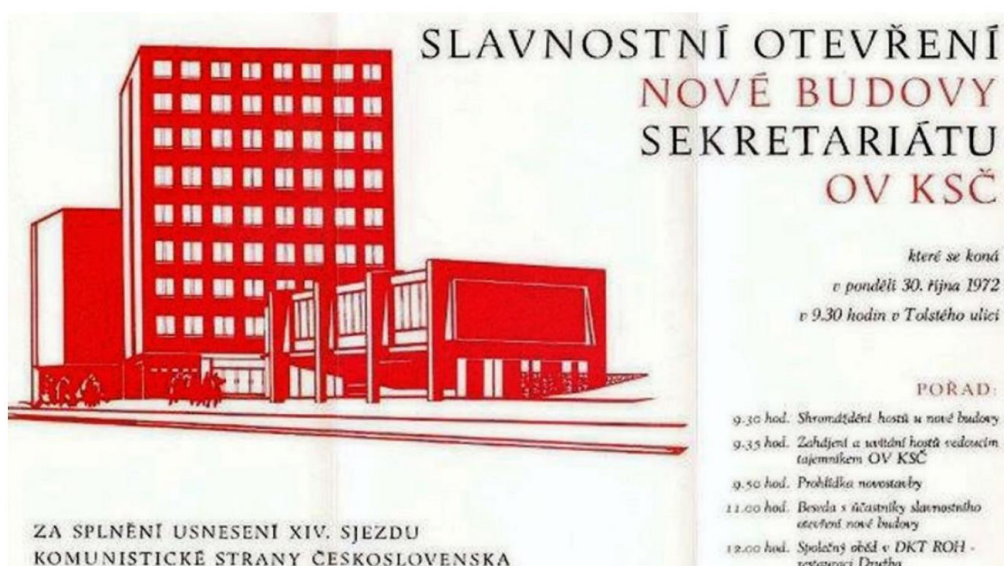
20. dubna 2023 v 17:00 hod.

sraz u vchodu do bývalé budovy OV KSČ – dnes sídla Odboru sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města Jihlavy

Zjednodušený metodický list ke komentované prohlídce bývalé budovy OV KSČ

koncept/anotace: setkání s architektem objektu Zdeňkem Grycem, který nám zprostředkuje zkušenost s projektováním budovy sekretariátu OV KSČ. Společně si projdeme celou budovu, zamyslíme se nad dobovým kontextem a historií vzniku budovy. Zaměříme se na historii uměleckých děl jak ve veřejném prostoru, a to v bezprostřední blízkosti budovy, tak v interiéru. Historickou zástavbu a umělecká díla porovnáme s dobovými fotografiemi a jejich popisem. Na závěr proběhne společná debata a promítání dalších Grycových realizací v Café baru Sokolovna, který se nachází hned vedle bývalé budovy OV KSČ.

zdroj dobové pozvánky: https://www.idnes.cz/jihlava/zpravy/budova-reality-nemovitost-sidlo-ksc-palac-architektura-historie-komunismus-jihlava-trebic-zdar-nad-s.A191016_508299_jihlava-zpravy_epsal/foto/MV7ec082_05.jpg

Zjednodušený metodický list ke komentované prohlídce bývalé budovy OV KSČ

cílová skupina: běžná jihlavská veřejnost, především pamětníci minulého režimu, ale i mladší zájemci o historii a jihlavskou architekturu

cíle programu: zlepšení povědomí veřejnosti o tvorbě Zdeňka Gryce ve Stavoprojektu Jihlava, poznání osoby architekta Zdeňka Gryce, který bude v roli průvodce i pamětníka, propojení veřejnosti a jejich podnětů ke stavbě OV KSČ, přiblížení architektonické a umělecké tvorby minulého režimu,

obsah programu: program navazuje na tvorbu Jihlavského architektonického manuálu příspěvkové organizace Brána Jihlavy, který zprostředkovává historii a prezentaci jihlavské architektury 19. a 20. století. Garantem programu a průvodcem je především Zdeněk Gryc, který inicioval tento program. Důležitým krokem je přiblížit veřejnosti ukázkou architektury druhé poloviny 20. století bez předsudků, prezentovat veřejnosti bez dehonestace stavbu spjatou s dobou vzniku a jejím účelem. Program poskytuje možnost lidem, kteří žijí Jihlavě nebo mají o dění ve městě zájem, sdílet vzpomínky, fotografie či se podělit s ostatními o své historické fotografie.

potenciál: rozšíření přednášek o historickém kontextu druhé poloviny 20. století, zaměření se na edukaci i pro mladší ročníky

bodový scénář: úvod před budovou, nastínění historie Jihlavy v průběhu 60. a 70. let 20. století, poté výklad Zdeňka Gryce o výstavbě objektu OV KSČ, zaměření se na technologii výstavby, přesun do interiéru, popis interiérového umění a prohlídka jednotlivých místností, na závěr prostor pro dotazy a přesun do objektu sokolovny, kde v Café baru Sokolovna proběhne promítání dalších Grycových realizací a závěrečná debata, časová dotace: cca 90 minut

pomůcky: dobové fotografie, plány, texty, evaluační formulář, souhlas vlastníka objektu s prohlídkou

zdroj soudobých fotografií: terénní průzkum autorky Marie Novákové

Plakát ke komentované procházce sídlištěm Březinovy sady v Jihlavě

Komentovaná procházka sídlíště Březinovy sady v Jihlavě

s architektem sídliště a pamětníkem Zdeňkem Grycem

**15. března 2023
v 17:00 hod.**

sraz před hospůdkou Madeira
u OC Březinky

Zjednodušený metodický list ke komentované procházce sídlištěm Březinovy sady v Jihlavě

koncept/anotace: Setkání se Zdeňkem Grycem, který nám povypráví o zkušenostech se stavbou největšího jihlavského sídliště, projdeme si také různé objekty panelových domů a seznámíme se s jejich historií. V dalších částech prohlídky se můžete průvodci stát i vy sami - poskytnete sousedům prohlídku zázemí vašeho paneláku (případně i vašeho domu). Zdeněk Gryc vám povypráví více o technologii výstavby, co se v panelácích razantně změnilo a co z období 70. a 80. let 20. století zůstalo jako pozůstatek původní zástavby. Na závěr proběhne společná debata v jedné z hospůdek v areálu OC Březinky.

Zjednodušený metodický list ke komentované procházce sídlištěm Březinovy sady v Jihlavě

cílová skupina: běžná jihlavská veřejnost, především lidé, kteří žijí v panelových objektech sídliště Březinovy sady, bezbariérový přístup po celém sídlišti, možnost i pro rodiče se staršími dětmi se zajímat o své bydliště a okolí

cíle programu: zlepšení povědomí veřejnosti o projektování největšího jihlavského sídliště, poznání místa, ve kterém žijeme, přiblížení osobnosti architekta Zdeňka Gryce, který bude v roli průvodce i pamětníka, propojení veřejnosti a jejich podnětů k bydlení v paneláku, prohloubení sousedských vztahů

obsah programu: program navazuje na tvorbu Jihlavského architektonického manuálu příspěvkové organizace Brána Jihlavy, který zprostředkovává historii a prezentaci jihlavské architektury 19. a 20. století. Garantem programu je především Zdeněk Gryc a edukátor/průvodce, který inicioval program. Důležitým krokem je přiblížit veřejnosti ukázkou architektury druhé poloviny 20. století bez předsudků, prezentovat veřejnosti bez dehonestace stavbu spjatou s dobou vzniku a jejím účelem. Poskytuje možnost lidem, kteří žijí v tomto jihlavském sídlišti, podělit se o zážitek z pohledu na dobové fotografie, sdílet vzpomínky či se podělit s ostatními o prohlídku interiéru jejich paneláku.

další potenciál: rozšíření přednášek o panelákové architektuře a sídlištích pro další cílové skupiny, projektová výuka pro školy.

bodový scénář: úvod u Madeiry, přesun k jednotlivým objektům Březinových sadů, výklad Zdeňka Gryce, dodatky od průvodce, otázky návštěvníků, prohlídka jednotlivých panelových domů se souhlasem návštěvníků, prostor pro dotazy, závěrečná diskuze v jedné z hospůdek v OC Březinky; časová dotace: cca 90 minut

pomůcky: dobové fotografie, plány, texty, evaluační formulář

zdroj historických fotografií: Muzeum Vysočiny Jihlava, fond Fotoarchiv města Jihlavy
zdroj soudobých fotografií: terénní průzkum autorky Marie Novákové

Plakát k víkendové edukační dílně zaměřené na obchodní dům Prior

Je nutné zbourat Prior? Víkendová edukační dílna pro dospělé

s autorem knihy Kotvy Máje: české obchodní domy 1965-1975
Ing. arch. Mgr. Petrem Klímou a jihlavským architektem a zastupitelem
Ing. arch. Davidem Bekem

6. května a 7. května 2023 od 14:00 hod.

sraz ve vestibulu Muzea Vysočiny v Jihlavě (Masarykovo náměstí 57)
- pokračování proběhne v muzejní edukační dílně i na Masarykově
náměstí, v okolí i interiéru OD Prior

Zjednodušený metodický list k víkendové edukační dílně zaměřené na obchodní dům

Prior

koncept/anotace: Dvoudenní edukační dílna se v teoretické části zaměří na historii výstavby obchodních domů v druhé polovině 20. století a také na pohnutou historii tzv. Kreclu a místo něj vystaveného Obchodního domu Prior. Tento přednáškový blok povede autor knihy *Kotvy Máje: české obchodní domy 1965-1975* Ing. arch. Mgr. Petr Klíma. Edukační části se ujme jihlavský architekt a zastupitel Ing. arch. David Beke, který povede workshop na téma možného bourání či využití Prioru. Účastníci si vyzkouší terénní průzkum Prioru, zmapování jeho výhod a nevýhod. To vše pod odborným vedením s výkladem k jednotlivým prvkům obchodního domu. Znalosti budou poté moci násvtěvníci převést k vlastní tvorbě, kdy budou moci navrhnout změnu vzhledu Prioru či menší úpravu. Vše bude možné ztvárnit klasickými výtvarnými technikami či tvorbou v 3D programu. Návrhy ze strany veřejnosti mohou být předány k Útvaru městského architekta a Oddělení památkové péče Magistrátu města Jihlavy jako podněty ke zlepšení vizuální stránky objektu ze strany veřejnosti.

zdroj historických fotografií: Muzeum Vysočiny Jihlava, fond Fotoarchiv města Jihlavy
zdroj soudobých fotografií: terénní průzkum autorky Marie Novákové

Zjednodušený metodický list k víkendové edukační dílně zaměřené na obchodní dům

Prior

cílová skupina: běžná jihlavská veřejnost, zaměřeno na dospělé, především pamětníky minulého režimu, ale i mladší zájemci o historii a téma jihlavského OD Prior

cíle programu: objasnění historie výstavby obchodních domů v druhé polovině 20. století, aktivizování návštěvníků k vlastní tvorbě se záměrem vylepšení svého okolí, vyzkoušení si práce architekta v průzkumu, kresby návrhu objektu i jeho modelování prostřednictvím 3D technologie pod metodickým dohledem Ing. arch. Davida Bekeho

obsah programu: Přednáška o fenoménu výstavby obchodních domů v 60. a 70. letech historika architektury Petra Klímy, který je zároveň autorem knihy Kotvy Máje: české obchodní domy 1965-1975. Ve své přednášce se zaměří na historii výstavby obchodních domů v Česku a objasní i jejich charakter. V další části se zaměří na historii jihlavského Prioru. Druhou část garantuje David Beke, který provede workshop na téma možného bourání či využití Prioru. Společně s účastníky provede terénní průzkum v okolí i interiéru Prioru, zmapuje jeho výhody, nevýhody a úskalí. Na závěr ponechá účastníky navrhnout jejich představu o konverzi či zbourání Prioru. Účastníci budou moci využít grafického programu na počítačích, ale také budou moci pomoci výtvarných technik ztvárnit svoji představu nové fasády Prioru. Proběhne také společné hodnocení a představení ostatních návrhů z různých iniciativ. Návrhy ze strany veřejnosti budou předány Útvaru městského architekta a Oddělení památkové péče Magistrátu města Jihlavy.

potenciál: vypracování programu několika dalších dílen pro různé cílové skupiny, každoměsíční edukační dílny i pro další objekty architektury 20. století

bodový scénář: úvodní přednáška Petra Klímy v edukační dílně Muzea Vysočiny Jihlava, první část Klímovy přednášky bude zaměřena na historii výstavby obchodních domů na českém území a poté na historii výstavby Prioru místo původní skupiny měšťanských domů - tzv. Kreclu, druhou část, o možné změně objektu OD Prior, povede David Beke. Účastníci dílny se s ním vydají na terénní průzkum okolí Prioru a společně budou zapisovat a zakreslovat problémy a výhody Prioru. V dalším dnu se účastníci sejdou znovu v edukační dílně Muzea Vysočiny a vyslechnou návrhy účastníku dílny na změnu Prioru a na to, zda je tato proměna vůbec nutná. Tyto návrhy pak návštěvníci budou moci zakreslit, vyzkoušet si vymodelovat v grafickém programu či různě výtvarně ztvárnit. V závěru proběhne společná diskuze, hodnocení ze strany Davida Bekeho i Petra Klímy a samotných návštěvníků. Časová dotace cca 5-6 hodin

pomůcky: dobové fotografie, plány, texty, evaluační formulář, psací a výtvarné potřeby, fixy, pastelky, papíry, rýsovací pomůcky, počítač s grafickým programem, souhlas vlastníka objektu s prohlídkou

zdroj soudobých fotografií: <https://sochyamesta.cz/zaznam/12207>; terénní průzkum Marie Novákové

Plakát k prohlídce budovy Krajského úřadu Kraje Vysočina v Jihlavě

Prohlídka budovy Krajského úřadu Kraje Vysočina

Komentovaná prohlídka s vedoucím stavby nové budovy
KÚ Kraje Vysočina Dr. Ing. arch. Jaroslavem Huňáčkem

30. dubna 2023 od 17:30 hod.

sraz účastníků prohlídky je před vstupem do historické budovy
kasáren - dnešního Krajského úřadu - z Žižkovy ulice 1882/57

možnost zúčastnit se zasedání Zastupitelstva Kraje Vysočina
v zasedacím sále budovy

Zjednodušený metodický list k prohlídce budovy Krajského úřadu Kraje Vysočina v Jihlavě

cílová skupina: běžná jihlavská veřejnost, zaměřeno na dospělé, ale také na mladší zájemce o historii a jihlavskou architekturu, možnost program upravit i pro studenty středních a vysokých škol

cíle programu: seznámení se s historií budovy krajského úřadu a s hlavním architektem přestavby Dr. Ing. arch. Jaroslavem Huňáčkem, zprostředkování jednání Zastupitelstva Kraje Vysočina, možnost diskuze se zastupiteli kraje i architektem samotného objektu, zprostředkování nevšedního zážitku

obsah programu: Prohlídka Krajského úřadu Kraje Vysočina s Dr. Ing. arch. Jaroslavem Huňáčkem, který byl vedoucím architektem přestavby kasáren na sídlo Kraje Vysočina, seznámení se s historií budovy, popis starší i novější zástavby, možnost prohlédnout si běžně nepřístupné místnosti, unikátní příležitost návštěvníků se zúčastnit jednání Zastupitelstva Kraje Vysočina

potenciál: rozšíření programu pro všechny střední školy v Jihlavě v rámci výuky základů společenských věd, dějepisu, dějin kultury a umění a dalších příbuzných předmětů, atraktivnější zpracování tématu - možnost uskutečnit simulaci zastupitelského jednání s názvem - Jak byste zlepšili Kraj Vysočina - otázky pro hejtmana kraje a jednotlivé zastupitele, či realizace projektového týdne zaměřeného na téma Jak zlepšit život v kraji Vysočina, jak můžeme přispět?

bodový scénář: Úvod a setkání před krajským úřadem, seznámení se s historií kasáren na Žižkově ulici, popis stavby, vnějších prvků, přesun do interiéru budovypopis jednotlivých prvků objektu. S pomocí dobových fotografií porovnáme dobový a současný vzhled objektu. Po projití jednotlivých částí se přesuneme do zasedací místnosti KÚ, kde se usadíme a bude následovat zahájení zasedání Zastupitelstva Kraje Vysočina. Při jednání budou návštěvníci moct pokládat dotazy, pan Huňáček zde vystoupí také s výsledky výstavby dalšího objektu pro KÚ a přiblíží i možnost památkové péče v tomto objektu; časová dotace cca 120 minut.

pomůcky: psací potřeby, papíry, voda, menší občerstvení, dobové fotografie, plány, evaluační formulář

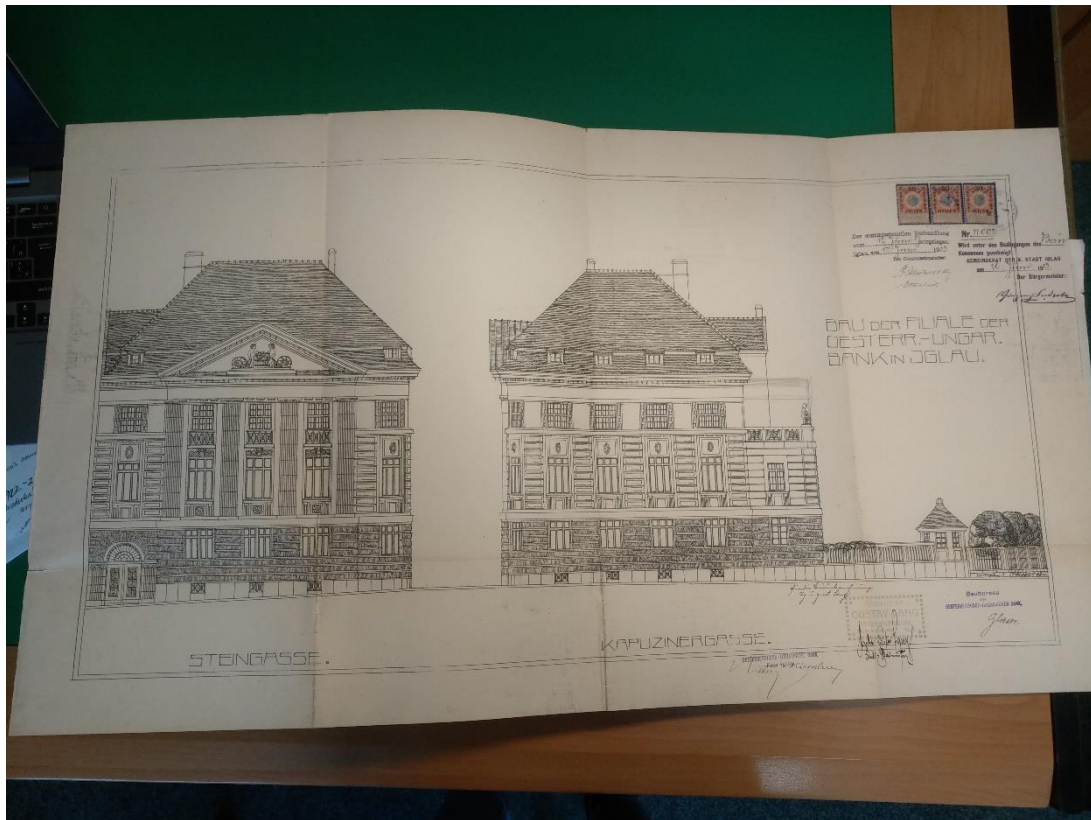

zdroj soudobých fotografií: terénní průzkum autorky Marie Novákové

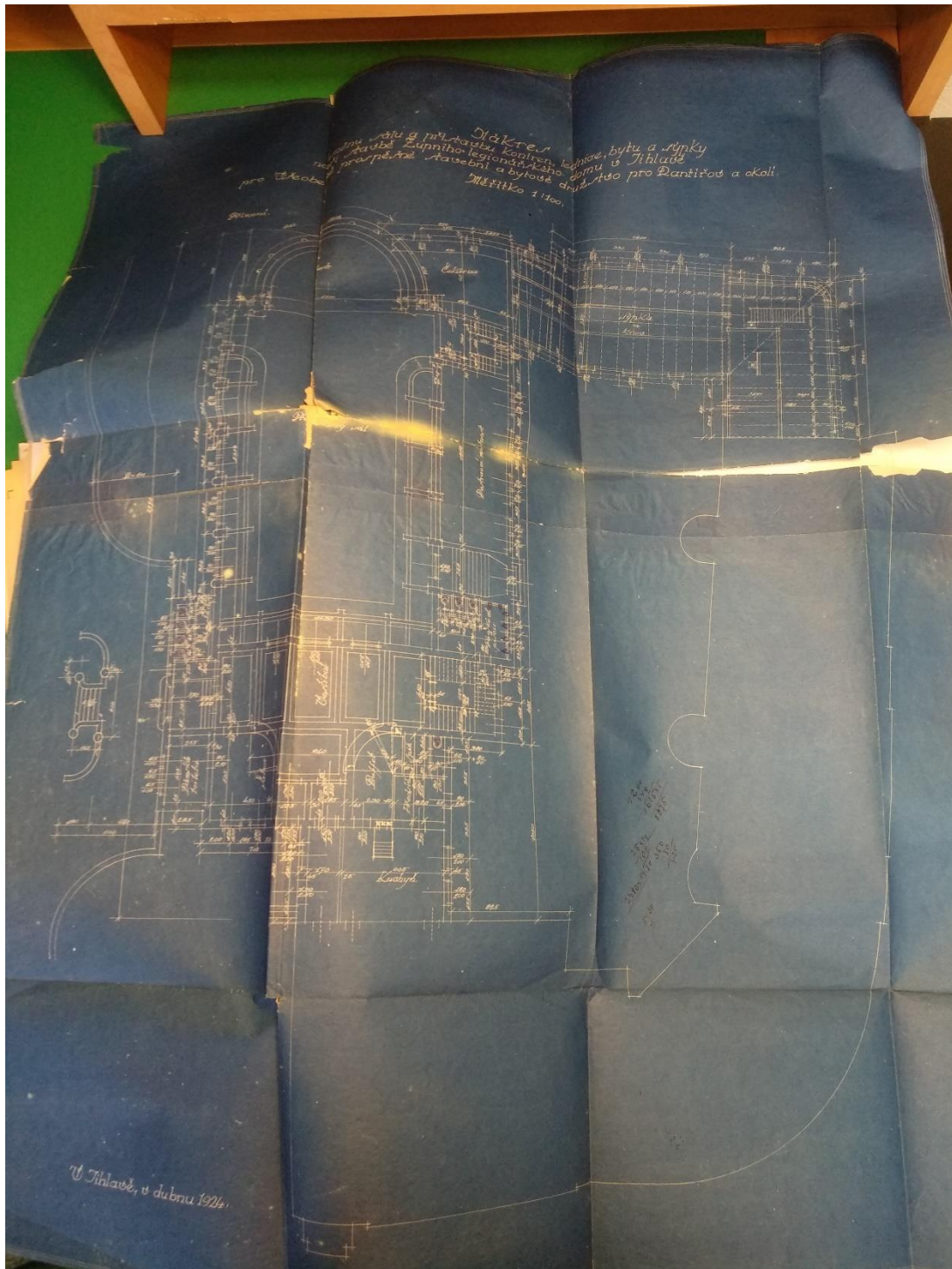
Příloha č. 2 Fotografie plánů a plánové dokumentace vybraných objektů ze Státního okresního archivu Jihlava, fondu Stavební archiv a fondu Zdeňka Gryce

Návrh vily manželů Zeizingerových, architekt: Vincenz Zeizinger, 1910, zdroj: SokA Jihlava, Stavební archiv (č.p. 3421).

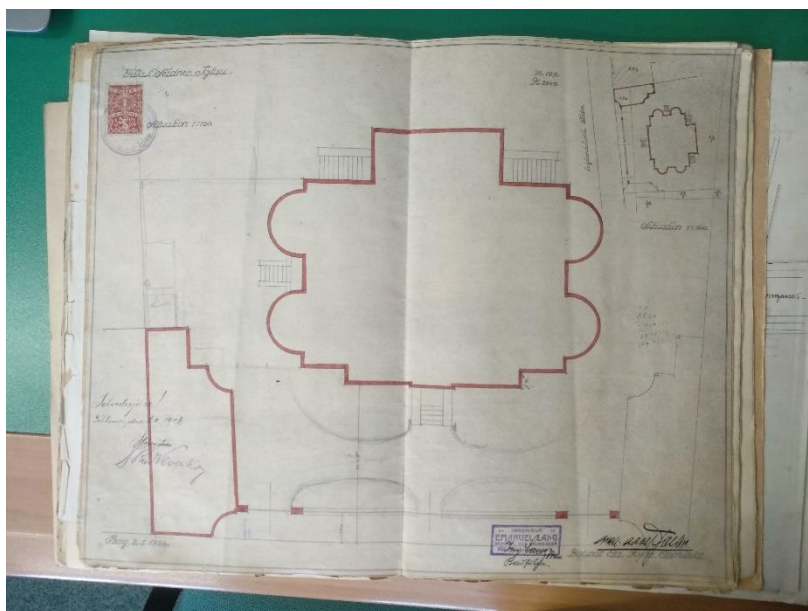
Návrh Rakousko-uherské banky, architekt: Louis Glaser, 1913–1914, zdroj: SokA Jihlava, Stavební archiv (č.p. 1606).

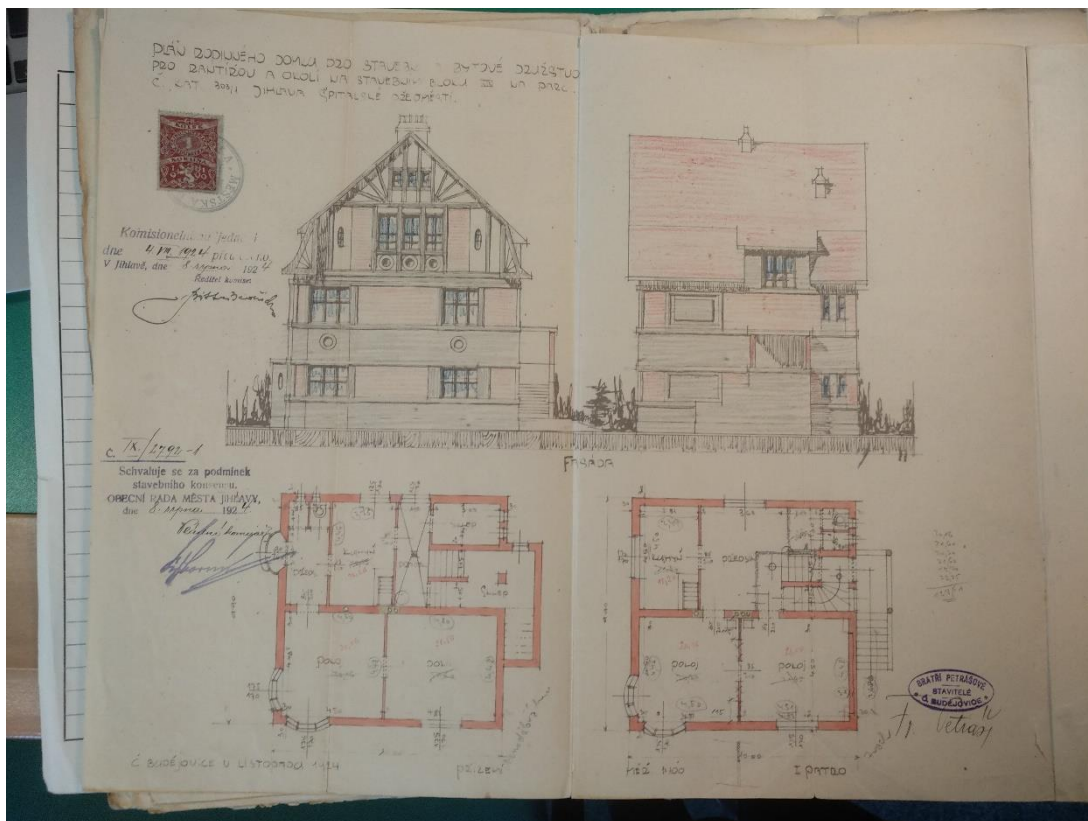
Návrh další přístavby k Župnímu legionářskému domu, architekt: Jaroslav Dufka, 1924, zdroj: Soka Jihlava, Stavební archiv (č.p. 1471).

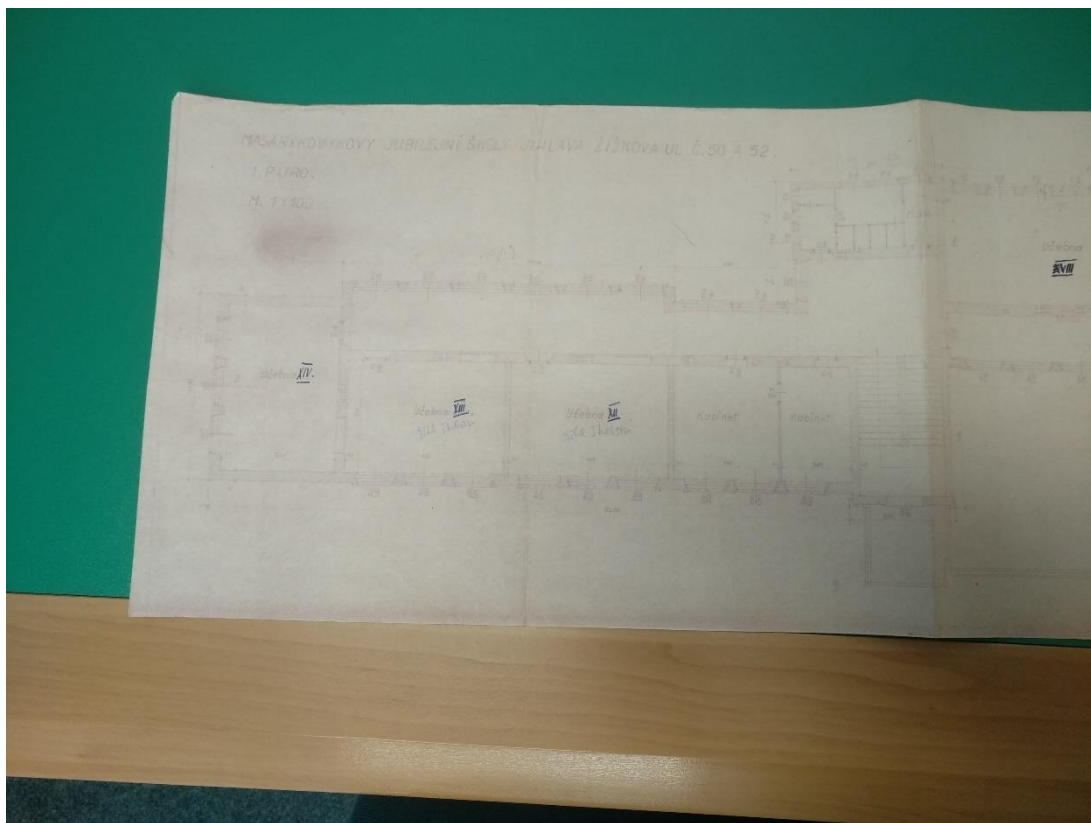
Návrh vily Louise Seidnera, architekt: Adolf Foehr, 1925, zdroj: Soka Jihlava, Stavební archiv (č.p. 1460).

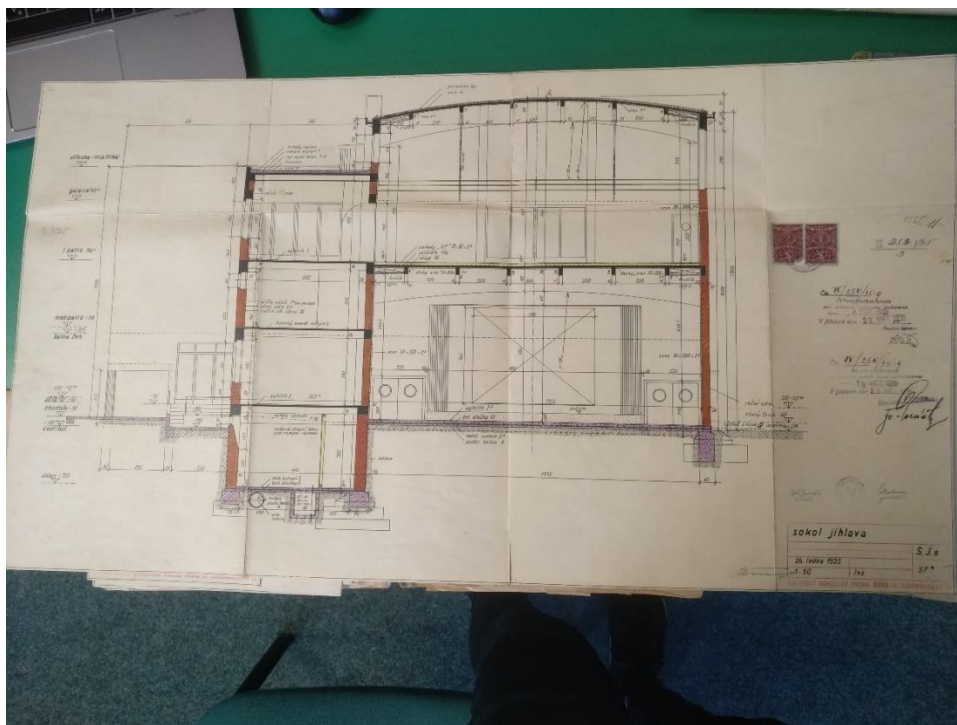
Půdorys vily Louise Seidnera, architekt: Adolf Foehr, 1925, zdroj: Soka Jihlava, Stavební archiv (č.p. 1460).

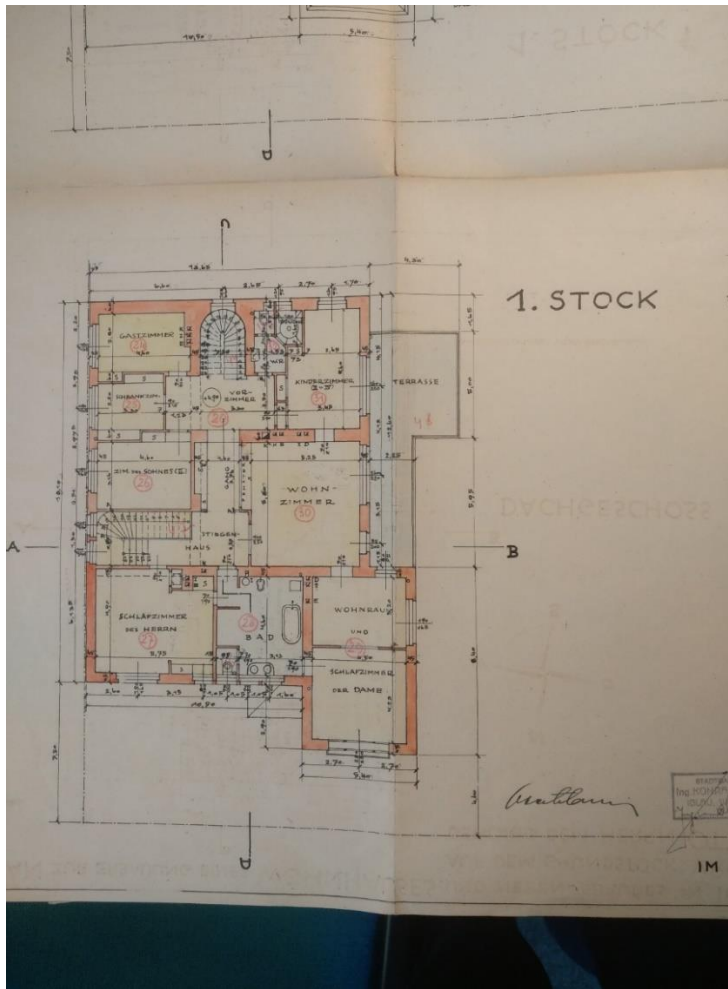
Návrh fasády a půdorysu domu Bedřicha Zvacha, architekt: František Petráš (bratři Petrášové), 1924, zdroj: Soka Jihlava, Stavební archiv (č.p. 2111).

Návrh Masarykovy jubilejní školy, architekt: Alois Mezera, 1929–1931, zdroj: Soka Jihlava, Stavební archiv (č.p. 2048).

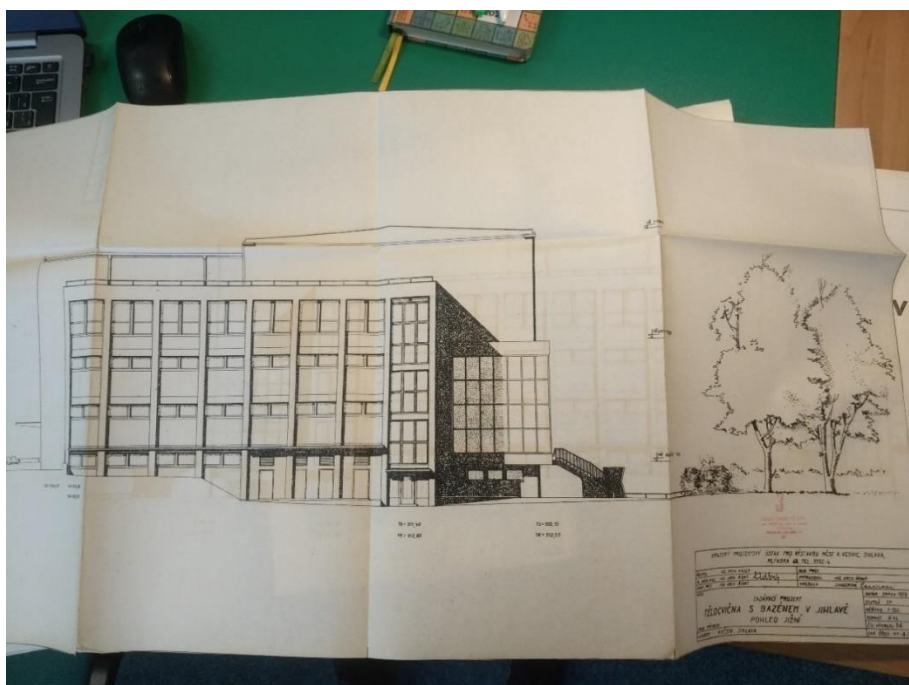
Řez návrhem tělocvičny v sokolovně, architekt: Bohuslav Fuchs, 1935,
zdroj: SokA Jihlava, Stavební archiv (č.p. 1565).

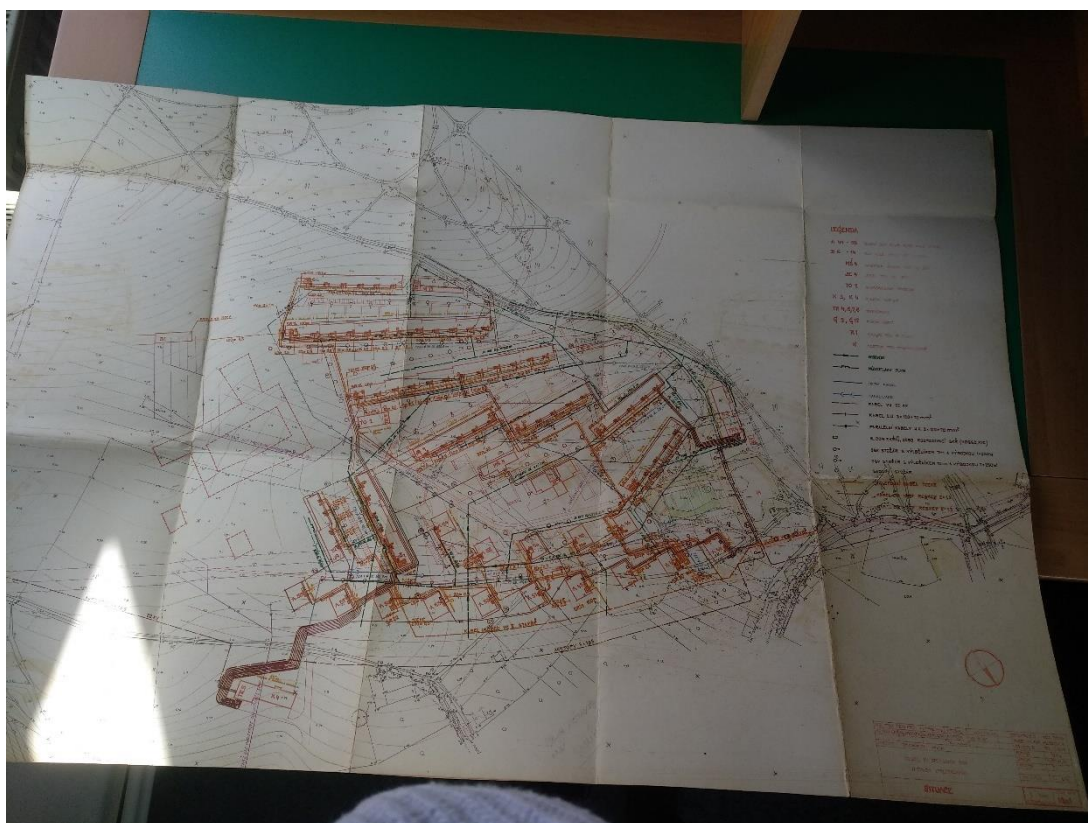
Návrh vily Otto Adama, řez půdorysem 1. poschodí, architekt: Walther Sobotka, 1935
zdroj: SokA Jihlava, Stavební archiv (č.p. 2078).

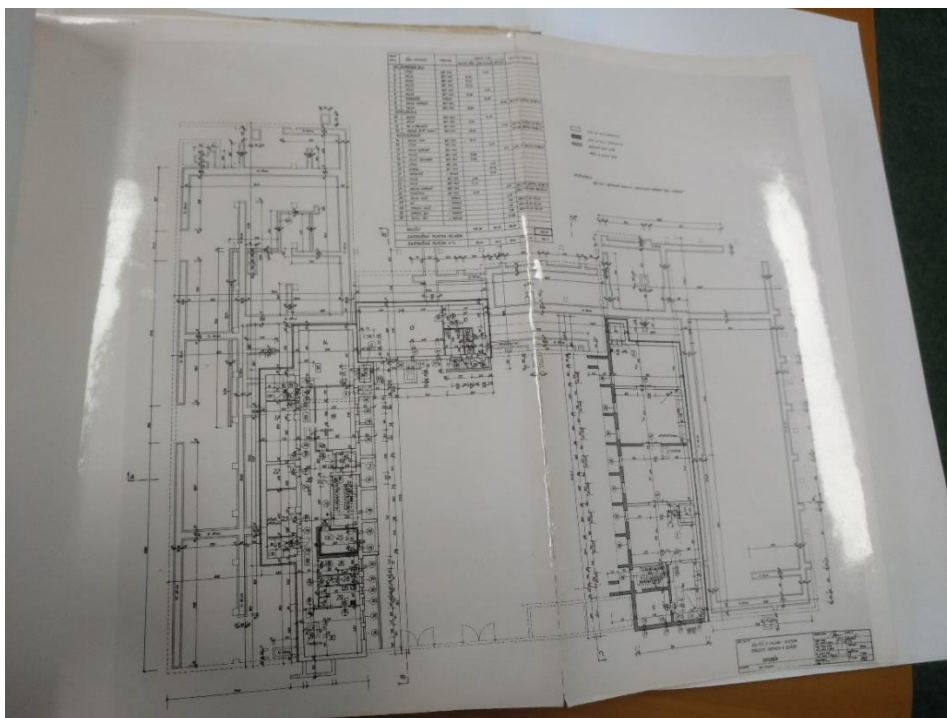
Návrh fasády Domu kultury a techniky ROH, západní pohled, architekti: Věra a Vladimír Machoninovi, 1957–1961, zdroj: Soka Jihlava, Stavební archiv (č.p. 1455).

Návrh tělocvičny s bazénem TJ Spartak, architekt: Jan Řídký, 1959, zdroj: Soka Jihlava, Stavební archiv (č.p. 2684).

Návrh jedné z etap (plán rozvodů) výstavby sídliště Březinovy sady, architekt: Zdeněk Gryc, 1966, zdroj: SokA Jihlava, fond Zdeněk Gryc – nezpracováno.

Návrh OC Jitřenka na Sídlišti II. u jihlavského hlavního nádraží, architekt: Zdeněk Gryc, zdroj: SokA Jihlava, fond Zdeněk Gryc – nezpracováno.

Návrh sídliště Královský vršek, architekt: Zdeněk Gryc, projekt 1965–1966, zdroj: SokA Jihlava, fond Zdeněk Gryc – nezpracováno.

Poliklinika (zdravotní středisko) na sídlišti Březinovy sady, nedatováno, architekt: Zdeněk Gryc, projekt 1968, realizace 1975–1988, zdroj: SokA Jihlava, fond Zdeněk Gryc – nezpracováno.

Pohled na středisko obchodu a služeb Vysočina na sídlišti Březinovy sady, nedatováno, architekt: Zdeněk Gryc, realizace 1975–1988, zdroj: SokA Jihlava, fond Zdeněk Gryc – nezpracováno.

Celkový pohled na středisko obchodu a služeb Vysočina na sídlišti Březinovy sady, nedatováno, architekt: Zdeněk Gryc, realizace 1975–1988, zdroj: SokA Jihlava, fond Zdeněk Gryc – nezpracováno.

Příloha č. 3 Dobové fotografie vybraných budov z Muzea Vysočiny, fondu Fotoarchiv města Jihlavy doplněné o současné fotografie z terénního průzkumu

Továrna na sukna W. S. Morwitz / Továrna na sukna Karla Löwa, realizace 1856–1919, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Původní podoba městského divadla, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba Horáckého divadla (dříve městského), architekti: Tomáš Brix, Václav Králíček, Vladimír Krátký, Miroslav Melena, realizace 1992–1995, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Železniční stanice Jihlava město, realizace 1887, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Německá chlapecká obecná a měšťanská škola a muzeum, architekt: Heinrich Claus a Möritz Hinträger, realizace 1888–1889, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba Střední školy průmyslové, technické a automobilní, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Pletárna Ehrlich & spol, realizace 1897, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Pletárna Ehrlich & spol, realizace 1897, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba Modeta Style s. r. o., zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Dnešní podoba Modeta Style s. r. o., zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Justiční palác, architekt Friedrich Geilhofer, realizace 1901–1905, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba budovy Vysoké školy polytechnické v Jihlavě, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Dnešní podoba budovy Vysoké školy polytechnické v Jihlavě, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

V

Vlevo na fotografii: Vila Marie Karas, architekt Ladislav Novotný, realizace 1902–1903, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba Vily Marie Karas, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Adolf R. Löwenstein, továrna na boty, realizace 1901 – Josef Kubička, od 1906 Vincenz Zeizinger, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Původní objekt továrny na boty byl zbourán v roce 2006, na místě dnes stojí obchodní centrum City Park, architekti: Ladislav Kuba – Tomáš Pilař, realizace 2007–2008, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Stavba Hotelu Grand (původně Central), architekt: Vinzenz Zeizinger, 1904–1906, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba Grandhotelu Garni, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Městská elektrárna, realizace 1907–1908, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba pobočky Eg.d, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Most U Jánů, architekt: Josef Melan, realizace 1908, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba mostu U Jánů, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Jubilejní dívčí měšťanská škola císaře Františka Josefa I., architekt: Kajetán Malnati, realizace 1908, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

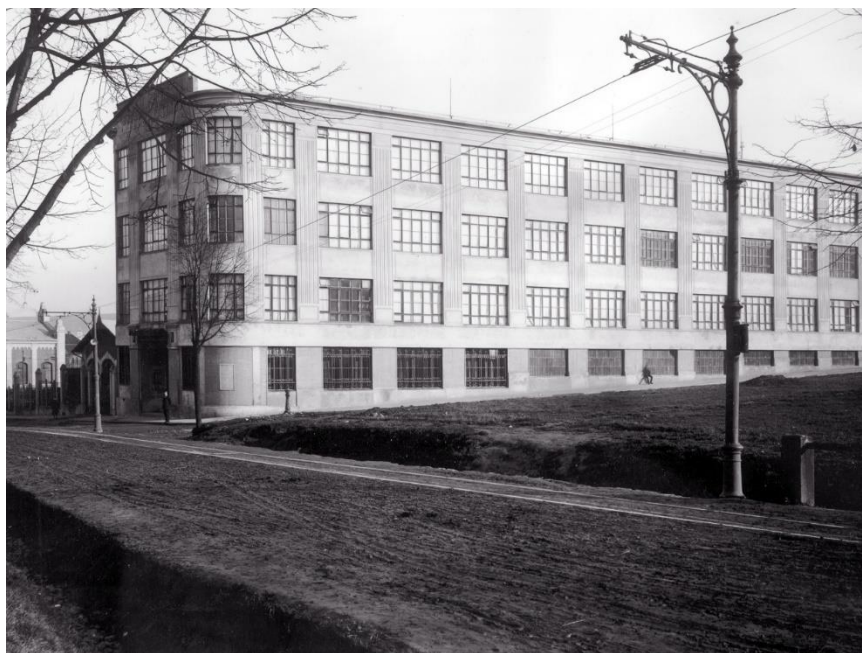
Dnešní podoba bývalé Jubilejní dívčí měšťanské školy císaře Františka Josefa I. (prostřední budova) náleží Střední škole průmyslové, technické a automobilní, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Vlevo budova pošty (realizace 1910–1912) vpravo budova spořitelny (realizace 1912–1913), architekt: Arthur Corazza, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba budovy České pošty (vlevo) a České spořitelny (vpravo), zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Továrna na obuv Moritz Altstadt, architekt Ernst Epstein – Eduard Steiner, realizace 1912, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba objektu (sídlo zde mají různorodé firmy), zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Vila Arthura Corazzy, architekt: Arthur Corazza, realizace 1912, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba vily slouží k obytným účelům, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

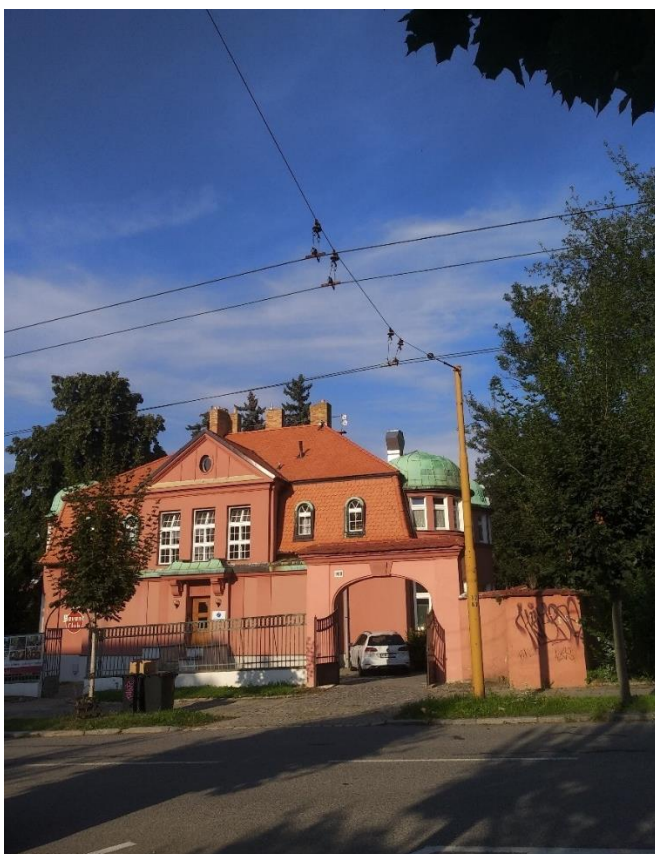
Župní legionářský dům, architekt Jaroslav Dufka, realizace 1923–1924, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

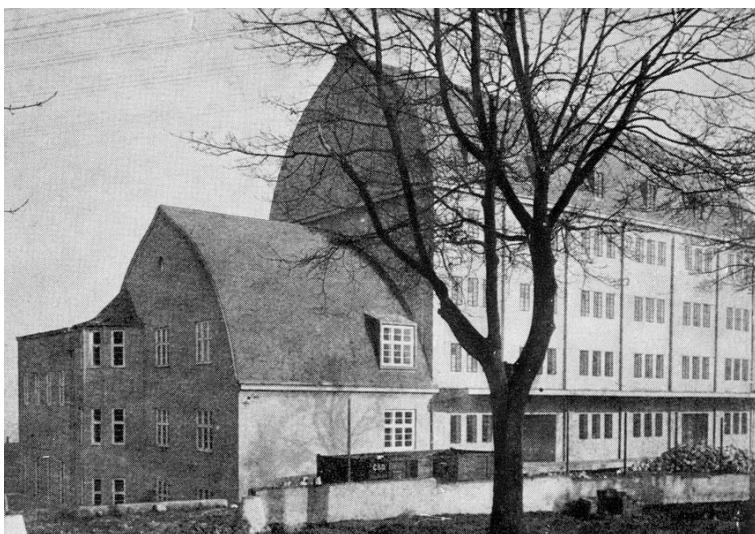
Dnešní podoba Legiodomu, sídlí v něm různorodé podniky, zdroj: <https://www.denarchitektury.cz/program/jihlava-legiodum/> [citováno k 11. 12. 2022].

Vila Anny a Louise Seidnerových, architekt Adolf Foehr, realizace 1925–1926, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba vily, sídlí v ní restaurace a různé firmy, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Družstevní obilní skladiště, architekt: Johann Theimer, realizace 1927, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Družstevní obilní skladiště, architekt: Johann Theimer, realizace 1927, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba skladiště, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Masarykovy jubilejní školy, architekt: Alois Mezera, realizace 1929–1931, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba Základní školy T. G. Masaryka, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Vila Anny a Vítězslava Hornových, architekt Bohumír Čermák, realizace 1931–1932, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Vstup do přádelny a apretury Johanna Tosta / Tabákové továrny / Tesly, architekt: Karel Rošník, realizace 1931–1934, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba komplexu budov Jihlavské terasy, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Sokolovna s tělocvičnou a kinem, architekt: Bohuslav Fuchs, realizace 1934–1935, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba sokolovny, v níž sídlí Divadlo otevřených dveří (DIOD) a kavárna, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Mládežnické domovy (Jugendherberge), později internátní škola Adolfa Hitlera (Adolf Hitler Schule), architekt: Helmut Weber, realizace 1940–1941, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Současný stav, zdroj:

[https://cs.wikipedia.org/wiki/Hr%C3%A1dek_%28Heulos%29#/media/Soubor:Hr%C3%A1dek_\(Heulos\)_15.JPG](https://cs.wikipedia.org/wiki/Hr%C3%A1dek_%28Heulos%29#/media/Soubor:Hr%C3%A1dek_(Heulos)_15.JPG) [citováno k 11. 12. 2022].

Oblastní ústav národního zdraví, architekt: Oldřich Liska, realizace 1948–1955, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba Domu zdraví, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Sídliště I., architekt: Zikan (Stavoprojekt), realizace od roku 1954, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Sídliště I., architekt: Zikan (Stavoprojekt), realizace od roku 1954, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba Sídliště I., zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Dnešní podoba Sídliště I., zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Dnešní podoba Sídliště I., zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Dům kultury a techniky ROH, architekti: Věra a Vladimír Machoninovi, realizace 1957–1961, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba Domu kultury a odborů, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Tělocvična s bazénem TJ Spartak, architekt: Jan Řídký, realizace 1960–1965, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba bazénu Evžena Rošického, zdroj:

<https://www.google.com/maps/@49.4018726,15.5709738,3a,75y,44.53h,102.66t/data=!3m6!1e1!3m4!1sY466mnvthik9uzMqk8Dkag!2e0!7i16384!8i8192?hl=cs>
[citováno k 9. 12. 2022].

Sídliště II., architekt: od konce 50. let Stavební správa Jihlava, od roku 1962–1966 Zdeněk Gryc, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba Sídliště II., zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Realizace OC Jitřenka na Sídlišti II. u jihlavského hlavního nádraží, architekt: Zdeněk Gryc, realizace 1967, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

OC Jitřenka na Sídlišti II. u jihlavského hlavního nádraží, architekt: Zdeněk Gryc, realizace 1967, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba obchodního centra, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Horácký zimní stadion, architekt Jan Řídký, realizace 1966–1968, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Horácký zimní stadion, architekt Jan Řídký, realizace 1966–1968, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba Horáckého zimního stadionu, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Část měšťanských domů v tzv. Kreclu uprostřed Masarykova náměstí, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Část měšťanských domů v tzv. Kreclu uprostřed Masarykova náměstí, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Část měšťanských domů v tzv. Kreclu uprostřed Masarykova náměstí, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Realizace Obchodního domu Prior na místě zbouraného tzv. Kreclu, architekt Zdeněk Sklepek, realizace 1978–1983, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba obchodního domu Prior, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Stavba sídliště Březinovy sady, architekt: Zdeněk Gryc, realizace 1970–1986, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Sídliště Březinovy sady, architekt: Zdeněk Gryc, realizace 1970–1986, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Stavba sídliště Březinovy sady, architekt: Zdeněk Gryc, realizace 1970–1986, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.

Dnešní podoba objektů na sídlišti Březinovy sady, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Dnešní podoba objektů na sídlišti Březinovy sady, zdroj fotografie: terénní průzkum Marie Novákové (2022).

Modeta Jihlava, architekti Vojtěch Šplháček a Eva Bánovská, realizace 1970–1977, fotografie nedatována, zdroj: Muzeum Vysočiny, fond Fotoarchiv města Jihlavy.